

Вовк С.Т., Косаківський В.А.,
Таранець С.В.

**НАРИСИ З ІСТОРІЇ
ЧЕЧЕЛЬНИКА**
*З найдавніших часів
до наших днів*

Вінниця
2000

**Автори висловлюють щирю вдячність всім, хто
надав допомогу при підготовці книги до
видання:**

Тичку Володимиру Дем'яновичу - голові правління ВАТ «Вінницягаз», депутату Вінницької обласної ради за фінансову підтримку видання

Решетнику І. Ф. - голові Чечельницької районної державної адміністрації

Качинському М. Ф. - селищному голові Чечельника

Колосову М. О. - заступнику голови Чечельницької райдержадміністрації

Каленичу П. Є. - директору СТОВ «АФ «Ольгопіль», депутату Вінницької обласної ради

Зарубінському О. О. - кандидату історичних наук, професору, народному депутату України

Кравченку П. М. - кандидату історичних наук, доценту кафедри всевітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Гусеву С.О. - кандидату історичних наук

Гальчинському М. Ф., Коноваленку В. А., Шарапанівському

С. П. - журналістам районної газети «Чечельницький вісник»

Тимофєєву М. Г. - інженеру - програмісту

Вовк О. С. - оператору комп'ютерного набору

Старому Д. Н. - ветерану Великої Вітчизняної війни і праці

Мазурику С. В. - ветерану праці

Кифоренко М. І. - завідуючій Ольгопільським народним музеєм ім. Я. С. Кифоренка

Керівникам підприємств, організацій, установ райцентру та підприємцям селища.

ББК 63.3 (4 Укр - Він)
В 61

Наукові редактори:

ГУССВ С. О. - кандидат історичних наук ЗАРУБШСЬКИЙ
О.О. - кандидат історичних наук КРАВЧЕНКО П.М. -
кандидат історичних наук
ВОВК С.Т., КОСАКІВСЬКИЙ В.А., ТАРАНЕЦЬ С.В.

**Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів
до наших днів.** Вінниця, 2000. - 214 стор.

*В книзі у вигляді нарисів описано природу, пам'ятки
археології, історію виникнення і розвитку селища
Чечельник - районного центру Вінниччини, який в 2000 році
відзначає своє 500-річчя.*

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

ISBN 966-621-028-2

Вовк С.Т.
,© Косаківський В.А.
Таранень С.В.

ШАНОВНІ ЧЕЧЕЛЬНИЧАНИ!

Перед вами книга нарисів з історії смт Чечельника - центру невеликого району, який знаходиться на мальовничій південній окраїні Вінниччини.

В сиву давнину тут поселилися мужні й відважні люди. В складних історичних випробуваннях Чечельник виборов право на життя. Добрі, працьовиті люди - патріоти селища й нашого краю - своєю невтомною працею змінили його, зробили привабливим. Особливо помітно змінилося обличчя Чечельника за останніх 50-30 років. В нелегких умовах

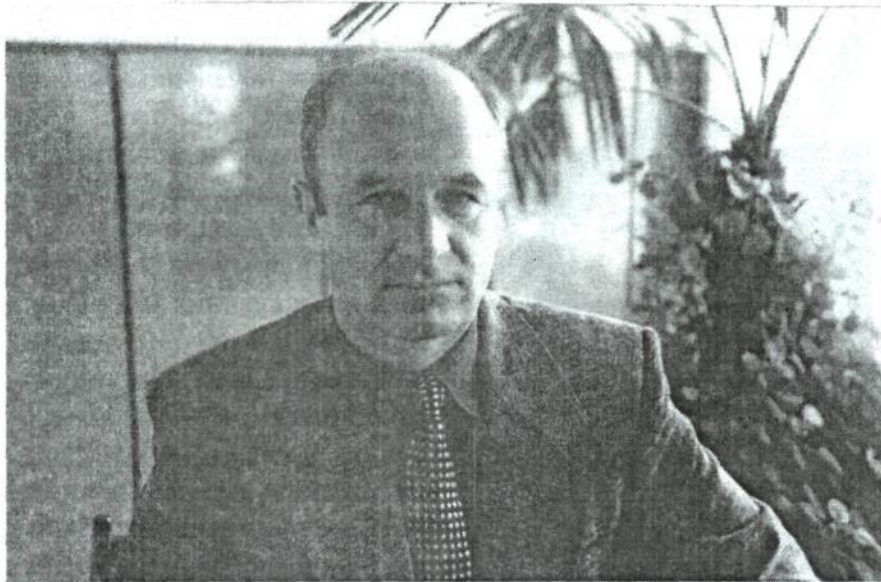
господарювання чечельничани домагаються вагомих результатів, зберегли віру, звичаї й обряди своїх батьків, дідів.

Чимало сторінок багатой історії нашого краю залишаються до цього часу не прочитаними. Але дякуючи невтомності, наполегливій пошуковій діяльності краєзнавців, ми з вами розкриваємо все більше таємниць минулого. А без знання минулого, об'єктивної оцінки історії немає і майбутнього.

Бажаємо всім щасливого життя, успіхів і звершень в ім'я процвітання рідного краю, незалежної України!

*З повагою
Іван Решетник, голова Чечельницької
райдержадміністрації.*

ДОРОГІ ЖИТЕЛІ ЧЕЧЕЛЬНИКА!

Наше селище має багату історію, чудових людей. Чечельник любить своїх жителів, вони ж відповідають йому турботою, зберігаючи і примножуючи надбання минулих поколінь. Кожне покоління віддало селищу часточку свого серця, створюючи комфортні умови проживання для його мешканців. Ми пізнаємо сьогодні героїчну історію нашого краю, відроджуємо добрі віковічні традиції заради майбутнього Чечельника, кожної його людини, наших з вами дітей. Бо у всіх нас одна мета: побудувати сильну, заможну, незалежну державу. Україна багата такими чудовими містечками, як наш Чечельник. В нашій державі, нашому селищі нам з вами бути господарями!

Бажаємо вам, дорогі чечельничани, успіхів і завзяття у досягненні поставленої мети!

З повагою
Микола Качинський,
селищний голова Чечельника.

ДОРОГІ МОЇ ЗЕМЛЯКИ!

Рідна Чечельницька земля завжди зі мною. Тут живуть мої батьки, друзі. Тут ви творите історію незалежної України. Творите своєю щоденною, сумлінною працею, розумієте труднощі самостійного розвитку держави. Низький вам уклін за громадянську мужність, патріотизм!

Для кожного із нас отча домівка, рідний край є джерелом натхнення, творчості. Наш мудрий народ вірно говорить, що розділені турботи зменшуються наполовину, і навпаки, розділена радість зростає вдвічі. Я завжди готовий розділити з вами і турботи, і радість.

Нехай 500 - річчя Чечельника принесе кожному із вас радість, бадьорість, відчуття потрібності. Бо лише разом, в міцній команді однодумців ми можемо перебороти труднощі, побудувати щасливе життя для прийдешніх поколінь.

Бажаємо цікавому починанню чечельничан процвітання, довгого і плідного життя на благо зміцнення економіки України.

З повагою

*Володимир Тичко, голова правління ВАТ «Вінницягаз»,
депутат Вінницької обласної ради.*

Від авторів

ДОРОГІ ЧИТАЧІ!

В нарисах з історії Чечельника є чимало того, що має вас зацікавити. Бо написане нами - життя наших батьків, дідів, прадідів. Із зрозумілим хвилюванням чекаємо вашої оцінки. Вона має бути різною, бо перед вами не повна історія Чечельника, життя його людей, а лише нариси - початок потрібної справи осмислення нашого минулого. Ми з вами зобов'язані зробити все від нас залежне, щоб Чечельник відповідав своєму високому званню, розвивався і в наш складний час. Щоб він і в 500, і 1000 років був вічно молодим, привабливим. Чечельник сучасний повинен зберегти і розвинути все краще, що залишив йому Чечельник древній.

Сподіваємося, що «Нариси» стануть своєрідним посланням у майбутнє. Зрозуміло, все про життя селища за минулий час вмістити в одну книжку неможливо. Тому варто продовжити розпочату справу. В книзі ви знайдете матеріали про розвиток виробничої інфраструктури Чечельника, відомості про реліктові рослини, археологічні пам'ятки трипільської, черняхівської культур. Розділ I і перший підрозділ розділу II, деякі інші частини написані В.А.Косаківським. С.В.Таранець працював над підрозділом «Містечко Чечельник під владою Російської імперії», над іншими матеріалами - Вовк С.Т.

Наш край в далекому минулому став місцем виникнення героїчного українського козацтва. Історія селища пов'язана з діяльністю багатьох історичних постатей. Чорні сторінки в книгу історії Чечельника вписали громадянська війна, колективізація, голод 33 - го, 46-47 - их років, Велика Вітчизняна війна. Не забуваймо нічого з нашого минулого.

Ми писали цю книгу з любов'ю до Чечельника і його людей. То ж нехай підтримка, повага, взаєморозуміння надають нам сили й снаги творити на благо нашого краю, дорогої серцю України!

РОЗДІЛ І

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ УМОВИ РОЗТАШУВАННЯ СМТ ЧЕЧЕЛЬНИК

Чечельник – адміністративний центр однойменного

району Вінницької області, розташований на річці Савранці, правій притоці Південного Бугу [1, с 679].

Рішенням Вінницького облвиконкому № 416 від 6 липня 1957 року до селища приєднано с Липецьке [2, с 144].

Станом на 1 січня 2000 р. селище займає площу в 1073

га, в 1970 році було 739 га. Прилеглі до селища землі належать САТ "Чечельницьке" (колишній радгосп цукрокомбінату). Селище Чечельник розташоване в Кодимсько-Савранському районі Південної лісостепової області Подільської височини. Ця область є складовою частиною Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції Лісостепової зони України. Кодимсько-Савранський район розташований у північній частині Південної лісостепової області в басейні правих приток Південного Бугу - Савранки і Кодими [3, с 270, 274].

Населення Чечельника. Вперше територія селища, як відомо сьогодні, почала заселятися стародавньою людиною у мідно-кам'яному віці, коли тут з'явилося поселення трипільської культури, яке датується кінцем IV - початком III тис. до н.е. Поселення трипільців відомі біля багатьох населених пунктів Чечельницького району. В околицях селища (на Вишеньці) було поселення черняхівської культури (II-V ст. н.е.).

На початку XVI ст. в долині річки Савранки з'являються волелюбні люди, які не терпіли панського гніту і не боялися татарських нападів. Вони засновують сучасний Чечельник. Отже, першими поселенцями, мабуть, були все-таки козаки. Хоча одна з легенд про заснування Чечельника

розповідає, що його заснував біглий татарин Чаган, який вихрестився і одружився з православною дівчиною. Слідом за українцями та, можливо, татарами, тут з'являються поляки, разом з ними - євреї, згодом і росіяни. Кількість населення постійно збільшувалася. У XVII ст. Чечельник уже містечко. Містечком він залишався до 20-х років XX ст. Як всяке містечко Правобережної України, Чечельник поділявся на дві частини: одна - власне містечко, де переважало єврейське населення, а друга - село, в якому жили в основному українці та частина поляків (на Мазурівці).

Головним заняттям жителів містечка були різноманітні промисли та торгівля. Жителі селища займалися переважно хліборобською працею та різними промислами і ремеслами.

У XX столітті кількість та національний склад населення Чечельника постійно змінювалися.

Із наведеної таблиці видно, скільки жителів Чечельника взяло шлюб, народилось та померло за 1937-1999 роки [4].

Таблиця 1.
Дані про населення Чечельника за період 1937-1999 рр.

Роки	Взяли шлюб	Народилося	Померло
1	2	3	4
1937	63+88=151	17+11=28	19+16=35
1938	84+76=160	-	35+23=58
1945	23+36=59	24+15=39	29+10=39
1946	22+58=80	-	-
1947	11+22=33	14+36=50	11+22=33
1948	23+49=72	12+49=61	30+36=66
1949	47+70=117	10+20=30	16+29=45
1950	30+83=113	15+21=36	27+23=50
1951	20+73=93	15+16=31	43+19=62
1952	35+78=113	20+27=47	36+17=53
1953	23+52=75	11+23=34	20+25=45
1954	45+52=97	18+19=37	38+16=54
1955	86 30 50		1960 100 40 72
1956	87 32 46		1961 98 44 77
1957	93 48 77		1962 99 49 76
1958	105 32 68		1963 104 42 33
1959	93 48 80		1964 85 35 35

1965	49	46	26	1982	98	54	56
1966	70	52	40	1983	121	65	70
1967	74	53	19	1984	119	63	48
1968	79	46	43	1985	120	75	52
1969	70	69	65	1986	96	60	50
1970	82	62	54	1987	94	69	45
1971	102	57	44	1988	103	76	53
1972	92	57	45	1989	94	85	49
1973	93	49	57	1990	105	74	63
1974	108	62	42	1991	97	93	61
1975	92	68	50	1992	87	94	46
1976	72	60	47	1993	98	96	71
1977	105	77	70	1994	70	80	52
1978	95	57	44	1995	61	85	63
1979	91	82	57	1996	72	87	57
1980	97	57	51	1997	66	91	66
1981	95	65	62	1998	66	73	52
				1999	61	76	66

Розглянувши вищенаведену таблицю, бачимо, що найбільше народилося дітей в Чечельнику в 1937 та 1938 роках (відповідно 151 та 160 чоловік). Понад 100 дітей народжувалися в 1949 (117), 1950 (113), 1952 (113), 1958 (105), 1963 (104), 1971 (102), 1974 (108), 1977 (105), 1983 (121), 1984 (119), 1985 (120), 1988 (103), 1990 (105). Однак в 1947 р. народилось 33 дитини, а померло 50 осіб. Причиною цього був голод. З 1992 року смертність над народжуваністю переважає. З 1994 року і до сьогодні така тенденція залишається без змін. Отже, припинився природний приріст населення.

Хоча, якщо взяти до уваги дані таблиці 2, бачимо, що з 1976 по 1999 роки кількість населення у Чечельнику не лише не зменшилася, а з року в рік зростає (з 5,6 тис. у 1976 до 6,2 тис. у 1999 році) [5].

Таблиця 2.

Кількість населення в Чечельнику і районі протягом 1976-1999 років

Роки   **Кількість міського населення (в Чечельнику), тис. чол.**
Кількість сільського населення (в районі), тис. чол.

1	2	3	1988	5,7	26,8
1976	5,6	34,1	1989	6,1	26,1
77	5,7	33,6	1990	6,1	25,7
78	5,7	32,5	1991	6,2	25,4
79	5,6	32,0	1992	6,2	25,0
1980	5,6	31,3	1993	6,3	25,0
1981	5,6	30,7	1994	6,3	24,5
1982	5,6	30,2	1995	6,3	24,2
1983	5,5	29,4	1996	6,3	23,6
1984	5,5	28,3	1997	6,2	23,0
1985	5,6	27,9	1998	6,2	22,7
1986	5,8	27,5	1999	6,2	22,4
1987	5,8	27,2			

Як бачимо, кількість населення у Чечельнику збільшується за рахунок зменшення кількості сільського. Таким чином, незважаючи на збільшення загального приросту населення селища, природний приріст щорічно зменшується.

Національний склад сучасного Чечельника значно змінився. Основну масу населення складають українці (православного та католицького віросповідань), росіяни, поляки, євреї, вірмени, цигани, білоруси, інгуші та інші). Від колись типового єврейського містечка, в якому на кінець

XIX ст. євреї становили 93 відсотки населення, сьогодні майже нічого не залишилося. Євреї емігрували до Ізраїлю та інших країн. Станом на 1 січня 2000 року в селищі проживають лише 3 євреї. Поляки, вірмени та частина росіян майже повністю асимілювалися. Лише в окремих випадках вони зберегли антропологічні риси своєї національності, імена та прізвища. Більшість з них розмовляють українською мовою. Представників інших національностей дуже мало.

Топоніміка. Центр Чечельника називається «місто». Той, хто з околиць, говорить: «Ходив у місто» або «ходив у Чечельник». Походження назви селища остаточно не з'ясоване. Ряд польських джерел подає як первісну назву Чачанлик (Chachanlyk), при цьому вказується, що ця назва татарська. Більша половина Чечельника до другої половини 50-х років XX ст. називалася с Липецьке, яке в 30 - 50-х роках мало свою сільську раду, школу, клуб, бібліотеку. Походження цієї назви нами не з'ясовано. В Липецькому є два великих кутки: Капітанка і Комісарка (сучасна вул. Кірова). І діляться вони на дві рівні половини в районі колишньої

восьмирічної школи. Частина Комісарки від Торговиці називалася «Розкопана». Біля неї попід річку до греблі - Торговиця - базар, де торгували худобою. Гора, через яку йде дорога до місця колишнього аеродрому, називається Кирпова. За цією дорогою - Киналівка, але це вже с Тартак.

Інший куток селища - Сухий яр (колишня назва - Заяча слобода). За Сухим ярмом попід залізницю аж до Дохнянського лісу - Ромашкове. Від тракторної бригади відділення ім. Шевченка і до Топольок - Гряда, по верху якої проходить дорога. Топольки - захисна лісосмуга, засаджена тополями. За Топольками аж до Жабокрицького лісу - Кручогори. Частина селища, де розміщено цукровий завод, називається - Завод. В Заводі виділяється старий житловий квартал - Галіція. Його жителів називають галіціянами. Кажуть, що коли будували цукровий завод, то робітників привезли з Галичини. Побудували спочатку для них житло, а вже потім споруджувався завод. З іншого боку цукрового заводу - Домки (частина вул. Радянської). Тут є кілька одноповерхових багатоквартирних будинків, побудованих, мабуть, разом з будинками в Галіції.

Шмидів міст проходить через залізницю, що йде до цукрозаводу. З правої сторони від дороги, за Шмидовим мостом, - колишній фільварок. Тут були панські токи. Частина селища, пов'язана із залізницею, називається Станція. Тут розміщено залізничний вокзал, будинки робітників станції та склади. Поряд - хлібоприймальне підприємство. Від нього по дорозі, вище школи, направо - Циганська вулиця, поряд, на протилежній стороні - Вітінарня, а чуть далі - П'ята філія (тут були магазини). Центр Чечельника - Місто. Територія колишнього кінного заводу - Осадьба (Садиба, Усадьба). Поряд - Палаці. Тут розміщувався панський палац. Зберігся лише парк. Територія в бік Мазурівки - Запалаці. Мазурівка - вулиця, одна сторона якої відноситься до Чечельника, а інша - до Тартака. За Мазурівкою є Киналівка, Оляніне та Гурино. Останнє зараз забудовується.

Яри: Сафонів, Голасів, Терещуків, Країнців (нині також Терещуків) - всі на Капітанці. Глибокий яр на Вишеньці, біля Покотилової стінки, попід Копитову гору.

Стінки: Сафонова (біля Сафонового яру), Слюсарова стінка (Слюсарова долина, Слюсарова кирниця) - між Бритавським шляхом і Вишенькою, попід вербські поля. Поряд Белькове поле і Белькова кирниця (Бельки - Загороднюки). Криниця знаходиться посеред поля. Була обсаджена вербами. Тепер верби позрізали. Оцабрикова стінка над Комісаркою.

Яцькова стінка, Нагирнякова стінка і Покотилова стінка - всі на Вишеньці. В Яцьковій стінці є криниця. Покотилова стінка засаджена грушами і яблунями. Покотилу та Нагирнякову стінки розділяє дорога, а біля неї - Глибокий яр. Вище Покотилової стінки та попід Глибоким яром - Копитова гора. Ще одна гора є біля селища - Колгоспна. Тут в 30-ті роки було багато вітряків.

Велика ділянка землі, де ще на початку ХХ ст. ріс ліс, називається Вишенька.

Крім вище названих стінок на верху плато розташоване поле. Землі ці належали колись Лотоцьким, які викорчували ліс і зробили поле. Тут же була і їх садиба (фільварок). За Вишенькою, де йде дорога на Червону Греблю, є поворот. Ця територія називається Вирвижів або Вирвижівський ліс. Мабуть, це залишки назви Urwizrodka («Урвиживота»), яка позначена в середині ХVІІ століття на карті Брацлавщини Г. Л. де Боплана.

Криниці. В Сафоновому яру - Сафонова, в Голасовому - Голасова. На Вишеньці біля місця, де був фільварок Лотоцьких, - Голубова, далі в лісі - Гаврилкова, в Слюсаровій стінці - Слюсарова, поряд на Бельковому полі - Белькова, в Яцьковій стінці - Яцькова.

На плато, понад Комісаркою та Капітанкою, від колишнього аеродрому, попід лісосмугою (Посадку) йде Бритавський шлях. На перехресті Бритавського шляху та дороги, яка веде від Колгоспної гори на Вишеньку, є курган, який називають Мугила [6;7;8].

Геологічна будова. Район розташування селища відноситься до західного схилу Українського кристалічного щита. Найдавніші геологічні породи на території селища - гнейси, гранодіорити та рожеві граніти архею та протерозою, які перекриваються продуктами їх вивітрювання. Кристалічні породи залягають на невеликій глибині, яка коливається в межах 35-50 м. Кора вивітрювання кристалічних порід представлена дресвою та каолінами. На поверхні архею та протерозою залягають неогенові відклади, представлені двома пачками середньосарматських морських відкладів (нижня - вапняки, верхня - піщано-глиниста). Товщина їх 40-50 м. Зверху неогенові відклади перекриваються відкладами Балтської свити, яка представлена пісками, глинами, суглинками та конгломератами, товщина яких - від 5 до 25 м. Майже всюди на території району розвинуті за гнезою породи Четвертинного віку, які перекривають більш давні різновікові товщі відкладів. Генетично четвертинні відклади представлені елювіальними, делювіальними, проювіальними і

алювіальними утвореннями. Найбільш поширеними є лесові породи водорозділів та схилів річкових долин і балок. Товщина їх - 10-15 м. Алювіальні відклади представлені суглинками, пісками і гравієм. Товщина алювіальних відкладів може досягати 4-Ю м [9, с 10].

Корисні копалини. Наявність корисних копалин на території селища і району тісно пов'язана з геологічною будовою краю. З корисних копалин в околицях селища є родовище цегляно-черепичних глин, яке розташоване на північно-східній околиці с. Вербка і західній околиці Чечельника. Там побудовано цегельний завод, який інтенсивно розробляє дане родовище. Піскові кар'єри є в околицях Чечельника та біля сіл Білий Камінь, Луги, Любомирка, Ольгопіль, Стратіївка, Тартак, Червона Гребля та ін. [9, с 12, 13; 10, с. 6]. В 1953 р. геологорозвідкою в с Тартак виявлено буре вугілля, але запаси його невеликі і промислового значення не мають. В 1954 р. в с. Липецькому (нині територія Чечельника) під час копання криниці на глибині 12-15 метрів натрапили на шар слюди товщиною 10-12 см, проте далші дослідження не проводилися [10, с 4, 5]. В південній околиці Чечельника (в ярах) є невеликі поклади пісковиків, які в кінці 60-х років ХХ ст. використовувалися місцевими жителями для будівництва.

Рельєф. Територія Чечельника розташована на водороздільному плато, яке значно розчленоване долиною річки Савранки та її безіменними притоками. У будові долини чітко виділяється заплава і перша надзаплавна тераса. Схили долини достатньо круті, особливо на південній окраїні селища. Тут їх крутість перевищує 20%. Схили порізані багаточисельними ярами і промоїнами. Абсолютні відмітки поверхні селища коливаються в межах 141 м (в заплаві річки) - 206 м (на вододілі). Перша надзаплавна тераса розташована неширокими смугами вздовж заплави р. Савранки. Літологічно їх поверхня складена лесовидними суглинками, товщиною 3-4 м. Абсолютні відмітки складають 143-156 м.

Схили долини крутістю 10-20%. Поверхня цих схилів складається з суглинків товщиною 3-5 м. Абсолютні відмітки 150-190 м. Поверхня схилів долини крутістю більше 20% складена незначним шаром суглинків. Останні інколи відсутні і на поверхню виходять корінні породи: піщано-глинисті сланці, конгломерати і т.д. [9, с 8, 9, 12].

Клімат. Клімат селища, як і всієї Вінницької області, формується під впливом багатьох факторів, серед яких головними є сонячна радіація,

циркуляція атмосфери, характер земної поверхні, вологообіг в атмосфері і антропогенна діяльність.

Значну роль у формуванні клімату селища відіграє рельєф, його форма, висота місцевих експозицій і крутість схилів. Річка Савранка з її притоками та ставками на ній змінюють режими температури і вологості повітря, хмарності, впливають на рух повітряних мас. Це все створює місцеві особливості клімату.

В будові рельєфу селища значну роль відіграють яружно-балкові форми. Тут дуже розвинені яри, які займають великі площі. Вздовж долини річки Савранки створюється різноманітний температурний і вітровий режими, змінюється вологість повітря. На клімат селища в деякій мірі впливає висота місцевості, рослинний покрив, ґрунти, річки і ставки.

Від особливостей і характеру ґрунтового покриву селища та його околиць залежить радіаційний баланс. Найбільше сонячну радіацію поглинає темна і волога поверхня, а найменше-поверхня Землі, вкрита свіжим снігом. Такий поверхневий шар ґрунту Землі найбільше поглинає падаючу сонячну радіацію [11, с 32].

Значний вплив на мікроклімат селища має ліс. Під його дією утворюється особливий клімат, який відрізняється від клімату відкритого поля. Лісові масиви навколо селища розташовані в північно-західному, західному, південно-західному і південному напрямках ("Куренівська дача", "Бритавська дача", Вербський ліс, «Червоногреблянська дача», «Стратіївська дача», Вирвижівський ліс). Ліси розташовані окремими лісовими масивами серед сільськогосподарських угідь. Над лісом утворюється острів пониження температури. Вплив лісу на температурний режим повітря порівнюється з впливом великого водоймища. Під впливом лісу над прилеглими до нього територіями температура повітря знижується. Ліси краю є природним регулятором вологості повітря. Вони збільшують абсолютну та відносну вологість повітря, сприяють більш рівномірному розподілу снігу, зменшують стік талих і дощових вод. В листяному лісі висота снігового покриву та загальні запаси води в 1,5-2 рази більші, ніж на полях та серед хвойних дерев.

Значний вплив на клімат мають річки, ставки, болота [11, с 32-33]. Головною річкою Чечельницького району є річка Савранка з її притоками, яка, в свою чергу, є притокою Південного Бугу. В межах смт Чечельник на р. Савранці побудовано три греблі, які утворюють ставки (цукрозаводський, "центральный", між вулицями Кірова і Радянська, спиртзаводський). Значна частина цих ставків заросла водно-болотною

рослинністю, а в окремих місцях вони перетворилися на болота.

Долина р. Савранки, як взагалі всі долини річок Вінниччини, формує не лише свій температурний режим, але й вітровий, який обумовлений сонячною радіацією і атмосферною циркуляцією. Долина дуже змінена господарською діяльністю людини. Чечельник в основному розташований на обох берегах річки. Із західного боку, уверх за течією, Чечельник з'єднується з с. Вербка (по правому березі), а на схід, вниз за течією, тісно об'єднується з с. Тартак, утворюючи, таким чином, своєрідний каскад сіл, що навіть в деяких випадках їх межі візуально визначити неможливо. Територія цих населених пунктів інтенсивно забудовується, а це також впливає на формування мікроклімату річкової долини.

Вода ставків і річки своєю прозорістю сприяє проникненню сонячної радіації. Вода може прогріватися на значну глибину, акумулюючи таким чином великі запаси тепла, яке віддається навколишньому середовищу вночі та в холодну пору року [11, с 36].

В річному ході повітряних мас спостерігається деяка перевага вітрів північних, південних і північно-західних напрямків [9, с 9]. Східні вітри сухі, зате північно-західні і західні часто приносять опади. Найменше опадів випадає з грудня по лютий, найбільше - з червня по серпень. Перша половина осені суха [10, с 8]. Середньорічна швидкість вітру складає 3,5 м/сек. Вітри більш значної швидкості бувають в холодну пору року. Максимальна швидкість вітру, як правило, досягає 17-23 м/сек [9, с 9].

Одним з основних факторів, який найбільше впливає на різні процеси і явища, що відбуваються в ґрунті та прилеглому до нього шарі повітря, є температура ґрунту. Ґрунт, поглинаючи сонячну енергію, перетворює її на теплову, яка передається прилеглим до нього шарам повітря та в нижні шари ґрунту.

Ще одним чинником, який істотно впливає на клімат селища, є температура повітря, яка залежить від сонячної радіації, циркуляції атмосфери, особливостей рельєфу та господарської діяльності людини. Температурний режим Поділля залежить ще й від впливу Атлантичного океану, Чорного і Середземного морів.

Температура повітря характеризується чітко вираженою сезонною мінливістю. Режим зволоження території селища визначається вологістю повітря, хмарністю, атмосферними опадами і сніговим покривом. Вологість повітря залежить від інтенсивності випаровування поверхні ґрунту та водойм, снігового покриву та ін. Середньорічна вологість повітря складає 72-81%. Суттєво на формування клімату впливає хмарність

Характерними для селища є тумани.

Характерною особливістю краю є короткотермінові дощі, які раптово : випадають і змінюються тривалими сухими періодами. Часто бувають грози і зливи. В червні-липні буває від 3 до 5 злив. Інколи вони супроводжуються градобоєм. У зв'язку з порівняно високою температурою і великим модулем стоку на більшості полів в околицях селища дощова \ вода швидко стікає, а поверхня швидко висихає [10, с 9].

На території селища спостерігаються також ожеледно-паморозливі відклади (ожеледь, паморозь) з жовтня по березень (квітень), і Росоутворення триває з березня по листопад. Бувають випадки, коли росу відмічали і в грудні та лютому. З вересня по травень в селищі, як загалом по області, можна спостерігати іній.

Велику шкоду сільськогосподарським рослинам наносять заморозки (пізні весняні та ранні осінні). Особливо небезпечними є пізні весняні заморозки, які іноді виникають після тривалого періоду відносно високих температур, коли настає інтенсивна вегетація сільськогосподарських рослин, плодкових культур. В 90-ті роки часто спостерігалися заморозки під час цвітіння плодкових дерев. В цей же час вимерзають картопля, помідори, цукровий буряк, інші культури.

Ранні осінні заморозки, які починаються у другій декаді вересня, також приносять шкоду сільськогосподарським культурам.

Весна настає у другій половині березня. Сильні північно-східні та північно-західні вітри в березні і квітні швидко висушують вологу в ґрунтах, а тому люди спішають боронувати поле і городи для її збереження. Дощів в цей час випадає мало. Ранкові заморозки затягуються інколи аж до початку травня. Перша половина весни прохолодна [10, с 9-11].

З переходом середньодобової температури повітря через 5 °С і вище розпочинаються польові роботи [11, с 191]. Зрідка дотримуються традиції не починати садіння городніх культур до Благовіщення (7 квітня) [12].

Літо розпочинається з того часу, коли встановлюється температура повітря 15 °С і більше. А коли вона понижується восени нижче 15 °С -літо закінчується, яке в середньому триває 111 днів. Інколи температура влітку доходить до 30 - 35 °С і більше. Оподи випадають раптові. Часті зливи з грозами та градом. Найбільше опадів у червні - липні [10, с 11]. Літні грози супроводжуються шквалистими вітрами. Спека поступово спадає у серпні.

Осінь в середньому триває 77 днів, а коливання бувають від 41 дня (1975 р.) до 109 днів (1960 р.) [11, с 202,203]. Вересень і перша половина

жовтня теплі. У другій половині - дощі. В третій декаді листопада встановлюється зима [10, с 11].

Зима. її початком вважається дата переходу середньодобової температури повітря через 0 °С і нижче, а закінчується у другій декаді березня, коли середньодобова температура повітря стійко переходить через 0 °С і вище [11, с 179, 181]. На півдні Вінниччини зима триває 95-100 днів. Середня висота снігового покриву -11 -12 см, інколи може піднятися до 59 см. Сніговий покрив невеликий і нерівномірний. Часто буває голомороззя, під час яких вимерзають посіви.

Річка Савранка замерзає у другій половині листопада, а скресає на початку березня. Під час танення снігу Савранка та її притоки переповнюються талими водами. Але через 10-15 днів рівень води різко падає [12, с 9]. В ці дні вода виходить з берегів, затоплюючи долини, городи, будівлі.

Гідрографія. Головною водною артерією, до якої прив'язана забудова Чечельника, є річка Савранка зі своїми притоками, які не мають власних назв. Вона є головною річкою, що протікає через Чечельницький район і впадає у Південний Буг [13, с 482]. Свій початок бере біля с. Рудницьке Піщанського району Вінницької області. На своєму шляху приймає ряд приток. Серед них найбільшими є праві притоки Бритавка і Саражинка та ліві - Рогізка, Яланець, а також безіменна річка, яка впадає в Савранку в с. Вербка. В Чечельнику біля хлібоприймального підприємства в Савранку впадає невеличка безіменна притока, яка бере свій початок біля хутора Василівка, а також кілька невеликих струмків, які витікають з ярів, розташованих на правому березі Савранки.

Історія походження назви річки "Савранка" загубилася в глибині сторіч. Але, без сумніву, вона давня, тюркська, ймовірно все - золотоординського походження. Дослідник Поділля Р. Дашкевич, посилаючись на В. В. Радова, зазначає, що гідронім Саврань - тюркського походження і, можливо, перекладається на українську мову як "та, що волочиться". Тобто, назва відповідає спокійному тихоплинному характеру течії річки [14, с 16]. В історичних джерелах, ймовірно, вперше її згадує Кромер під 1489 роКОМ:"przy Saworzanie rzecze do Bogu wpadaja,- ceu..." (при Саворані річці до Богу впадаючої...) [15, с 175]. Зображена Савранка на мапі України М. Кузанського (1401 - 1464 pp.) Nova Europe Tabula (Нова мала Європи). Ця карта подана у виданні Якоба Ангелуса 1478 року. Саме зображення досить схематичне. Але поряд написана назва - Sauran R. (Саурань річка). На мапі С. Мюнстера також зазначено р.

Савранку (Saran [Саврань]). На карті Великого князівства Литовського (1613 р.), на італійських мапах України 1641 р. (перевидання 1678 р.) і 1657 р. також вже постійно знаходимо зображення р. Савранки [15, с 53-61; 16, с. 176-177]. Найбільш точно річку Савранку з її притоками подано на карті Брацлавщини Г.-Л. де Боплана (1600-1673 рр.), який перебував на службі у польській королівській армії з 1630 по 1647 р. (Рис.2.2). В 1634-1635 роках він будував в Усть-Саврані (Новий Конецполь, а нині м. Саврань Одеської області) королівську фортецю, а, отже, і добре вивчив околиці, в тому числі й річку [17, с 47, 164].

У співставленні з сучасною картою виявляється парадокс, який залишається нерозв'язаним і сьогодні. На сучасній карті р. Савранка протікає майже із заходу на схід, а на карті Г.-Л. де Боплана - р. Савранка (Sawran) - це сучасна р. Бритавка, права притока р. Савранки. На Саврані Г.-Л. де Боплана розташовані населені пункти Urwizrodka (Урвиживота*) та Sawras (Саврань). Останній в літературі неправомірно ототожнюється з сучасним м. Саврань (колишній Новий Конецполь) Одеської області (Рис. 1). З джерел поселення Саврань (Sawras) на р. Саврані відоме з XVI ст. [17, с 164]. Воно розташоване набагато вище за течією від сучасного міста Саврань, яке знаходиться при впаданні р. Савранки до Південного Бугу. Колишнє поселення Саврань можемо локалізувати приблизно в районі сучасного с Стратіївка. На мапі Р. Занонні (1772 р.) р. Саврань позначена там же, де і в Боплана. А Чечельник розташований на річці, яку позначено як Вербка (Werbka R.) (Рис.2.).

В XIX ст. м. Чечельник, згідно різних джерел, розташовувався на річці з назвою Савранка-Чечельницька, яка була лівою притокою Саврані [12, с 482].

На початку XX ст., описуючи населені пункти Попова Гребля, Стратіївка, Луги, Вербка, Чечельник та ін., Ю. Й. Сіцинський розміщує всіх їх нар. Савранці. Щоправда, в Поповій Греблі її називали "Гнилою" [18, с 482]. Жителі с Стратіївки і сьогодні називають річечку, яка протікає через їх селище, Савранкою. Навіть легенду про річку Савранку в цьому селищі записано [19, с 69]. Але на всіх сучасних картах р. Савранка протікає біля сіл Луги, Вербка, Чечельник, Ольгопіль, приймаючи до себе ліві та праві притоки, в тому числі і свою притоку Бритавку (колишню р. Саврань) [20, с 6; 21, лист М-35-XXVI].

Долина річки Савранки та її приток частково заболочена, поросла осокою, верболозом, очеретом та іншими болотними рослинами. Береги

пологі, течія спокійна (відповідає давній назві). Долина річки шириною сягає до 2 км, ширина самої річки - від 0,5 до 5,0 м. Глибина невелика - 0,5 - 1, 5 м, дно заболочене, місцями піщане. Русло річки дуже звивисте, а в селі Луги вона входить в землю і на глибині 12 метрів утворює підземну течію, виходячи на поверхню за 10 км недалеко села Вербка. [10, с 13]. Основним джерелом живлення річок в районі є дощові потоки і ґрунтові води. Всі річки, що течуть через район, беруть свій початок з підземних джерел безпосередньо на території району або в сусідньому Піщанському.

Джерела, які живили річку Савранку (в районі цукрозаводського ставка) називали вікнами. В очеретах цукрозаводського ставка таких вікнин було 4 (коло Білого, коло Жмурків і вище дві). Найбільша вікнина мала розмір 2х3 м. З безодні завжди йшла вода. Взимку такі вікнини ніколи не замерзали. В морозні зими на вікнини завжди йшла риба. До війни вікнини простягалися аж до Вербки. Після війни туди кинули динаміт, позабивавши вибухами ті "дюри" (вікнини - В. К.). Тепер тих вікнин вже нема [22].

В очеретах цукрозаводського ставка є ще два цікавих місця, які називають *сплав*. На такому сплаву влітку росте густа болотяна рослинність і по них можна ходити. А от на зиму сплави опускаються і поверх них утворюються невеликі озерця. З приходом весни сплави знову піднімаються. Останні декілька років окремі ділянки сплавів заросли верболозом і взимку не опускаються під воду.

Річка Савранка настільки цікава і таємнича, що люди, які живуть на її берегах, склали про неї легенди. Одна з них розповідає, що "колись р. Савранка була судноплавною. Від Чорномина їхав купець і під Лугами затонув корабель". В іншій згадується, що "на місці цукрозаводського ставка також колись була річка. Тут ходив парохід. Але якось він затонув і його занесло (замулило - В. К.). Там було багато добра. То турки (в іншому варіанті - американці) хочуть очистити ці стави, аби дістати багатства" .

Багато жителів селища вважають, що під Савранкою є ще одна річка - підземна. Як згадував житель Чечельника В. П. Бучацький, а про це розповідав йому ще його дід П. Д. Хелетій (1902-1979 рр.), підземний хід з боку Чечельника ішов на інший берег попід річкою і проходив між власне Савранкою і підземною річкою. Коли нападали татари, то люди, які ховалися в підземних ходах, виводили напувати худобу до підземної річки.

Цукрозаводський ставок чистили в 1936 році та після війни, а також у 80-х роках. Перші два рази став спускали, копали канали і осушували попід береги. Середину не чіпали. Русло річки йшло прямо, не так, як

нині. Для чистки ставка наймали спеціальних людей - грабарів, які його чистили, а болото вивозили грабарками.

Особливою гідротехнічною спорудою, яка регулювала потрібний рівень води в ставку, був дерев'яний міст із заставками та качалками. Від нього нині є тільки залишки [22, 23].

Ставки швидко замулюються і заростають. Як стверджують жителі селища старшого покоління, за останні 50-80 років гори стали більші, побільшало ярів, і там на ставку, де їх батьки плавали на човнах, сьогодні вже садять городи. Ще років з 20-30 тому лодкою можна було проплисти аж до каналу, що веде до ставка в с. Вербка. В ті роки люди широко використовували зарості очерету, рогази та осоки: ними покривали житла та хліви. Використовували на паливо, згодовували тваринам тощо. Сьогодні їх майже не використовують. Тому річка і ставки швидко заростають, втратили здатність до самоочищення.

Окремо слід зупинитись на джерелах питної води, яких на території селища та в його околицях багато. На території Чечельника нараховується декілька водоносних горизонтів: водоносний горизонт кристалічних порід, сарматський, балтський, а також четвертинний водоносний горизонт.

З 70-80-х рр. ХХ ст. в селищі експлуатується сарматський водоносний горизонт. Тут є декілька свердловин, через які добувають воду вказаного горизонту. Цією водою користуються жителі центральної частини селища, організації та підприємства, які розташовані на його території. В майбутньому, за умови детальної розвідки, можливе використання водного горизонту кристалічних порід. Рівень ґрунтових вод становить 5-10 м, а інколи і нижчий. На першій надзаплавній терасі рівень ґрунтових вод високий (на глибині 1,5-3,0 м). В заплаві р. Савранки їх рівень становить 0,5-1,0 м [9, с 11].

Більшість жителів селища використовують воду з криниць, з джерел, які є за селом, в "стінках". Джерела знаходяться вище рівня розміщення будівель. Тому вода з них по трубах тече сама. Так використовують джерело в урочищі Гурино, біля Оленини. Звідти керамічними трубами було проведено воду, яка тривалий час постачала "Садибу". З джерела в Сафоновій стінці після війни трубами через річку вода текла аж в робітниче селище цукрозаводу (довжина цього водопроводу становила близько 3 км). Користувалися ним майже 20 років, поки не поржавіли труби. Ще одна група "кирниць" - це польові джерела в околицях селища. Джерела мають свої імена, історію та легенди, пов'язані з ними.

Ґрунти. На території селища переважають чорноземи опідзолені і темно-сірі опідзолені ґрунти різного ступеня змитості. Найбільш придатними для сільськогосподарського виробництва за водно-фізичними властивостями та великим вмістом гумусу є чорноземи опідзолені. Вміст гумусу в них складає 2,5-4,0%, в темно-сірих опідзолених ґрунтах - 2,5-4,0%. Реакція ґрунту слабо кисла. Ґрунтам селища загрожує інтенсивна площинна та глибинна ерозія, яка призводить до знищення і зменшення гумусоносного горизонту.

В долині р. Савранки залягають лугові та лугово-болотні ґрунти. В них є значні запаси поживних речовин, необхідних рослинам, але вони потребують регулювання водно-повітряного режиму [9, с 12].

Рослинний світ на території Чечельника, в його околицях та в Чечельницькому районі сформований фізико-географічним розташуванням в Кодимсько-Савранському районі Південної лісостепової області Подільської височини, яка є частиною Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції Лісостепової зони України. На землях цієї зони масиви лісу, чергуючись зі степовими просторами, займають розрізані балками ділянки вододілів. Цілині степові ділянки давно розорані, і степова рослинність зустрічається лише на крутосхилах.

Дерева та кущі. На території району в типологічному відношенні переважають широколистяні ландшафти з лісами дуба черешчатого і скельного та грабовими дібровами [24, с 9]. В селищі та його околицях насадження дерев проведено людьми. Так ще в кінці 40-х років насаджено лісосмуги та гайок ("Іванчукова посадка") на межі з с. Вербка, а в кінці другої половини 60-х років засаджено сосною Сафонову стінку, в 70-х - Галасів, Терещуків та ін. яри. Зі старовинних насаджень на території селища є невеликий парк в колишній садибі князя Орлова, де найбільше росте ясенів.

В Чечельнику та околицях зустрічаються різні види дерев і кущів: акація біла, береза, берест (в'яз листуватий), верба, вільха чорна, в'яз корковий, гледичія колюча, горобина звичайна, граб звичайний, дуб звичайний, каштан кінський, клен звичайний, липа серцелиста, осика, сосна звичайна, тополя чорна (осокір), тополя пірамідальна, ялина, ялина срібляста, ясен звичайний, абрикос, алича, груша звичайна, черешня, шовковиця та яблуня звичайна, акація жовта, бузина чорна, виноград дикий, глід криваво-червоний, калина звичайна, кизил (дерен справжній) [дерен]*, ліщина звичайна, маслина дика (лох), обліпіха крушиновидна,

ожина сиза, повій звичайний [тасьма], свидина, терен звичайний, шипшина собача [24, 25]. Абрикос, алича, черешня, шовковиця, калина звичайна, дерен справжній зустрічаються як в дикому, так і культурному станах.

Трав'янисті рослини. Ця група рослин на території селища найбільш чисельна. Трав'янисті рослини ростуть повсюди: на полях, луках, по берегах річок і ставків та в самих водоймах.

Видовий склад трав'янистих рослин такий: айр тростинний, анемона дібровна, барвінок малий, безсмертки однорічні [безсмертники], берізка польова [павута], блекота, бобівник трилистий, будяк, бузина трав'яниста, буркун лікарський, валеріана лікарська, вероніка лікарська, вівсюг звичайний, відкасник татарниколистий, водяний перець, волошка синя, в'язіль різнобарвний, гадюча цибулька китицева, галінсога [васильок], гвоздика польова, гірчак перцевий (водяний перець), глуха кропива біла, горицвіт весняний, горлянка повзуча, горошок, горошок мишачий, грабельки звичайні, грицики звичайні, грястиця збірна, деревій [кашка], дзвоники, дивина скінтеровидна, дурман, жабурник звичайний, жовтозілля звичайне, жовтець повзучий, жовтий осот польовий, звіробій звичайний, зірочки, зеленчук жовтий, їжача голівка багатогранна, калюжниця болотяна, ковила волосиста, козельці великі, комиш озерний, конвалія травнева, конюшина повзуча, конюшина лучна, копитняк європейський, королиця звичайна, котячі лапки, кропива дводомна, кульбаба лікарська, купина запашна, кушир [кушір], латаття біле [лілії], латук дикий, лілія лісова, лобода біла, лопух, льонок звичайний, люпин багатolistий, лязвинець рогатий, мак дикий, маруна (піретрум), материнка звичайна, медунка, меліса, мильнянка лікарська, мишій [мушій], молочай, м'ята (декілька видів), нагідки лікарські, нечуйвітер волосистий, оман високий (дивосил), омела, осот [осет], осока (декілька видів), очерет звичайний, очиток їдкий, паршо звичайне, паслін солодко-гіркий, первоцвіт весняний, [перекотиполе], перстач гусячий, петрів хрест лускатий, пижмо звичайне, пирій повзучий, півники болотяні, підбіл звичайний (мати-й-мачуха), підсніжник звичайний, повитиця польова, полин гіркий, полин [боже деревце], полин [чорнобиль], рдесник, рогіз вузьколистий, рогіз широколистий, роман, ромашка лікарська, ряст бульбистий, ряска, собача кропива, сокирки польові, сон чорніючий, спориш, ситник, стрілолист звичайний, суниці лісові, суріпиця, сусак зонтичний, татарник звичайний, тимофіївка, типчак, [тирса], тонконіг лучний, фіалка запашна, фіалка

триколірна [братки], фізаліс звичайний, хвощ польовий, хвощ болотний, хміль, холодок, цибуля ведмежа, цикорій звичайний (петрові батоги), цикута отруйна, цмин пісковий [безсмертники], частуха подорожникова, чебрець подільський, череда трироздільна, черсак, чина, чистотіл звичайний, чорнушка польова, шавлія лучна, щавель кінський, щириця [щир] та інші [24, 28].

Гриби. В околицях селища зустрічаються білий гриб, підберезник, підосичник [піддубник], маслюк, печериця, рижик, грузд справжній [гірчак], лисичка, сиріжка їдка, [синяк], опеньок осінній, порхавка [моруха] та інші.

Лікарські рослини. Визначення лікарських рослин проведено за роботою В. Кархута [29]. Наводимо перелік відомих нам лікарських рослин з території Чечельника та його околиць: аїр тростинний (лепеха звичайна, татарське зілля), алое деревовидне (столітник, [ранник]), алтея лікарська, барвінок малий, блекота чорна (нілиця), береза біла (пухнаста), бобівник трилистий, бузина трав'яниста, бузина чорна, буркун лікарський, валеріана лікарська (одолян), верба біла (лоза), тополя чорна (осокір), виноград благородний або справжній, волошка синя, гарбуз звичайний, гвоздики різноколірні, гіркокаштан звичайний (каштан кінський), гірчак зміїний (ракові шийки), глід колючий (глід-колюх), глуха кропива біла, горіх волоський, горицвіт весняний, горобина звичайна (ограб), гречка посівна, грицики звичайні, деревій тисячолістий (кривавник, [кашка]), дивина скіптеровидна (коров'як скіптеровидний), дуб звичайний, дурман звичайний (див-дерево), звіробій звичайний, каланхое, калина звичайна, картопля звичайна, кмин звичайний, конвалія звичайна або травнева, коноплі посівні, копитняк європейський (підгорішник), кропива дводомна, кукурудза звичайна, кульбаба лікарська, липа серцелиста, ліщина звичайна, лопух великий або справжній, любисток лікарський, льонок звичайний (жабрій), мак дикий (мак-самосійка), малина звичайна, материнка звичайна, медунка темна, меліса лікарська, морква посівна, м'ята холодна (перцева), нагідки лікарські (крокіс), овес посівний, ожина сиза, оман високий (дивосил), омела біла, осот городній, паслін солодко-гіркий, первоцвіт весняний або лікарський, перстач гусячий, петрушка городня, пижмо звичайне (дика горобинка), пірій повзучий, підбіл звичайний (мати-й-мачуха), подорожник великий (бабка), полин гіркий, полин звичайний [чорнобиль], ріжки *Claviceps purpurea* Tul., ревінь чорноморський або лікарський, ромашка лікарська, смородина чорна,

собача кропива серцева, соняшник звичайний, сосна лісова, стовпчики з приймочками (волосся) кукурудзи, спориш звичайний, суниці лісові, татарник звичайний (будяк-дід), терен колючий, фіалка запашна, фіалка триколірна (братки триколірні), хвощ польовий, хміль звичайний, хрін звичайний, цикорій дикий (петрові батоги), цмин пісковий (безсмертник польовий), чебрець звичайний, череда трироздільна, чистотіл звичайний, шипшина собача [свирбивус], щавель кінський, ясен звичайний.

Рідкісні та зникаючі види рослин. Фізико-географічне розташування Чечельника та Чечельницького району обумовило наявність значної кількості рідкісних та зникаючих видів рослин. Реліктові та ендемічні рослини мають велику наукову і практичну цінність. Вони є стародавніми генетичними комбінаціями - цінним генофондом дикої флори. Ці рослини свого роду акумулятори різноманітної біогеографічної інформації. Вони можуть бути використані для моделювання біогеографічних умов часу їх виникнення.

Багато рідкісних рослин є лікарськими, і їх ареал постійно зменшується, а запаси майже вичерпані [31, с 11 -12]. З часом оригінальні і неповторні рідкісні рослини, ендеміки будуть вважатися національними реліквіями [30, с 15]. Ряд наукових установ держави багато років працюють над створенням Чечельницького національного парку, до якого має ввійти значна частина території району [31, с 6-7]. Вже створено Бритавський ботанічний заказник державного значення, ботанічні заказники місцевого значення "Вербська дача", "Червоногреблянський" та гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення - джерело "Берізки-Чечельницькі" [31, с 9; 32, с. 108-112]. На землях ВАТ "Чечельницьке" створено ботанічний заказник місцевого значення "Терещуків яр". Потребують негайної державної охорони природні заповідні землі в урочищі "Кручогори", в Покотиловій, Нагірняковій та Яцьковій стінках на Вишеньці та інші території з рідкісними та зникаючими рослинами.

У ботанічних заказниках нашого району зростають рідкісні для України види рослин: рівноплідник рутвицелистий, берека, дуб скельний, кизил справжній, плющ звичайний, явір, калина гордовина, свидина кров'яна, цибуля ведмежа, скополія карпіолійська, підсніжник білосніжний, егоніхон фіолетово-голубий, осока парвська, коручка пурпурова, шоломниця висока, перлівка одноквіткова, лазурник трилопатевий, півники угорські, фізаліс звичайний, ряст Маршала, тюльпан дібровний. Надзвичайну цінність мають реліктові багаточисельні

та рідкісні на сьогодні види: плющ звичайний, дуб звичайний, бруслина карликова, осока парвська та інші, які занесені до Зеленої книги України, але не забезпечені належною охороною.

Територія майбутнього національного парку є раритетною з огляду на поширення тих видів рослин, які занесені до Червоної книги України: бруслина карликова, фіалка біла, скополія карнеолійська, цибуля ведмежа, тюльпан дібровний, лілія лісова, підсніжник білосніжний, гніздівка звичайна, коручка пурпурова, любка дволиста, зозулині сльози яйцевидні, ковша волосиста, сон чорніючий, клокичка пірчаста, осока затінкова, в'язіль стрункий [31, с 11].

Не є виключенням і землі, що належать САТ "Чечельницьке". Так, в урочищі «Терещуків яр» росле реліктова рослина - відкасник татарниколистий. В урочищі "Кручогори" - ковила волосиста. В урочищі Вишенька (Покотилова, Нагирнякова та Яцькова стінки) ростуть рідкісні рослини, серед яких ковила, сон-трава, півники угорські, цмин пісковий, анемона лісова. У Вербському лісі росте конвалія звичайна, підсніжник звичайний.

Створення національного парку на землях Чечельницького району допоможе зберегти для нащадків неоціненні скарби природи, якими є рідкісні та зникаючі види рослин.

Терещуків яр. Урочище Терещуків яр знаходиться на південно-західній околиці селища і займає невелику площу (Рис.3.). Заповідна територія розташована на східному схилі пагорба, що примикає одним (східним) боком до яру. В 70-х роках ХХ ст. край яру обсаджено сосною, абрикосами й іншими видами дерев. Попід посадку пролягає польова дорога, біля якої частина земель схилу розорана під городи. З півночі, півдня та сходу - розорані поля, частину яких в 90-х роках передано під городи.

Головною рідкісною рослиною цієї місцевості є відкасник татарниколистий - представник великої родини складноцвітих або айстрових (Рис.4.).

Цю цінну рослину образно називають "ботанічним дивом", тому що відкасник зачаровує людей своєю оригінальною красою та дивує особливостями біології. Всі його листки перистолопатові, колючі. Вони простелюються на поверхні землі великою ажурною прикореневою розеткою. Листки досить цупкі, зверху зелені, трохи лискучі, розсіяно павутинясті або майже голі, а зісподу - білувато-зеленкуваті, густо вкриті

Рис. 3. Терещуків яр.

Рис. 4. Відкасник татарниколистий.

сірувато-павутинястим опушенням. Рослина розвиває могутній стрижневий корінь, який заглиблюється в ґрунт більш як на 1 м. Суцвіття кошик діаметром до 15-20 см. В цьому суцвітті зовнішні листочки-обгортки листковидні, зелені; середні - цупкі, ажурно вирізані листочки ланцетно-лінійні, дуже цупкі, блідо-горіхово-жовтуватого кольору. Ці листочки оточують диск центральної частини суцвіття, в якому міститься безліч трубчастих блідо-жовтих квіточок, у яких верхівки віночка темно-червонясті. Цвіте відкасник під кінець літа в серпні-вересні. Після запилення і запліднення розвиваються плоди - волосисті сім'янки з одним рядом розгалужених перистих щетинок. Для утворення повноцінного насіння потрібна хороша сонячна погода. На ніч та на негоду суцвіття відкасника можуть закриватися. Відкасник татарниколистий цвіте лише один раз у своєму житті. Після плодоношення рослина гине.

Відкасник - "жива викопна рослина"- релікт, який дійшов до нас з часів третинного періоду, коли на Україні панував субтропічний середземноморський клімат. Саме тому ця рослина селиться тільки на теплих схилах, де природа ніби зберегла клаптики природних резерватів, щоб живі пришельці з давнини дивували нас своєю незвичайною красою.

На Україні відкасник татарниколистий зустрічається лише на Волино-Подільській височині. Тут відомо до 10 місцезнаходжень (у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Вінницькій областях).

За межами України відкасник татарниколистий зустрічається лише в чотирьох місцях на Люблінській та Малопольській височинах в Польщі. Більше ніде в цілому світі його нема [33, с. 31-32].

Знищується відкасник татарниколистий внаслідок викошування травостою на схилах, де він зростає, а також витоптування при надмірному випасанні худоби та винищенні рослин як лікарської сировини. Вид занесено до Червоної книги України та Вінницької області і перебуває під захистом закону.

Кручогори. На північний захід від Чечельника, за Топольками, серед розораних полів САТ "Чечельницьке", у невеличкій балці, на крутосхилі зберігся незайманий шматочок степу (Рис.5.).

Не дивна назва приваблює сюди ботаніків, а рослинний світ. Ранньої весни схили голубіють від фіалок, а влітку тут панує ковила (Рис.6.). Для нашої області це рідкісна і зникаюча рослина. Сама лише назва рослини оживляє в пам'яті живу картину ковилового степу. Що ж це за рослина?

На верхньому кінці стебла розвивається пучок довгих білих пір'їн.

Рис. 5. Кручозори.

Рис. 6. Ковила.

Так утворюється ость, яка видовжується у міру відцвітання рослини. На кінці пір'я знаходиться волосинка, всередині якої схована невеличка насінина. Насінина нагадує маленький гарпун із зазубринами. Відірветься кінець такої пір'їни і, підхвачений вітром, летить понад степом, а коли повітряний потік стихне, насінина своїм гострим кінцем встрягне у землю. Навіть якщо впаде вона косо, подальші коливання пір'їни заглиблять насінину в землю. Так ковила розселюється по степу. У ковили короткий корінь, який не йде глибоко в землю. У світі нараховується до ста видів ковили, яка росте як у тропіках, так і в помірному кліматі. Вид, який росте в "Кручогорах" - ковила волосиста.

Тваринний світ. Фауна Чечельника та його околиць багата. Про те, які тварини тут були, свідчать знахідки кісток мамонта та інших тварин, виявлених у кар'єрах на південь та захід від селища. А знайдений в 1961 році скелет мамонта в с. Слобода (нині – с. Ольгопіль) і сьогодні залишається окрасою Вінницького обласного краєзнавчого музею. В околицях Чечельника можна зустріти козулю, свиню дику, вовка, лисицю, зайця, куницю, тхора, ласку, лося, білку, їжака, крота та інших.

Птахи. Серед диких птахів є такі: бджолоїдка, бугай, водяна курочка, ворона сіра (гава), галка, голуб, горлиця кільчаста, горобець звичайний, дрізд чорний, дятел сірійський, жайворонок польовий, зозуля звичайна, іволга, крижень, куріпка сіра, ластівка сільська, лебідь-шипун, лелека білий [чорногуз], лиска, одуд, очеретянка ставкова, ремез, сова, сиворакша, синиця, сойка, сорока, фазан звичайний, сич хатний, чайка, чапля сіра, чирок, шпак звичайний, шуліка чорний [шуляк], щиглик [34].

Мешканці водойм. На території Чечельницького району трапляються деякі представники фауни, занесені до Червоної книги - борсук, горностай, мідянка, орел-карлик, шуліка чорний, балобан та інші [31, с 11].

Природа Чечельника та його околиць багата, але, на жаль, мало досліджена.

Пам'ятки археології на території Чечельника та його околицях

Територія Чечельницького району багата археологічними пам'ятками, хоч в археологічному відношенні є однією з малодосліджених серед інших районів Вінницької області.

Починаючи з 1977 року пам'ятки археології нашого краю досліджує В. А. Косаківський. За цей час на території Чечельника та землях САТ "Чечельницьке" відкрито поселення трипільської культури в самому селищі (1978 р.) та двошарову пам'ятку в урочищі Вишенька (1977 р.). Нижній шар - поселення трипільської, верхній - черняхівської культури. Пам'ятки трипільської культури відносяться до початку пізнього етапу цієї культури і датуються кінцем IV - початком III тис. до н.е. Поселення черняхівської культури датується II - V ст. н.е. Також виявлено декілька курганів: два на південь від Чечельника та один - на південь від с Тартак.

Пам'ятки трипільської культури. В самому Чечельнику поселення розташоване на лівому березі р. Савранки, на південному схилі пагорба. З північно-східного боку протікає невеликий струмок, що впадає в р. Савранку, із заходу територія поселення захищена глибоким яром, який простягається майже до річки. Лише на невеликій північно-західній ділянці є неширока напільна смуга, якою без особливих перешкод можна потрапити на поселення. Більша частина поселення знаходиться під сучасною забудовою (цукровий завод, частина відгодівельного радгоспу та частина робітничого селища) і практично зруйнована.

Розміри поселення в Чечельнику 800x900 м, площа понад 72 га. На вільних від забудови ділянках візуально виявлено та занесено на план залишки 94 житлових і господарських споруд, кожна з яких в середньому мала розміри 7x10 м. Будівлі розташовувалися овалами. Попередньо можна припустити існування щонайменше восьми концентричних овалів. Мінімальна кількість житлових та господарських споруд, за підрахунками В. А. Круца на поселеннях таких розмірів, сягала 400 [35, с 126]. Товщина культурного шару становить 10 - 20 см.

У 1983 році під час розширення бурякоприймального пункту Чечельницьким цукровим заводом було зруйновано частину трипільського поселення [36, с 277]. Тому в 1990 році спільною експедицією Вінницького обласного краєзнавчого музею та Вінницького педінституту під керівництвом В. А. Косаківського на поселенні в Чечельнику досліджено залишки одного житла [37].

Було закладено розкоп загальною площею 142 м². Виявлено залишки трипільського житла (майданчика) розміром 16x6 м. В північно-східній частині розкопу житлові рештки зруйновані оранкою, а через її південну частину пройшла телефонна траншея. Житло, певно, загинуло від великої пожежі. Глиняна обмазка місцями дуже перегоріла, поплавилась, навіть

потекла.

На поселенні в Чечельнику зібрано 22 тисячі фрагментів кераміки. В тому числі: підйомний керамічний комплекс, що складається з 10 тисяч фрагментів та 12 тисяч фрагментів кераміки, які було знайдено в ході розкопок житла в 1990 році. Всі виявлені фрагменти належать посудинам різноманітних форм. З цієї кількості відреставровано та зроблено графічні реконструкції для більш як 160 посудин.

Керамічний комплекс Чечельника поділяється на дві основні групи: столову і кухонну. Столова кераміка складає 99,5%, кухонна – 0.

Виключно рідкісними є знахідки кістяних підвісок та намистин із зубів хижих тварин. З поселення в Чечельнику походить також невелика колекція з 58 знарядь праці. Знаряддя праці за матеріалом, з якого вони виготовлені, поділяються на кам'яні, крем'яні, кістяні та глиняні. Крем'яні знаряддя праці з Чечельника виготовлені з високоякісного темно-прозорого кременю. Різноманітність знарядь праці на цьому трипільському поселенні та їх широке використання в господарстві трипільців свідчить про високий рівень первісної економіки в кінці IV - на початку III тис. до н.е.

Протягом тривалого часу спеціалістами ведуться систематичні дослідження трипільської кераміки, і в першу чергу з Чечельника. Загалом, технологія гончарного виробництва племен трипільської культури викликає інтерес багатьох дослідників. Серед них відомі роботи О. А. Кульської, О. П. Черниша, Е. В. Сайко, І. І. Зайця, І. А. Гей, О. В. Цвек, Б. С. Жураковського та інших дослідників.

Велика колекція кераміки з Чечельника дала можливість простежити технологічні процеси при виготовленні різних груп та форм кераміки. Орнамент на трипільському посуді - це також спосіб передачі інформації. Однак, на думку Т. М. Ткачука, дослідника трипільських орнаментів, в тому числі і малюнків з Чечельника, знакова система трипільської культури навряд чи могла бути писемністю. Вона не була засобом комунікації між людьми, а швидше всього була своєрідним знаком відокремлення одного будинку від іншого, а також, на його думку, - орнаменту у трипільській культурі відводилась значна магічна роль [38. с 66-68].

Велика кількість керамічних виробів з Чечельника, висока їх якість є яскравим свідченням застосування високорозвинутої техніки ручного ліплення, знання технології обробки глини та її властивостей, а орнамент трипільського посуду - свідчення про складний і багатогранний духовний світ його авторів.

Поселення черняхівської культури. Як вже зазначалося, в урочищі Вишенька відома двошарова пам'ятка, верхній шар якої черняхівський, а нижній - трипільський. Під час розкопок 1977-1978 років зібрано цікавий матеріал, який дає можливість в загальних рисах охарактеризувати цю пам'ятку. Основну масу знахідок складає кераміка та знаряддя праці. Гончарне виробництво у черняхівських племен займало важливе місце. Свідченням цьому є керамічний посуд, виготовлений на гончарному крузі.

Знайдені металеві шлаки від бронзолivarного виробництва свідчать про розвиток на цьому поселенні металургійного виробництва, яке відіграло важливу роль у черняхівських племен.

Отже, невеликий за кількістю, але яскравий за своєю характеристикою матеріал з урочища Вишенька свідчить про багатогалузеве господарство мешканців черняхівського поселення. Наявність цілого ряду інших поселень цієї ж культури (біля сіл Стратіївка, Рогізка, Ольгопіль, Вербка) свідчить, що в цей період історії край був досить густо заселений. Наявні археологічні матеріали черняхівської культури свідчать, що в суспільстві ранніх слов'ян II-V ст. н.е. відбувались важливі зрушення у розвитку господарства та культури.

Отже, на території Чечельника вперше поселення стародавніх людей з'явилися в кінці IV на початку III тис. до н.е., в пізньотрипільські часи. Багаторічні дослідження трипільського поселення в Чечельнику дали багатий і унікальний матеріал про життя та побут стародавнього населення, а дослідження інших подібних пам'яток дало змогу виділити особливості чечельницького поселення.

Джерела та література

1. Краснопольський А. Н., Роботько Ф. М. Чечельник // Історія міст і сіл Української РСР Вінницька область. - К., 1972. - С 679-687.
2. Вінницька область. Адміністративно-територіальний устрій. - Одеса, 1986.-176 с.
3. Физико-географическое районирование Украинской ССР. - К., 1968. - 684 с.
4. Журнал обліку книг реєстрації актів громадянського стану // Фонди Чечельницького районного відділу ЗАГС.
5. Таблицю складено за даними Чечельницького районного статистичного управління.
6. Спогади жителя Чечельника Ящишиного Олексія Федоровича. (Запис Косаківського В.А. від 9 травня 2000 р.).
7. Спогади жителя Чечельника Косаківського Афанасія Афанасійовича. (Запис Косаківського В.А. від 9 лютого 2000 р.).
8. Спогади жительки Чечельника Ободянської Оляни Афанасіївни. (Запис Косаківського В.А. від 13 лютого 2000 р.).
9. Генеральний план смт Чечельника Вінницької області. Пояснювальна записка. - К., 1970.
10. Антоненко І. І. Економіко-географічна характеристика Чечельницького району Вінницької області. - К., 1957. -101 с - (дипломна робота).
11. Півошенко І. М. Клімат Вінницької області. - Вінниця, 1997. - 240 с
12. Словник гідронімів України. - К., 1979. - 784 с
13. Східне Поділля на картах XVI ст. Флора, анотації та іконографія (джерелознавче значення) // Історико-географічні дослідження на Україні. -К., 1992. - С 13-21.
14. Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии //ЕВ. - 1875. - №5. - С. 167-179.
15. Люта Т. Україна на старожитних мапах // Пам'ятки України: історія та культура. - 1996. - №2. - С. 51-65.
16. Шелухін С. Україна - назва нашої землі з найдавніших часів. -Дрогобич, 1992. - 248 с- (Репринтне видання 1936 р.).
17. Боплан Г.-Л. де. Опис України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. - Київ - Кембрідж (Мас), 1990.-256 с.
18. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Кам.-Под., 1901. - Вып. IX.-1064 с,1134 с.

- 19 Євшан-зілля. Легенди та перекази Поділля. - Львів, 1992. - 288 с
- 20 Атлас Винницької області. - М., 1987. - 32 с.
21. Винницькая область. Общегеографическая карта. - Винница, 1991. -8 листов.
22. Спогади жителя снт Чечельник Косаківського А. А., 1929 р. н. (Запис автора від 9 лютого 2000 р.)
23. Спогади жителів снт Чечельник Яшишиного О. Ф., 1915 р. н.; Ободянської О. А., 1910 р. н. та Бучацького В. П. (Запис автора від 10 лютого 1997 р. та 10 і 13 лютого 2000 р.).
24. Єлін Ю. Я. Рослини наших лісів. - К., 1983. - 239 с.
25. Визначник рослин України. - К., 1965. - 878 с.
26. Морозюк С. С, Протопопова В. В. Трав'янисті рослини.-К., 1986. -160 с.
27. Рослини і тварини // Дитяча енциклопедія. - К., 1962. - Т. 4. - 588 с.
28. Смик Г. К. Посади калину. - К., 1978. - 160 с.
- 29 Кархут В. В. Ліки навколо нас. - К., 1993. - 232 с.
30. Чопик В. И. Редкие и исчезающие растения Украины: Справочник. -К., 1978.-214с.
31. Гудзевич А.В. Науково-пошукові роботи по забезпеченню підготовки матеріалів щодо створення Чечельницького національного парку. - Звіт по господарській темі №4/17. - Вінниця, 1998. - 54 с
32. Андриенко Т. Л., Орлов А. А., Яворская Е. Г. Рекомендации по выщелению новых лесных охраняемых объектов в Винницкой области // Рекомендации по совершенствованию ведения хозяйства в лесах государственного значения и на землях колхозов и совхозов Подолии. -Винница, 1990.-С. 105-120.
33. Заверуха Б. Заповідні відкаски // Рідна природа. -1989 . - № 2 . -с. 31-32.
34. Сногоржевський. Пернаті друзі.-К., 1977.-160 с.
35. Круц В. А. К истории населения трипольской культуры в междуречье Южного Буга и Днепра // Первобытная археология. - К., 1989. - С. 117-132.
36. Заец И. И. Исследование трипольского поселения на Южном Буге / / АО 1983 года. - М., 1985. - С. 276-277.
37. Паламарчук А. 1.1 спливають в серцях наших спомини про минулі, пилом припорошені, тисячоліттями віддалені від нас роки ... // Слово правди. - 1990. - 28 липня.
38. Ткачук Т. М. До питання про функцію знаків на мальованому посуді трипільської культури // Трипільська культура України (до 100-річчя відкриття): Тез. доп. міжнародної наук. конф. - Львів, 1993. - С 66-68.

РОЗДІЛ II

З ІСТОРІЇ ЧЕМЕЛЬНИКА З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО НАШИХ ДНІВ

*Звідки пішла і єсть ти, о
земле Чечельницька?*

Найдавніша згадка про Чечельник відноситься до 1529

року. В документі йдеться про польські та литовські прикордонні сторожі, які мали стежити за рухом татар. О. Яблоновський, публікуючи ці матеріали, вказує, що «це na rozgraniczu podolskiem dawniej (oddawna wida) kombinowaiiy sk strane litewskie (ukraicskie) z koronnami. Iywo temu przyświadcza, podana tu (Ir. XX str. 144) «Conscriptio custodiae confinium» 1529 r. Popis to czat (wiaibciwie) strany granicznej koronnej: Chmiemiczanie stoj№ na strany u swego Kouuchowa, siKgaj№с zarazem i po za gibieце wolyckie - ku Siuczy i wierzchowiskom Teterwi, po 18 koni; Barszczanie (widocznie) stoj№ na Murachwie - u Kopystrzyna we 49; na Kuczmaniu 31, w «Ciemnym Gaju» 29. Przednie zaa czaty wszystkie zajmuj№ Braciawianie: - w samej gkbi ywczesnych pyl dzikich na Poboru; widzimy ich oto stoj№сych: od wschodu - na Koszyowie (u Soroki, za Sobem), Zwinogrodzie (u Sinych wyd), od południa - na Czeczelniku i Sawrani (u wejtbcia w Pole oczakowskie) po 25 koni» («на розграниччі подільським давніше (здавна бачимо) комбінувалися сторожі литовські (українські) з коронними. Про те добре свідчить поданий тут [у попередньому томі - Zr. dz. т. XX, s. 144] документ «Conscriptio custodiae confinium» 1529 р. То є попис чат (властиво) сторожі

прикордонної коронної: хмільничани стоять на сторожі біля свого Кожухова, сягаючи разом і поза рубежі волинські - до Случі і верхів'їв Тетерева, по 18 коней; барчани (бачимо) стоять на Мурафі - біля Копистерина в 49, на Кучманю - 31, в «Темнім гаю» - 29. Але всі передні чати (сторожі) займають брацлав'яни: в самій глибині тодішніх полів диких на Побужжі; бачимо їх ото стоячих: зі сходу - на Кошилові (у Сороки, за Собом), Звенигороді (у Синіх вод), від півдня - на Чечельнику [виділено мною - В. К.] і Саврані (у входу в поле очаківське) по 25 коней») [1, s. 55]. Як свідчить наведений документ, Чечельник у 1529 році був одним із найпівденніших населених пунктів, до якого висилалася сторожа з Брацлавської фортеці. Виходячи з цього, можна стверджувати, що як населений пункт він виник набагато раніше. Адже тут уже жили люди, місце мало назву. Підтвердження цьому слідує історичний факт: на малі М. Кузанського (1401 - 1464 рр.) «Nova Europe Tabula» («Нова мапа Європи») зображено річку Савранку. Ця карта представлена у виданні Якоба Ангелуса 1478 року. Зображення річки досить схематичне, але поряд написана її назва - Sauran (Саурань річка). [2, с 55]. На її берегах в 1489 році відбулася битва, в якій 10 - тисячний татарський загін було розгромлено, а також звільнено багато полонених. Польський хроніст М. Бельський зазначав, що «була та битва на р. Саврань, що в Буг впадає» [3, с 115]. У цьому бою литовське військо очолював син Казимира IV Ян Альбрехт, а військо до Саврані привели козаки, що добре знали Побужжя [4, с 8]. Він, подорожуючи нашими краями в 20-х роках ХІХ ст., уточнює, що битва відбулася біля притоки Саврані - Яланця, «в болотах якої часто знаходять людські кістки, які свідчать, що тут в 1489 р. точився бій між шляхтою подільською і татарами» [5, s. 102].

Як і ким був заснований Чечельник, на сьогодні встановити важко. Вже раніше В.Косаківський частково звертався до теми заснування та походження назви Чечельника [6, с 643 - 645]. Є кілька різних версій про час заснування та засновників селища. Немає підстав стверджувати, що нібито заснували Чечельник на початку ХVІІ ст. Чечелі - відомий шляхетський рід. Досліджуючи його походження, ми встановили, що вони не мають ніякого відношення до заснування Чечельника.

К. Пуласький, дослідник польських шляхетських родів, у своїй роботі подає коротку історію роду Чечелів, які належали до гербу Єліта (Jelita) і походили з Литви. Писалися з Хожови (Chojowy) як Судимонтовичі, тобто вони належали до роду Судимонтів литовських. Один з них отримав в 1434 р. від Жигмунта Кейстутовича волость Хожова (ChojowK) у воєводстві

Віленським. Дослідник допускає, що то могло бути підтвердженням давньої дарчої. Андрій Судимонтович перенісся до Брацлавщини, де мав отримати від великого князя Вітольда в 1396 р. в подарунок землі, розташовані над Чечвою (Czeczwa) і Кублічем (Kubliczem), а також над Дністром. На землях тих утворилися з часом їхні осаді: Кущинці (Kuszczucse), Чечельовці (Czeczelowce або Czeczelowka), Борсукові (Borsukowce), Щучинці (Szczuczucse), Христинці (Chrystucse), Радківці (Radkowce), а в долинах над Дністром - Маллокиш (Mallokisz), Калаури (Kalaury), Рашків (Raszkyw), Бундури (Bundury) та інші. Однак дарчі привілеї для Чечелів, підтвержені ніби за Яна Альберта, мали згоріти у Вінницькому замку, про що говорить маніфест, записаний Григорієм Чечелем в 1581 р. у метриках коронних.

Однак історичні джерела, як твердить К. Пуласький, не вказують, з якого часу та звідкіля взялося прізвище Чечель (Czeczeli), яке потім перейшло в назву роду. Як здогад (!), він висловлює думку, що це прізвище перейшло до них від старої назви місцевості.

Лише в кінці XVI ст. брати Григорій та Матіаш Чечелі стали представляти перше історично відоме покоління роду Чечелів. Потомки Григорія писалися Судимонтовичі-Чечелі. Цей Григорій в 1598 -1629 роках був підстаростою вінницьким. Йому належали Кущинці, Чечелівка (в повіті Гайсинським) та інші маєтності [7, s. 49].

Як бачимо, на початку XVI ст. на Савранці вже стояв населений пункт з назвою «Чечельник», а Чечелі в цей час були просто Судимонтовичами (ще майже сто років).

Деякі польські джерела відзначають, що Чечельник має тюркську (татарську) назву і по-татарськи називався Чачанлик (Czacan-lyk) [8, s. 781; 10, s. 1352]. На такому походженні назви наполягає і О. Яблоновський, розглядаючи різні сторони колонізації України - Брацлавщини. Серед багатьох населених пунктів з тюркськими назвами, які збереглися на Брацлавщині, він згадує Чечельник та Саврань. Про Чечельник пише, що первісна назва - Чачанлик (Czaczanlyk) з часом в українській мові трансформувалася в Чечельник [1, s. 168, 176]. Щодо назви річки «Савранка» дослідники сходяться на думці, що вона також тюркського, ймовірно, золотоординського походження і, можливо, перекладається на українську мову як «та, що волочиться», тобто має спокійний, тихоплинний характер [10, с 16]. Підтвердженням цього може бути легенда, записана від колишнього директора Чечельницької школи Гальчинського Г. О. (помер в 1990 р.), яку йому ніби-то прочитали у Вінниці зі старої

польської книги. За цією легендою, Чечельник засновано в XVI ст. татариним - утікачем Чаганом, який одружився з православною дівчиною, перейняв православну віру і поселився на правому березі р. Савранки. Хутір називався Чаганлук. Люди, які селилися поряд, називали його Чачанлук. З часом назва трансформувалася в Чачанлик - Чечельник [6, с 644 - 645]. В літературі кінця XIX ст. вказується, що Чечельник (давній Чачанлик) назву свою одержав від свого засновника «Чечели» [11, с 690; 12, с. 542]. Можливо, так в російській мові пишеться Чечель.

Цікаво, що у Чечельника є «брат-двійник», який має таку ж назву: село Чечельник біля р. Мукші на Кам'янецьчині в Хмельницькій області. Біля обох Чечельників є села з назвою «Вербка». На таке сусідство населених пунктів у двох регіонах Поділля дослідники звернули увагу ще в XIX ст. При цьому зазначали, що відносно заснування села Вербка (на Хмельниччині) є смутний, незрозумілий переказ, ніби першими поселенцями Вербки були вихідці з Брацлавщини (може бути - з Вербки Чечельницької). На думку дослідника, правомірно допустити, що ольгопільські села Вербка і Чечельник одержали назви від кам'янецьких сіл з такими ж назвами. Тому що Вербка (Кам'янецька) в історичних джерелах згадується вже в другій половині XV ст. [13, с.148-149].

Знаючи історію краю на межі XV - XVI ст., можна однозначно сказати: хто б не був першим поселенцем та засновником Чечельника, то були мужні, відважні, сильні і сміливі люди, які не побоялися переселитися на околиці країни, що межували зі степом. Небезпека тут від татар була звідусіль, а феодалний гніт зовсім відсутній. Поселенці поступово освоювали степові райони Брацлавщини, тим самим захищаючи цю територію. Таких людей називали козаками.

Чечельницька земля - невеличка часточка півдня Брацлавщини. Тут, як і на півдні Київщини, в кінці XV - на початку XVI ст. формувалося українське козацтво.

Перші поселенці Чечельника вибрали для проживання захищені природою місця на березі річки Савранки: територія поселення була захищена з одного боку річкою, а з інших - глибокими ярами. Про первісне розміщення селища свідчать підземні ходи, які й до сьогодні збереглися на території селища. Багато таких ходів є в центрі селища (у містечку) та невеликі ходи по вулиці Кірова (в районі колишньої восьмирічної школи) в пагорбі за школою. Жителі Чечельника з самого початку поселення копали підземні ходи, які були єдиною схованкою від татарської небезпеки. Важкою працею було створено цілу систему з'єднаних між собою ходів. Три

основних ходи, з'єднаних між собою переходами, йшли знизу (від вулиці Радянської) до гори (аж до цвинтаря). Викопані вони на глибині від 2 до 5 метрів у щільному шарі глини. Ширина ходів - 85-90 см, висота - до 2 м. місцями -1,2 -1,5 м. В стінах через кожних 2 - 3 м є ніші, які давали можливість людям розминутися. Входи в такі підземелля були облаштовані в підвалах кожного будинку містечка і старанно маскувались. З часом майже всі єврейські будинки селища були побудовані на цих ходах.

Коли потреба в підземних ходах відпала, їх використовували як склади та льохи. В різний час в цих ходах було знайдено багато речей, зокрема дворучний меч, шаблю, ятаган, пістоль, пляшки з вином, сувої тканини тощо. Вино випили, тканина розсипалася, як тільки її винесли на сонце [13; 14].

Чечельницькі підземелля бережуть таємниці про своїх господарів. Їх наукове дослідження дасть можливість глибше вивчити історію краю (*Рисі*)

З ними пов'язано ряд легенд.

Кажуть, що вони йдуть навіть під річку Савранку та в протилежному напрямку аж до Білокамінського повороту. Хід, що йде під р. Савранку, - великий. Туди люди ховались навіть з худобою, яку гонили напувати до підземної річки, [14:15]. Повертаючись до

Рис. 1. Входи до підземель: 1 - 20 см 2 - 7 05 2000м

що протікала під тим ходом історії селища XVI ст.

зазначимо, що по річці Савранці в цей час не було багато населених пунктів. Однак 1542 року була спроба встановити кордон між Туреччиною і Польщею. Турецька сторона пропонувала встановити його «по Саврані, а потім правою стороною до Бугу...» [16, с 18]. Однак поляки не могли погодитися на новий, близький до заселених українцями території плацдарм для ординських нападів. Противником встановлення такого кордону був барський староста Бернард Претвич. Для цього були підстави: на північ від Саврані стояло польське військо: «близько 20 тис. панцерних, понад 2 тис. стрільців разом з 100 гарматами». Щоб не пропустити татар глибоко на свою територію, Б. Претвич вдається до так званого «лежання на Полі». «Що стосується лежання на Полі між шляхами, яке зветься козацтвом, - розповідав він на сеймі, - то це для того, аби, вийшовши на Поле за Діброву [приблизно за р. Саврань - В. К.], де є такі болота, що якби чотири чоловіки йшло, то непомітними прокрастися не зможуть, бо не пройти і важко пройти. Таким чином, не пропускали їх у землі Великого князівства Литовського, а часом, як підстерігав, коли йшли, то за ласкою божою і за щастям його королівської милості громив і бив» [17, с 126,128].

У середині XVI ст. на р. Савранці виділяється вже дві волості: Чечельницька і Савранська. Чечельницька займала верхів'я Саврані і Кодими, мала площу 35,57 кв. миль, а Савранська - 43,46 кв. миль. На території першої, серед полів диких, мало що й було. Однак в середині XVI ст. ця територія експлуатувалась разом з нижньою ділянкою Саврані - Козарами. У 1545 році Козарам на Саврані належали село Пашківці та Ліс Савранський. Ще в 1580 році Козари володіли цими землями. На початку XVII ст. у верхів'ях Савранки з боку Кам'янки мали свої пасіки Воловодіївці [1, с. 733, 734].

Більш значний розвиток Чечельника припадає вже на першу половину XVII ст. Край швидко заселяється. Чечельник виростає в містечко, позначення якого бачимо вже на карті Боплана. Правда, назва не сучасна, а Чачанік (Czaczanic). Можна припустити, що Г. Л. де Боплан міг бути в Чечельницьких краях, тому що, перебуваючи на службі в польській королівській армії з 1630 по 1647 рр., він в 1634 - 1635 роках в гирлі Савранки, в Усть-Саврані (Новий Конецполь, а нині м. Саврань Одеської обл.), будував Королівську фортецю. Отже, добре вивчив околиці, позначивши правильно річку Савранку, її притоки та населені пункти, які на той час вже тут були [18, с. 47, 164].

Про посилення ролі Чечельника як прикордонного містечка свідчить і той факт, що в 1635 році ухвалою польського сейму було вирішено

запровадити тут склад вин і медів волоських: «aby żaden kupiec nie wai'yl sij(pod winami, po wina u miody do wloch ei'dziac, ani inszemi drogami onych do Korony prowadzi»K, nod utraceniem win u miodyw i penami o nieie'idzene po wina do WKger postanowionemi» [«щоб жоден купець не наважився під загрозою кари по вина і мед до волохів їздити, ані іншими дорогами їх до Корона везти під загрозою втрати вина і меду і про заборону їздити по вино до Угорщини, постановлено»] [9, s. 1352].

В той же час такі ж склади створювалися в Борщеві, Барі та Шаргороді. Причиною їх виникнення було те, що різні люди їздять в Угорщину, купують там вино і коней, продають їх потім в Коронних землях, обминаючи склади, збудовані для того, і, перебиваючи заробіток, «який мав би йти на всіх». Сейм постановив, що ніхто не має права їздити в Угорщину купувати там вино й коней - їх можуть привозити тільки угорські купці. А купувати від них можна лише в містах Корони, де є склади. Старостам і митникам надано право арештовувати і конфісковувати товар, куплений за кордоном. Дороги й складові міста, куди можна було привозити вина та мед з Угорщини та Волощини, були докладно означені [19, с 91 -92].

Про те, що такий склад у Чечельнику функціонував, а містечко стало торговим посередником, свідчать скарби монет, які час від часу знаходять на території селища. Один із скарбів було знайдено ще в 70-х роках, інший - у 1989 р. Монети з обох скарбів відносяться до 1622 - 1627 років. Серед монет срібні півтораки та трояки, гроші та гріш литовський, карбовані в Речі Посполитій при Сигізмунді III, а також срібні драйпелькери карбування Пруссії при Георгові Вільгельмові та монети, карбовані Прибалтійськими володіннями Швеції при Густаву Адольфові.

Визвольна війна українського народу 1648 - 1654 років не оминула і Чечельник. Вже в 1648 р. загони Максима Кривоноса серед багатьох населених пунктів звільнили від поляків і Чечельник [20, с 144]. Під час визвольної війни зростає кількість козацтва, створюються нові козацькі полки, які поповнюються населенням звільнених міст. Серед 35 козацьких полків, сформованих у другій половині 1648 р., був і Чечельницький полк [21, с 26]. Однак, як і більшість новостворених полків, Чечельницький полк не мав чітко виражених кордонів. Козацькі полки часто ділились або зливались. У 1649 році Чечельницький полк злився з Брацлавським. За даними «Реєстру війська запорізького», складеного після Зборівського

миру в 1649 році, у Брацлавському полку була Чечельницька сотня. До -J- складу входили жителі Чечельника та Каташина. Завдяки тому, що «Реєстр війська запорізького» зберігся і опублікований [22, с 258 - 260], ми маємо унікальну можливість прочитати і імена наших земляків-чечельничан, безпосередніх учасників визвольної війни. Це:

Андрус Дмитренко - сотник

Семен
Климко
Іван Матей
Максим Жадан
Малиш
Григор Атаман
Чарномаз
Єрема
Максим Пустовойтенко
Дем'ян Пустовойтенко
Іван Ященко
Федор Пелешенко
Іван Онуфрієнко
Онуфрій
Ілля Кгородзієнко
Фокша
Пеля
Кгликгорча
Милаш
Мартин Гаврищенко
Василь Войтенко
Мартин Залуський Федор Литко
Іван Басабар
Ничипор
Гаврило Мітла
Іван Станко
Павло Твердохліб
Семен Масченко
Матей Пряжиленко
Нестор

Коренець
Ярема Кубліченко
Марко Рубайпол
Кошлей
Продан Самовський
Іван Милошенко
Тофан Тедоренко
Балай
Федор Сергаєвський
Андрій Лапач
Ігнат Головка
Процик Клебановський
Гаврило Клебановський
Семен Тонкий
Павло Милашів зять
Тодор Водишор
Никгора Кгрикгор
Клим Радченко
Клим Педенко
Семен Гладкий
Лущик Півненко
Никифор Коварденко
Іван Ложник
Криско
Василь Чорнушенко
Іван Пилипенко
Андрій Тонкого
Василь Серченко
Савка Колісник
Тимко Семидівичин
Радко

* Написання імен і прізвищ наближено до сучасного стану згідно українського правопису

Матвій Шеремет
Сергій Яценко
Василь Сторож
Стефан Лидка
Пас Кантеміренко
Лехно Кантеміренко
Тимко Безуглий
Федор Юришин зять
Роман Поляшенко
Іван Болобан
Іван Шумний
Яхно
Михайло Мищенко
Данило Савченко
Яков Сененко
Тарас Кравець
Яков Хоменко
Стець Винник
Тирон Гилда
Іван Головатий
Кормило Кормисенко
Іван Ілляшенко
Петро Молчан
Ілляш Красенко
Яско Порнак
Яремей Волошин
Штепа Худий
Іван Медвідь
Іван Юрченко
Іван Рудяк
Костя Скрипник
Василь Масчишин зять
Степан Волошин
Ворсул Волошин
Федор Ісайченко
Малиш Старий
Іван Бондарен
Василь Крутило

Романець Богатий
Іван Кавриленко
Стафій Мисаш
Ілко Грибенко
Ігнат Дяченко
Савка Івашенко
Клим Пилипенко
Прокоп Новоміський
Максим Перестий
Роман Шило
Іван Станіславенко
Васюта Величко
Матей Курилов
Василь Шуандра
Дмитро Федковський
Яким Макаренко
Марко Переполошко
Сенько Яков
Василько Яс
Пилип Старий
Семен Перепоясченко
Пилип Проскурненко
Степан Шульга
Григор Лусченко
Зенец
Федор Щербина
Климко Устянський
Павло зять Милашов
Кондрат
Павло Яловий

с. Каташин

Василь Шурандра
Олексій Шумиленко
Федор Ісаїченко
Данько Каташинський
Педор Іванченко

Тимко Семидевин зять
Улас Безпоященко
Мартин Бабенко
Михайло Бозченко
Остап Кубліченко

Федір Стратієвський
Чопенко Стратієвський
Кригорій Стратієвський
Чопенко Каташинський
Матей Малий.

У складі Брацлавського полку Чечельницька сотня брала участь у багатьох боях. На початку червня 1649 р. козаки Данила Нечая, полковника Брацлавського, зав'язують бої під Меджибожем із загонами польсько-шляхетських військ, якими командував Лянцкоронський. Шляхетське військо зазнало значних втрат.

При переправі польських військ через річку Стрипу (5 серпня) Брацлавський полк, за дорученням Б. Хмельницького, був у засідці. Коли частина польських військ переправилась, Богдан Хмельницький наказав артилерії відкрити по переправі нищівний вогонь. Переправа припинилася. В цей же час несподівано на ворога нападає полк Данила Нечая. В ході битви було знищено значну частину польського війська.

Про бойові справи козаків Брацлавського полку сучасник розповідав: «... Полковник Нечай ріку Зборову перейшов на королівський бік і королівське військо обійшов, обложив, і король з усім своїм військом опинився в облозі, окопався в облозі з возів, скільки зміг їх добути». Лише зрада хана Іслам-Гірея врятувала польське військо від цілковитого розгрому. 8 серпня 1649 року було укладено Зборівський договір [23, с 21 - 22]. За умовами договору і був складений вище цитований «Реєстр війська Запорізького».

В ході визвольної війни Чечельник часто переходив з рук в руки. В лютому 1649 р. його зайняли татарські війська Тугай-бея. В документах цього часу вказується, що «Тугай-бей володіє Савранню і Чечельником» (на Sawranu і Cselniku). Татарська орда в цей час була союзницею козаків [24, с 333,369].

За даними Я. Р. Дашкевича, близько 1650 року в Чечельнику знову існував козацький полк, який поновлено лише в 1673 році, та й то на невеликий час. Полковником Чечельницького полку в 1650 р. був Ф. Липка, а в 1673 р.-П. Лисиця [25, с 18, 19].

В 1654 р. Чечельник згадується вже як місто Брацлавського полку [26, с 517.542]. Після Переяславської ради по різних українських полках і містах розіслано представників російського уряду для приведення населення до присяги на вірність російському цареві. У міста Брацлавського полку були

направлені князь Ф. М. Борятинський та піддячий В. Хапугін, які приводили до присяги й жителів Чечельника (в документах місто назване то як Чачальник, то як Чачелник).

В цей же час Чечельник залишається і торговим містечком. Цьому сприяло його розташування на торговому тракті. В 1654 р. через Бендери і Чечельник проїздив великий турецький караван - 100 возів з товаром. Турецькі купці торгували по всій Україні, частина товарів йшла до Російської держави.

У другій половині XVII ст., в роки Руїни, Чечельник також часто переходив з рук в руки. Землі Брацлавського та Подільського воєводств прагнули захопити татари і турки, поляки і росіяни. Подільське воєводство зайняте було турками з 1672 року, а на землях Брацлавського тривала безупинна боротьба, результатом якої стало спустошення та обезлюднення краю.

Значну допомогу жителям Чечельника у захисті від татар і польської шляхти надавали запорізькі козаки. В 1671 році тут укріпився з військом запорізький кошовий Іван Сірко, який відбивав напади татар Білгородської орди. Звідси І. Сірко разом з Ханенком, який стояв у Ладжині, збиралися іти в Крим проти татар, аби не пропустити їх на допомогу Дорошенкові. У Чечельнику з І. Сірком було 500 запорожців [4, с 280,282]. Восени того ж року Чечельник захопили поляки і пограбували його [27, с 680]. Восени 1673 року Іван Сірко, спаливши Тягиню і спустошивши Білгородщину, став на Чечельнику: «А кажуть, що з ним десять тисяч, усі давні, із Ясс у землю Угорську пішли, і в Катнарі місті порожньо стало, піхоту господаря мультянського. котрої було 3 тисячі, яка його [Сірка] чекала, турки всю витяли [4, с 293]. В цьому ж році в Чечельнику було сформовано козацький полк. Полковником Чечельницького полку був П. Лисиця [25, с 18, 19]. Ще 10 жовтня 1671 року у Брацлаві з козацькими полковниками Сірком, Ханенком, Веленським, Лисицею та ін. зустрівся Ян Собеський [28, с 18]. Як бачимо з цього повідомлення, П. Лисиця вже 1671 року був полковником, але, на жаль, не знаємо, яким полком він командував. В наступному році І. Сірко, перейшовши на початку липня ріку Буг, стояв на Чечельнику, залишив його і піднявся до Умані [4, с 312].

Польща також намагалася повернути собі Брацлавщину. Ян III Собеський у своєму листі від 6 грудня 1674 року вказує на Подністров'я аж «по Чечельник» [29, с 84]. Під час походу турків на Чигирин в червні 1678 року турецьке військо йшло дорогою Бендери - Рашків - Кучманський ліс - Чечельник - Тиманівка, а, відступаючи з-під Чигирини назад, турки, мабуть,

знову пройшли через Чечельник. В документах значиться їх маршрут Умань - Ладижин і далі в Молдову [30, с 57, 69]. В 1683 році поляки звільнили міста Південної Київщини та Брацлавщини від турецьких гарнізонів. Однак в результаті миру 1686 р., підписаного у Москві, територія Південної Київщини та Брацлавщини, які були розорені у війнах 1670 -1680 років, залишилася незаселеною [30, с 88 - 89]. Лише після 1693 року на Брацлавщину знову повернулася польська шляхта. В 1709 році на Бузі зібралося понад 3 тисячі запорозьких козаків, які почали грабувати людей, руйнувати житла, а в Брацлавському полку вони вже здобули й зруйнували місто Чечельник [31, с 272].

Безперервні війни перешкоджали розвитку всього господарства Чечельника. Населення містечка дуже бідувало. В 1717 році селяни не мали чим сплачувати податки. В першій половині XVIII ст. Чечельник вже належав Любомирським, які володіли всією південною частиною Брацлавщини, так званим Побережжям. На кінець XVIII ст. цей маєток нараховував 187 населених пунктів, що входили до складу 14 ключів, в тому числі і Чечельницький [32, с 62; 33, с. 113 - 114]. Чечельник був адміністративним центром ключа. Згідно інвентарів 1796 р. селяни відробляли панщину по 32 - 72 дні на рік з кожного селянського господарства. Дуже часто в окремих селах Побережжя відробіткова рента поєднувалася з грошовою, тобто одна частина селян сплачувала чинш і відбувала панщину, а інша платила лише чинш. Але якщо ми візьмемо до уваги, що аренда і посесія були невід'ємною рисою в організації поберезького маєтку Любомирських і охоплювали до 70% сіл, то, насправді, повинності кріпосних селян були значно вищими, ніж ті записані в інвентарях. На момент продажу маєтку в російську казну панщина тут була «несносной и разорительной» [32, с. 62].

Феодальна експлуатація жителів містечка доповнювалася національним та релігійним гнітом. Щоб ополячити українське населення й зміцнити свою владу, Любомирські будують в 1751 році в Чечельнику костьол [27, с 680]. Костьол був кам'яний і названий ім'ям святого Йосипа Обручника [34, с 782]. У 1775 році Олександр Любомирський арештовує місцевого протоієрея Луку Романовського, а церкви передає уніатам [35, с 3]. До речі, уніати були на Поділлі ще у 40-х роках XIX ст.. В цей час усі греко-католицькі парафії були приєднані до російської православної церкви. З 16 священнослужителів губернії лише двоє відмовилися приймати православну віру. Одним з тих двох був священник Петро Рибицький з Чечельника [36, с 180].

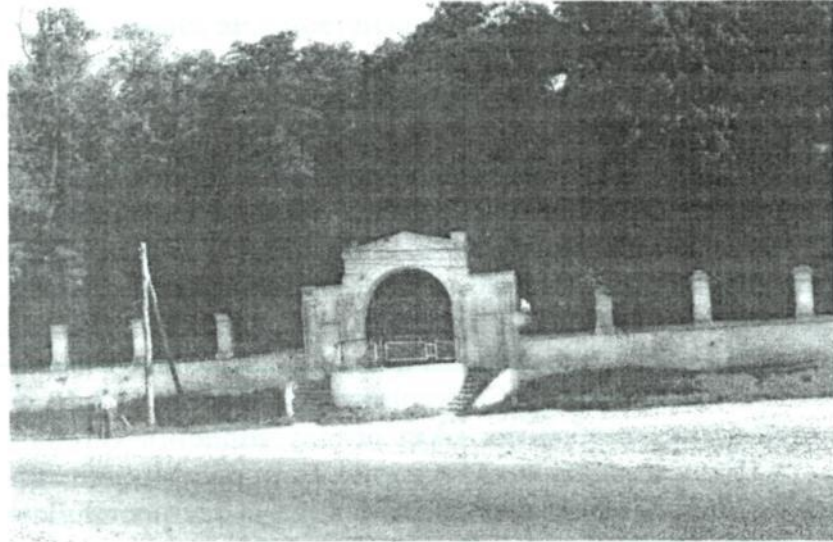

Загалом, поява костьолів на українських землях призвела до загострення релігійної ситуації в Речі Посполитій. Після втручання Росії в польські справи король підписав постанову про зрівняння в правах католиків і православних. В знак протесту виникла «Барська конфедерація», яка в свою чергу привела до піднесення гайдамацького руху Коліївщини. Почалася загальна різня між гайдамаками з одного боку та шляхтою і євреями з іншого. В цьому ж 1768 році розпочалася російсько-турецька війна, яка тривала до 1772 р. Конфедерати повернулися на Поділля з турецько-татарським військом і закріпилися в Чечельнику, Бершаді. Про становище, яке склалося, кривди, заподіяні турецько-татарськими військами та козаками, що перебували на службі Барської конфедерації, козакам і селянам Брацлавського і Київського воєводств, в тому числі мешканцям Чечельника, свідчить маніфест, занесений до книг вінницьких гродських і підписаний немирівським сотником Андрієм Письменним та 18 отаманами, сотниками, осавулами і козаками з Немирова, Тульчина, Умані, Брацлава, Чечельника та інших містечок. Маніфест датовано 25 лютого 1769 року. «... Ми з 1768 року, тобто від початку барського шляхетського заворушення, терпимо великі утиски та гноблення у власних маєтках та насильне втягнення деякої частини козаків на службу цій Барській конфедерації. І так усе це ми терпляче переносили, бо вищезгадані бунтівники, як це усім відомо, вдершись з кордонів Оттоманської Порти і з'єднавшись з оттоманським турецьким та татарським військом, недавно [ще] також з частиною турецького та татарського війська і звідти повернувшись назад у Польщу, розташувались незабаром у Чечельнику та Бершаді, де безжалісно видирали у нас останні харчі. А також насильно вербували на службу козаків. Жоден християнин не захоче бути спільником мусульманина. Нарешті, не задовольнившись цим нашим великим нещастям, татарський хан з усім своїм військом, вступивши в Смоленщину з Нової Сербії, а при поверненні через Польщу вздовж російських кордонів у напрямку Саврані і Балти спалив багато сіл. Тому не слід сумніватися в тому, що він не шанував християнських церков згідно з порядком нашої релігії. Звичайно, намагались з великою наполегливістю [все] нищити і знущатись над нашими побратимами і рідними, а також, забираючи з усіх місцевостей, де проходив з військом згаданий хан, молодих людей обох родів або, точніше, статей, вести до своїх кордонів. Під час великих морозів немало забраних невинних [людей] замерзло. Вони закінчили свої жорстокі дії тим, що в деякі роки вбивали усіх без винятку людей обох статей і, закривши до п'ятдесяти чоловік в хату, підпалювали ...» [37, с 486 - 489].

У XVIII ст. єдиним великим підприємством у Чечельнику був кінний завод С. Любомирського. В 1796 році на цьому заводі налічувалося 376 коней. Коней в ті часи на сільськогосподарських роботах використовували мало, та й то лише бракованих. Головною метою кінних заводів була поставка коней для армії та екіпажу поміщика [32, с. ПО].

З документів другої половини XVIII ст. дізнаємося, що згідно перепису 1784 р., у Чечельнику мешкало 564, у 1787 - 613, а в 1790 р. - 592 євреїв [38, с 476, 587,675]. В цей же час до Чечельника належало с. Кривецьке, окремо рахувалася - плебанія та юрисдика. В околицях містечка виникли хутори: Уляниця (Ulanica) [можливо, це нинішнє урочище Олянина - В. К.], Майдан Чечельницький та Слюсарів хутір [38, с 476,675; 40, с. 217]. Щодо останнього, то зберігся «Акт огляду кордонів хутора, який називається «Слюсаревий», який належить Григорію Марцинківському (від 10 квітня 1780 р.). Межі земель визначалися в присутності І. Донченка (чечельницького вйта), Тихона, П. Крамарчука (вйта з Білого Каменя). Комісія визначила, що «поля, які належать до Слюсарового хутора, починаються від кінця поля, біля того хутора ведучого, просто до шляху, який іде з Рогузки до Чечельника і тією доріжкою [яка] йде до долини Рогузки, під хутором...» [39, с 217]. Цікаво, що і сьогодні в околиці Чечельника є урочище - Слюсарова долина і Слюсарова криниця, але знаходяться вони не з боку Білого Каменя і Рогузки, а з південного боку та межують з полями с. Вербки.

У 1794 році Чечельник, як і вся Брацлавщина, перейшов у підданство до Російської імперії. С Любомирський в 1796 р. продав у російську казну Побережжя (8 містечок і 179 сіл) «площею в 280 тис. десятин землі за 5 млн. крб. сріблом для оплати боргів на суму 4176 тис. крб. 102 кредиторам [32. с 219]. До складу проданого маєтку входив і Чечельник, який надано графу І. В. Гудовичу, а потім він перейшов до його спадкоємців [34, с 782]. Чечельник було перейменовано на Ольгопіль. Він був повітовим центром у Вознесенській, а згодом у Подільській губернії.

МІСТЕЧКО ЧЕМЕЛЬНИК ПІД ВЛАДОЮ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Чечельник 27 січня 1795 р. перейменовано в Ольгопіль

та призначено повітовим містом Вознесенського намісництва. В цьому році граф Платон Зубов, правитель щойно створеного намісництва та всього Новоросійського краю, видав розпорядження

про створення Вознесенської губернії з призначенням містечка Чечельника одним з повітових центрів. За проектом П.Зубова Чечельник названо Ольгополем, так як він перейшов у власність Російської держави після його придбання у збанкрутілого польського магната Олександра Любомирського [40, с.61]. Проте недовго судилося Чечельнику залишатися без власника. В наступному 1796 р. указом імператриці Катерини II містечко передано у власність видатному російському полководцю графу Івану Васильовичу Гудовичу [41, с.356]. Взагалі, з приходом в край Російської імперії Чечельнику судилося перебувати в управлінні людей, які відігравали далеко не останню роль при царському дворі, що, почасти, відбилось і на його історії. Однією з таких подій, безперечно, була тяжба, розпочата місцевим поміщиком І.В. Гудовичем за збереження за Чечельником статусу приватновласницького поселення.

Переведення 18 грудня 1811 р. в казенне поселення Рогузку-Чечельницьку присутственних місць негативно вплинуло на подальше економічне зростання цього давнього важливого торговельного і ремісничого центру на межі Брацлавщини і Очаківського степу. Свою економічну міць Чечельнику доводилось ділити з повітовим містом Ольгополем, хоча в господарському відношенні він стояв вище останнього. Але якщо містечко прогало в економічному плані, то воно виграло в плані історичному. Завдяки старанням Івана Васильовича за ним залишилася його традиційна назва «Чечельник», яка, завдячуючи йому, дійшла до нашого часу [40, с.61].

Після третього поділу Польщі в 1795 р. до Росії приєднано Брацлавське воєводство, на основі якого створено Брацлавську губернію. Однак Чечельник не ввійшов до її складу. Лише після смерті Катерини II противник її політичної діяльності, син Павло I, провів нову адміністративну реформу, за якою його указом від 12 грудня 1796 р. на землях Правобережної України створювалось три губернії: Київська, Волинська і Подільська. 29 серпня 1797 р. до Подільської губернії від Вознесенського намісництва був приєднаний Ольгопільський повіт [42, с.21]. Таким чином, Чечельник потрапляє в адміністративне підпорядкування до Подільської губернії з центром в м. Кам'янець-Подільському. Цей статус містечка зберігається до революції 1917 р.

Рід чечельницького поміщика І.В. Гудовича походить з Правобережної України. Давній предок поміщика в 1467 р. отримав там від польського короля дворянський титул та помістя. Першим пращуром Гудовичів був Станіслав Янович, ймовірно, поляк, який мав сина Павла [41, с.364]. Від Павла Гудовича сім'я вела свій родовід. В 1680 р. Гудовичі переїхали в Малоросію, підвладну тоді Московщині [43, с 10] та стали займати важливі посади в козацькому самоуправлінні [41, с 352]. В 1686-1688 р.р. Павло Гудович був значковим товаришем Стародубського полку, з 1688 р. - товаришем значковим військовим, з 1697 по 1700 р. - бакланським сотником, в 1700 р. вбитий під Нарвою.

Дід Івана Васильовича, Андрій Павлович, в 1709-1712 р.р. також був бакланським сотником, з 1713 р. - значковим товаришем військовим, з 1732 р. - бунчуковим товаришем.

З 1732 по 1733 р. бунчуковим товаришем був його батько Василь Андрійович, який в 1764 р. вже досяг посади генерального підскарбного та конфедетійного радника. Висока посада батька посприяла швидкій кар'єрі сина Івана. Народився він в 1741 р. В юні роки здобув блискучу освіту в Кенігсберзькому, Галльському та Лейпцізькому університетах. Добре

володів популярними для того часу іноземними мовами: латинською, французькою, німецькою та італійською. Повернувшись в 1759 р. з-за кордону, вступив на військову службу в чині інженера-прапорщика. Невдовзі стає ад'ютантом генерал-фельдцейхмейстера графа Шувалова, а з 1761 р. - генеральс- ад'ютантом. Завдяки близьким стосункам його брата Андрія з імператором Петром III, Іван Васильович робить успішну військову кар'єру.

В 1762 р., в зв'язку з державним переворотом та приходом до влади Катерини II, Івана Васильовича, як найближчу до Петра III особу, арештовують. Однак трижневе ув'язнення змінюється милістю імператриці. Його звільняють з-під арешту і призначають полковником Астраханського піхотного полку.

В 1764 р. він приймає участь у поході на Польщу, де бере активну участь у возведенні на польський престол королем

проросійськи налаштовану особу Станіслава Понятовського, а також схиляє на свою сторону раніше вороже настроєних до Росії польського магната князя Чорторизького та гетьмана Ржевувцького. Повертаючись в Росію, він вирішив ще одну важливу проблему, яка непокоїла його уряд - вигнав з Польщі значну частину старообрядців, котрі поселились в цій державі, тікаючи від утисків та релігійних переслідувань на своїй батьківщині.

В 1768 р. незадоволена втручанням російського уряду у внутрішні справи Речі Посполитої магнатська верхівка проголосила в м.Барі на Поділлі так звану прокатолицьки налаштовану конфедерацію, опозиційну королю. Ці та інші події призвели до початку нової російсько-турецької війни (1768-1774 р.р.). В її ході І.Гудович здобув ряд перемог. За взяття фортеці Журжі (Румунія), він був удостоєний нагороди ордена св. Анни. Після підписання Кучук-Кайнаджирського мирного договору Росії з Туреччиною Гудовича призначають охороняти кордони біля Очакова і присвоюють звання генерал-поручика. В 1784 р. Іван Гудович нагороджений орденом св. Олександра Невського, а в наступному призначений рязанським і тамбовським генерал-губернатором. Разом з тим він залишався інспектором армії по кавалерії та інфатерії. В 1787 р. удостоєний ордена св. Володимира I ступеня. Проте, незадоволений своїм спокійним становищем, полководець знову проситься на війну. В 1789 р. під час наступної російсько-турецької війни бере штурмом турецьку фортецю Хаджибей (Одесу), в 1790 р. вимусив фортецю Кілію капітулювати перед російськими військами. В цьому ж році Іван Васильович був відправлений на Кавказ. В червні 1791 р. Гудович за

допомогою військ підкорив добре укріплену турецьку фортецю Анапу. За її здобуття він удостоївся ордена св. Георгія II ступеня і особливої нагороди -золотої шпаги, прикрашеної діамантами. Після взяття цього краю Івану Васильовичу на його прохання було дано право облаштування регіону і облаштування декількох фортець на р. Кубані та р. Терікум. Крім попереднього генерал-губернаторського управління йому дозволено бути кавказьким генерал-губернатором. За переконаннями Івана Васильовича Гудовича правитель Дагестану Шаміль Тарковський та хан Дербенський прийняли підданство Росії. Вмілими господарськими розпорядженнями Іван Васильович посприяв ліквідації державного боргу та зменшив витрати на утримування військ. Вміла та відверта служба сприяла зміцненню його репутації як видатного державного і військового діяча. В 1793 р. Катерина II удостоїла його найвищої державної нагороди Російської імперії - ордена св. апостола Андрія Первозванного, разом з тим в 1796 р. Гудович отримує Чечельник як помістя у приватну власність, додаючи до цього 1800 кріпаків.

Не був лишений милості царя Іван Васильович Гудович з возведенням на престол імператора Павла I. Новий імператор вбачав сімейство Гудовичів як постраждале за його батька Петра III. Тому Павло I удостоює Івана Васильовича графського титулу, його призначають генерал-губернатором Південно-Західного краю з підпорядкуванням Мінської губернії. Проте цивільна служба продовжувалася недовго. В 1799 р. його відправляють в закордонний похід на Рейн, який закінчився невдало. У зв'язку зі смертю Павла I Івана Васильовича Гудовича відправляють у відставку. З 1800 по 1806 р.р. він проживав у Чечельнику, займаючись облаштуванням свого помешкання. В його маєтку діє постійний професійний оркестр. Граф любить полювання. Однак в 1806 р. вже Олександр I знову згадує про старого, але не менш видатного воєначальника. За його розпорядженням Гудовича відправляють до Грузії та Дагестану. Тут граф Гудович сприяє поліпшенню внутрішньополітичної ситуації в регіоні. Він покорає ряд бунтуючих проти імперії ханів. В 1807 р. граф отримує нову перемогу над турками при р. Арпачаї. «Перемога значна, бо тут 6 тис. росіян бились з кареями проти 24 тис. турок, оволоділи трьома таборами, взяли більше 20 пушок, 3 шортири, обернули противника до бігства» [43, с. 23]. За здобуту перемогу 30 серпня 1807 р. графу Гудовичу присвоюють титул генерал-фельдмаршала.

В зв'язку з хворобою (Іван Васильович залишився з одним оком), він просить імператора звільнити його від обов'язків головнокомандуючого

російськими військами на Кавказі. 7 серпня 1809 р. фельдмаршала Гудовича призначають головнокомандуючим м. Москви. Він стає членом Державної Ради та сенатором. Однак граф і на цій посаді перебуває недовго. В лютому 1812 р. він просить остаточної відставки. За видатну військову і політичну діяльність І.В. Гудович удостоюється від Олександра I високої нагороди: імператор нагороджує державного діяча своїм портретом, осипаним діамантами, для носіння на грудях. Графу дозволено повернутися після покращення стану здоров'я на службу [43, с 24]. Останні роки свого життя І.В. Гудович провів у Чечельнику, займаючись музикою та полюванням. Помер 22 січня 1820 р. у містечку [44, с.655]. Заповів поховати його в Успенському соборі Києво-Печерської лаври [45, с 76]. (Успенський собор лаври разом з прахом І.В. Гудовича та інших було висаджено в повітря в роки Великої Вітчизняної війни. Зараз йде його відбудова).

І.В. Гудович мав трьох синів: Кирила, Андрія та Василя і чотирьох дочок: Катерину, Ганну, Катерину (молодшу), Єлизавету [41, с 350]. Сергій Венгрженівський, описуючи назву м. Ольгополя в 1892 р., про графа Гудовича пише: «Это был барин строгого закона, неизмеримо гордый и надменный. Про него говорили в то время, что когда единственная (!? -СТ.) его дочка бежала из его дома и тайно обвенчалась с поручиком Лизогубом, то Гудович на другой день после бегства дочери одел всю свою челядь в траур, а комнату беглянки обтянул черным сукном с серебрянными галунами и объявил о смерти дочери (Мова йде не про єдину, а про останню дочку графа Гудовича - Єлизавету Іванівну, яка народилась в 1786 р. і дійсно була одружена в 1819 р. за рік до смерті батька з І.І.Лизогубом). До самої своєї смерті он нічого не дав дочери; потім тільки братья определили ей часть Чечельницкого имения» [46, с. 471]. Пише Венгрженівський і про перенесення присутственних місць з Чечельника до Ольгополя, про мотиви їх переведення, про походження назви останнього. «Так вот, этому гордецу ужасно не нравилось, что в его резиденции есть еще власти, которые не подчинены ему, да притом уездное чиновничество таки частенько надоедало ему своими просьбами: тот просит соломы, тот дров, а кто леса на постройки... Однажды кто-то под сердитую руку графа несвоевременно сунулся с какой-то просьбой, и граф, разгневавшись, приказал собрать значительное количество подвод, забрать всех чиновников с их имуществом и казенными делами и вывезти на границу своего имения. Судьбе было угодно, чтобы графский управитель выбрал местом высадки бедных изгнанников именно то, где теперь стоит Ольгополь. Таким образом, все уездные власти очутились на «голом поле».

отчего местные крестьяне и до сих пор называют свой уездный город «Голопиль», а официально, для приличия, его назвали Ольгополем.»[46, с. 472]. З висловлюваннями С. Венгрженовського не зовсім можна погодитись. Звичайно, І.В. Гудовича можна характеризувати як людину горду і амбітну, але розвивати все до хворобливого стану було б не зовсім коректно. Відомо й те, що не від слова «голе поле» пішла назва Ольгополя. Цю назву новому повітовому місту, як пам'ятає читач, дав губернатор Новоросійського краю П.Зубов. А у 1811 р. з'явився імператорський указ «Про переведення з містечка Чечельника присутственных місць у казенне селище Рогузку-Чечельницьку, з перейменуванням оногo на Ольгопиль».[47, с.70]

З початку ХІХ ст. у містечку розвивається ремесло. В першій половині ХІХ ст. тут працювало два невеликих шкіряних заводи. І. В. Гудовичу належало 30 727 десятин землі та 2164 кріпаки. Тяглових дворів у містечку налічувалося 111, напівтяглових - 168, городників - 43, бобилів - 31 двір. Чечельницькі селяни мали 1264 десятини орної землі та 549 десятин сінокосів. Тяглові селяни відробляли панщину від 120 до 160 днів на рік, напівтяглові - 80, городники - 52, бобилі - 24 дні на рік. Крім панщини, кожен двір зобов'язували відпрацювати в рік 12 днів громадських робіт -ремонтувати мости, дороги тощо. Але денна норма була такою, що її могли виконати лише за 2 - 3 дні [27, с 680]. Від непосильної панщини селяни втікають, як поодинці, так і сім'ями. В 1828 році родина Кушнірів, мешканців Чечельника. як записано в ревізьких казках, була «в бігах» [48, с 9 зв.]. В селищі розміщувалася контора економії панського маєтку (Рис.2).

Пожиток селянської родини цього часу не був великим і багатим. Про це свідчить опис майна селянина містечка Чечельника Войтка Антонова Бондаря, якого звинувачували у вбивстві сторожа та пограбуванні Чечельницького костюлу в лютому 1842 року [49, с 182]. Згідно акту опису майна йому належали нижче перелічені речі:

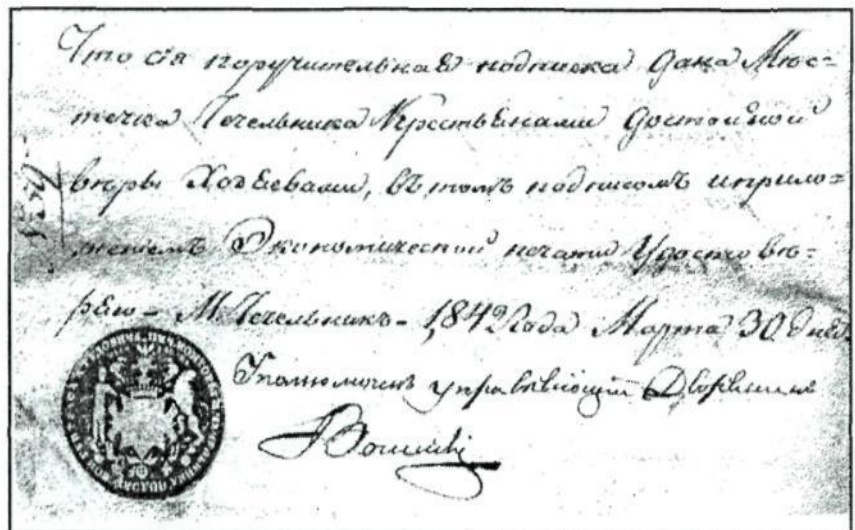
" (Рис.2)

Вартість в крб. сріблом

1. Рядна в чорні клітки, 4 аршина	2-00
2 Рядна в кольорові смужки, нові, 12 аршин	0-85
3 Рядна в кольорові смужки, старі, 10 аршин	0-50
4 Чугай чорний простий	1-30
5 Кожух чорної овчини, синім сукном накритий, ношений	0-75
6 Занавіска полотняна з синіми тороками	0-15
7 Пилок великих 2 і мала 1	0-75
8 Стругів різної величини - 4	0-10
9 Ножів різних - 2	0-5
10 Напилків - 4	0-5
11 Свердел - 2	0-3
12 Дві коси	0-15
13 Діжок старих великих - 3, малих - 5	1-00
14 Відро - 1	0-6
15 Нитки посновані в 12 пасом на 24 аршина	0-75
16 Дорослих свиней - 4	1-20
17 Телиця-ялівка дворічна	2-50
18 Скриня проста нова	0-30
19 Дубів в 11 аршин - 6	
Дубів в 9 аршин - 3	5-00
Дубів в 7 аршин - 4	
20 Лати дубові і липові	
Разом	27 крб. 9 коп.

Рис. 2. Печатка контори графа А.Гудовича, 1842 р.

Піля смерті графа І.В. Гудовича чечельницьке помістя успадкував його другий син Андрій, який народився близько 1780 р. В 1801 р. він був вже полковником, з 1803 р. по 1809 р. служив в Уланівському полку, з 1809 р. -командувач кирасирським Военного Ордена полком. З 16 грудня 1812 р. -генерал-майор. Приймав участь у Вітчизняній війні 1812р. З 29 квітня 1814 р. командир 1 бригади III кирасирської дивізії. В квітні 1816р. звільнений з військової служби. З 21 травня 1832 р. по 1841 р. займав посаду предводителя Московського губернського дворянського зібрання. В 1840-1841 р.р. був конфідеційним радником, а далі - обер-шталмейстером при імператорському дворі. Андрій Гудович перебував у двох шлюбах [41, с 359]. Від другого шлюбу з Єлизаветою Дмитрівною Закревською 5 листопада 1818 р. в м. Чечельнику народилась донька - Ганна Андріївна, котра потім вийшла заміж за князя М.І. Трубецького [41, с 361].

Велика заслуга в будівництві та оздобленні Чечельницького православного храму належить саме поміщику цього містечка - Андрію Івановичу Гудовичу. Є. Сецінський, описуючи історичні місця Поділля, відніс церкву у Чечельнику до чотирьох найважливіших пам'яток мистецтва Ольгопільського повіту [50, с 14]. Високу оцінку Покровському храму у Чечельнику в 1852 р. дав Нікандр Міхневич, священник з с. Вербки. В своєму етнографічному та статистичному описі Ольгопільського повіту на замовлення Російського географічного товариства він пише: «В м. Чечельнике есть церковь, в которой красивая наружность обращает на себя внимание. Особенно замечателен иконостас, вмещающий за собой три святые престола, удивительной работы самой богатой отделкой. Над двумя рядами икон, отлично написанных и расставленных симметрически, против среднего главного алтаря воздвигнута легкая золоченная арка, в виде дуги, внутренность которой затянута тонкою золоченою сквозною решеткою. Внутри же самого алтаря, на четырех гранях престола, стоят четыре столба, сделанные под мазанку, которые поддерживают легкий деревянный балдахин с овальным, в виде горы, верхом. Эта горка приходится прямо против решетки в иконостасе, и на ней, в фигурах, представлено Преображение Господне. При входе в церковь, сквозь решетку иконостаса блистают белые серебряные ризы Спасителя и видно три апостола, припавших к покатости горы. Все это сделано превосходно. «[51. с. 28].

Всі ці роботи, виконані графом Андрієм Гудовичем на суму до 36 тис. крб. асигнаціями.

В першій половині XIX ст. жителі містечка брали участь у воєнних

кампаніях, які вела Російська імперія, та відбували 25-річну військову повинність. Мешканець Чечельника Михайло Іванів син Музика був нагороджений срібною медаллю за російсько-турецьку війну 1828 -1829 років. Відслуживши 12 років в Олонецькому піхотному полку, в чині унтер-офіцера був звільнений «в бессрочный отпуск» на батьківщину в м. Чечельник. При звільненні в запас йому видали відповідний документ -«Билет» [49, с. 303 - 306].

Про Чечельник цього часу зберігся цікавий опис, зроблений польським мандрівником Крашевським. Подорожуючи з Волині до Одеси у червні -вересні 1843 року, він відвідав і Чечельник. Мандрівник пише, що, поминувши Ободівку та Жабокричку «... Ukazało sie ku wieczorowi miasteczko Hrab. Gudowicza - C z e c z e l n i k ; dawniej powiatowe, które teraz zastąpił w tern OI-wiopol. Jest ono z liczby majątności, kupionych u Alex. Xcia Lubomirskiego, przez Cesarzowe Katarzynę (od Bohopola do Szarogrodu rozciągały sie te majątności), a potem rozdane zasłużonym.

W Czeczelniku ukazuje sie naprzód przyjeżdżającemu z tej strony, porządny i czysty , swiezo odnowiony Kościółek katolicki i zielono kryta, odmiennej nieco od zwykłych, Cerkiew z wysoka wieża; dalej miejscina szeroko rozsypana, poprzerzynana ogromnemi pustemi placami; co jej szczególna fizjonomja nadaje. W miasteczku wielka ulica prze-cietem, domki liche, ciasne, nizkie, dla braku materjalu do budowy-Widac, ze tujuz trudno o drzewo, a jeszcze nie łatwo o kamień. Drobne, krzywe domiki, ciagna sie pod sznur na pochyłości wzgórza, ciągle we dwa rzędy, az ku przeciwnemu jarowi, któredy formując stawy, płynie rzeczka Sawran. Środkiem nędzne kramy, przyparte do oblamow muru, niegdyś Pałacu Xcia Alexandra Lubomirskiego, z którego dziś ściany tylko z jakimis na wierzchołku wazonami, ku ozdobie ruiny -pozostały. Po za Sawranem i stawami, gole gory - w lewo wies i porządnie, czysto, zabudowany szeroko dwór pański. - W ogólności pusto i smutno w Czeczelniku -może dalej ku dworowi, ku Cerkwi, gdzie widac drzewa, weselej zieleniajace -milej i piękniej, ale w rynku i miasteczku, szeroka pustka, domki biedne, nizkie, popochylane i polepione glina. - Żydzi tutejsi, począwszy od Wierzchowki, więcej po rusku niz po polsku mowia i od naszych wiele sie roznia. Łatwo zarabiając na handlu bydłem, mniej dbaj ac o mały zarobek, nie sa tak uprzedzaj acy i nadskakuj acy jak na Wołyniu.

Od Czeczelnika j edzie sie kraj em, coraz mniej pięknym, ale za to, coraz bardziej, od tego, który przebyliśmy, odmiennym. Gory zasłaniają widok ze wszystkich stron, opasują nas, pogięte w różne zloby, suną sie, poprzecinane glebokimi jarami, na których dno słońce tylko o południu zagłada - Widok z gory docs wysokiej, na

ktora sie wdzierac potrzeba, zaraz za grobla na Sawraniu w Czeczelniku - na miasteczko; daje plan jego dokladny - a vol d'oiseau.

Rozsypane rzadko, na wielkim bez miary placu, rozwiane domki, stoja daleko od siebie, tak, ze Kosciol i Cerkiew juz w pustym zupełnie leza stepie i miasteczko do nich jeszcze nie doszlo, domki te ciagna sie szeroko rozbudowane po górze, az za niemi z jednej strony Kosciol, swiezo jakieśmy mówili odnowiony przez Hrabinę Gudowiczowe (Katarzynę z Zalewskich, primo voto Manteufel) z drugiej Cerkiew z zielonym dachem, zamykaja widok osady, rozsypanej na wielkim kawale stepu. Kolo dworu tylko drzewa i woda; miescina bez galazki, bez drzewa i zieloności - W posrodku rynku króluje ruina palacu, nie wiele bardziej ruina od tego, co ja otacza bedaca; oslaniajace ja kletki ledwie sie domyslac pozwalaja, ze to resztka pańskiego palacu.»

«... показалося надвечір містечко графа Гудовича - Чечельник [Czeczelnik]; в минулому повітове, яке тепер заступив в тому Ольгопіль. То є маєтність, куплена у князя Ол. Любомирського, при цариці Катерині (від Ольгополя до Шаргороду простягалися ті маєтності), а потім роздані заслуженим.

В Чечельнику бачимо зразу, як тільки приїжджаємо з цієї ж сторони, впорядкований і чистий, свіжо одновлений костюл католицький і зеленим крита, відмінна дещо від звичайних, церква з високою вежею [дзвіницею - В. К.]; дальше місцина широко розсипана, перетята великими пустими ділянками; які надають їй особливого вигляду. В містечку велика довга вулиця, будинки лихі [погані - В. К.], тісні, низькі від недостатку матеріалів для будівництва. Бачу, що тут дуже важко з деревом, а ще не дуже добре з каменем. Малі, криві хатки тягнуться під шнур на схилі пагорба, тягнуться в два ряди, аж до яру, який навпроти, в якому, утворюючи стави, тече річка Саврань. Посеред лавок, які впираються до залишків муру, колись палацу князя О. Любомирського, з якого на сьогодні лише стіни з якимись на верхах вазонами, які, як оздоба руїни, залишилися. Поза Савранем і ставами голі гори - вліво село і порядний, чисто збудований двір панський. В околицях Чечельника пусто і смутно, лише дальше до двору (палацу), до церкви, де видно дерева, які весело зеленіють, - мило і прекрасно, але в ринку і містечку широка пустка, будинки бідні, низькі, похилені і поліплені з глини. Жиди тутешні, починаючи ще від Верхівки, більше на руській, ніж на польській, розмовляють і від наших дуже відрізняються. Добре заробляючи на торгівлі бидлом, менше дбають про дрібні заробітки, а від цього не такі упереджені і настирливі та надокучливі, як на Волині.

Від Чечельника їду краєм, щораз менш гарним, але зате щораз дужче

від того, з якого ми прибули, відмінним. Гори заступають краєвиди з усіх сторін, опоясуючи нас, ніби в різні жолоби, які перетяті глибокими ярами, на дно яких сонце лише в полудень заглядає. Вид з гори [Кирпової - В. К.] досить високої, на яку потрібно підніматися зараз за греблюю на Саврані в Чечельнику - на містечко дає план його докладний.

Розсипані рідко, на великім без міри плацу, розвіяні хати, які стоять далеко одна від одної, так що костьол і церква уже лежать в пустому степу і містечко до них ще не дійшло, хати тягнуться широко розбудовані по горі, аж за ними з однієї сторони костьол, свіжо обновлений, як ми вже говорили, при графині

Гудовичевій (Катерині із Залевських, в першому шлюбі Мантеуфель). з другої-церква з зеленим дахом, замикає вид поселення, розсипаного на великій ділянці степу. Лише коло двору дерева і вода; місцевість без жодної гілки, без дерева і зелені. Посеред ринку панує руїна палацу, не дуже велика руїна від того, що її оточують розташовані навколо клітки [хатки - В. К.], із-за яких ледве можна здогадуватися, що то рештки панського палацу» [52, с 103 - 107].

Як бачимо з опису, центральна частина містечка розташовувалася навколо ринку, де ще видно руїни палацу Любомирських. Навколо щільно один біля одного-будинки єврейської частини містечка. Костьол і церква збудовані окремо, ніби в полі, містечко до них ще не дійшло. Від єврейського містечка до церкви - рідко розміщені будинки інших жителів. Біля церкви - нова панська садиба. Мандрівник не побачив у центрі містечка жодного дерева і звернув увагу, що всі будинки глиняні, бідні, низькі та похилі. А. Гудовичем було засноване нове поселення Анютино, куди переселено селян з Володимирської губернії. А саме поселення названо іменем дочки Анни, в честь її весілля з князем Трубецьким.

Панський палац оточений парком з південного боку, а з іншого був кінний завод. Будинки кінного заводу XIX ст. збереглися до сьогодні. Крім кінного заводу, Гудовичам належало багато землі. Разом з навколишніми селами Чечельницький маєток складався з фільварків (Тартацького, Липецького, Вербського, Бритавського, Івашківського та Поповогреблянського). Частина земель належала власнику, а частину він віддавав в оренду. Так, в 1864 році кілька фільварків (Вербський, Бритавський, Поповогреблянський та Івашківський) було віддано в оренду ольгопільському купцеві Гершу Когану терміном на 12 років. Кожен фільварок складався з будівель, худоби, реманенту та землі. У Вербському фільварку рахувалося: три сараї хлібних, два коші для засипання кукурудзи,

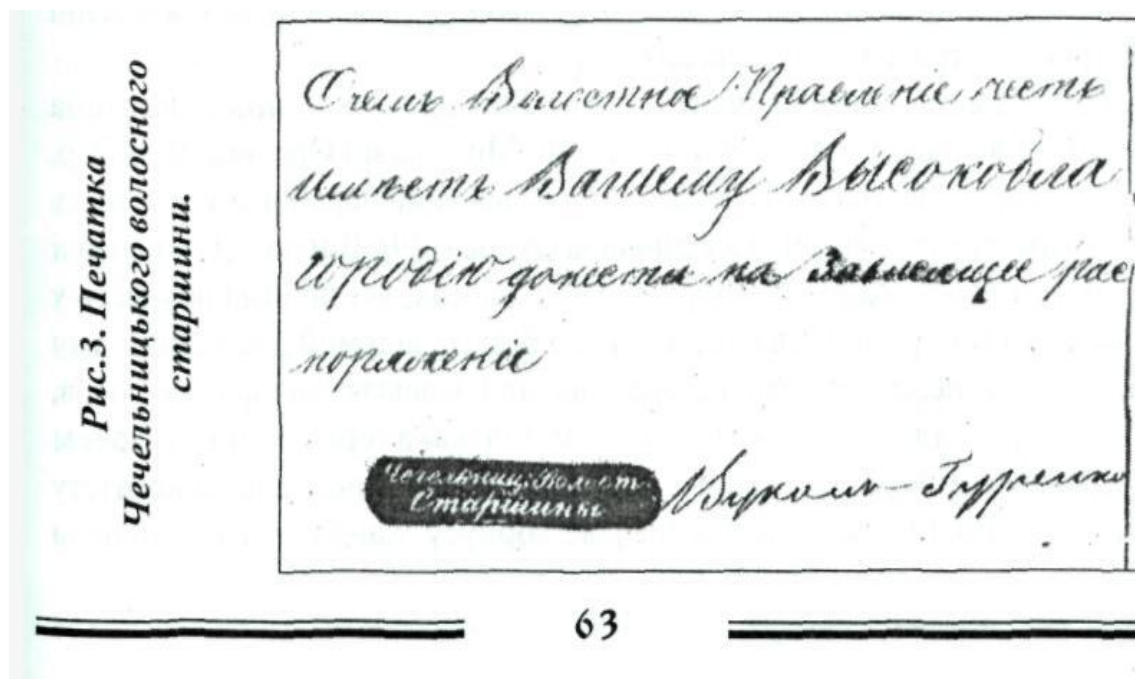
сарай для волів, сарай для коней, житловий будинок, флігель, сарай для птиці, конюшня, ввозня, клуня, погріб, сарай для худоби. Окремо рахувалися воли та робочі коні. Із землеробських знарядь були плуги з металевим лемешем, рала, борони із залізними зубами. Ярма, вози для волів, вози для коней, сани для волів і багато інших дрібних речей [53, с 95, 673].

Як бачимо, реформа 1861 року не принесла селянам помітного поліпшення, адже кращі землі залишилися у власності Гудовичів. В цей час багатьом селянам виділено по одній десятині землі для присадибного господарства. Інтенсивно забудовуються околиці Чечельника. В першу чергу це стосується земель, розташованих у Липецькому фільварку, на правому березі р. Савранки (сучасні кутки - Комісарка та Капітанка).

Селяни скаржилися на поміщика. Але губернатор їх вимог не задовольнив. Тоді селяни відмовилися обробляти землі, визначені їм уставною грамотою, але цей виступ було придушено. Більшим був виступ селян в 1874 році. Для його придушення ввели батальйон солдатів. Непокірних за наказом губернатора висікли різками.

У другій половині XIX ст. дещо помітний розвиток ремесел і торгівлі. У 1862 р. нараховувалося вже 83 ремісники. Ремісниками, в основному, були євреї. Українське населення займалося традиційними ремеслами, покликаними забезпечити власне господарство всіма необхідними виробами. Займалися прядінням, ткацтвом, вишивкою, плетінням, деревообробкою та іншими ремеслами. Єврейська частина жителів містечка займалася виключно торгівлею та різними ремеслами. Чечельник залишався центром волості (Рис.3).

В серпні 1863 р. у Чечельнику сталася велика пожежа, в результаті якої

згоріло 127 будинків. Пожежа тривала три дні: 21, 22 та 25 серпня. За перший день згоріло 88 будинків, а в наступні дні 19 та 20 будинків. В переважній більшості це були будинки євреїв - ремісників та торгівців. Загальна сума збитків, нанесених цією пожежею, складає 113 564 крб. сріблом. Слідча справа склала великий том, він зберігається в обласному архіві [53]. Всі потерпілі від пожежі свідчили в суді про збитки, завдані їм пожежею. Згорілі будинки оцінювалися від 30 - 50 до 1000 - 2000 крб. сріблом. Крім домашнього майна, згоріли також товари в лавках, на складах та ремісничі вироби. Серед згорілих речей згадуються гонти, дошки, столове срібло, перли, вино, наливка, шевський товар, борошно, смола, бондарні інструменти, хліб в зерні, шевські шкіри, готові чоботи, бакалійні товари, мед, бібліотека, в'ялена риба, горох, пшоно, сіно, овес, порожні бочки для вина, пшениця і кукурудза в зерні, дерев'яний посуд на мед, шкіри (вовчі, собачі, лисячі), хліб в снопах тощо. В полум'ї пожежі згоріли також два медоварних та два воскобійних «заводи», аптека і два житлових будинки, які належали чечельницькій економії. Крім того, згоріли речі солдатів і офіцерів 53-го Волинського піхотного полку, які були розквартировані в згорілих будинках. Під час пожежі загинуло двоє дітей і одна доросла людина [54, с 2 -179,229]. Винуватців цієї пожежі знайдено не було.

Як бачимо з вище наведеного переліку речей, власники згорілих будинків були купцями та ремісниками.

Одним з перших промислових підприємств у Чечельнику був цегельний завод, відкритий Гудовичем. В 1860 році відкрито спиртовий, а в 1875 - засновано цукровий. Крім того, у містечку працювали шкіряний, свічкосальний та костопальний заводи.

Щороку в Чечельнику відбувалося 26 великих базарів та дві п'ятиденні ярмарки (з 9 травня та з 9 вересня).

Після смерті Андрія Івановича в 1869 р. чечельницька вотчина перейшла в спадок його внучці Катерині Миколаївні Орловій. В 1871 р. вона помирає. За заповітом чечельницька вотчина перейшла у власність її чоловіка князя Миколи Олексійовича Орлова (19). Він походив з доволі знатного в Росії роду князів Орлових, тих самих, які приймали участь у возведенні Катерини II на престол. Його батько, відомий державний діяч Російської імперії, друг імператора Миколи I, Олексій Федорович Орлов, був генерал-ад'ютантом, генералом від кавалерії, командувачем Імператорської Головної Квартири, головою Державної ради та Комітету Міністрів Російської імперії, шефом корпусу жандармів і головним

начальником III-го відділення власної його імператорської величності канцелярії [55, с 333].

З дозволу царя Микола Олексійович слухав курс правознавства, спеціально підготовлений бароном Корфом для великого князя Костянтина Миколайовича. В лютому 1843 р. М.О.Орлова зачисляють у пажі при імператорському дворі. В 1845 р. він успішно складає офіцерський іспит при Пажському корпусі і стає корнетом Лейб-гвардії кінного полку, а в наступному році - флігель-ад'ютантом при царі, в 1846 р. - поручиком, його призначають нести службу при великому князеві Костянтинові Михайловичу, супроводжуючи останнього в закордонних поїздках. В кінці 40-х р.р. він виконував інші доручення, а в 1850-1852 р.р. супроводжував імператора в його подорожах по Росії та за кордоном. З 1861 р. служить в Департаменті Генерального штабу, а згодом і у військовому міністерстві. В серпні 1855 р. йому присвоюють звання полковника. Він приймає участь у Кримській війні. При осаді Симерії (Румунія) був важко поранений, лишився ока і рухомості однієї з рук [56]. Ці обставини стали причиною залишення військової кар'єри і переходу до дипломатичної роботи. Подальше життя М. О. Орлова пов'язується з Великобританією, Німеччиною, Бельгією та Францією. В цих країнах в різні часи він був послом. В 1883 р. Микола Олексійович Орлов отримує князівський титул.

Князь М. О. Орлов відомий як автор історичних та політико-аналітичних праць. В його авторському доробку є історичний нарис франко-пруської війни 1806 р.: «Очерк 3-недельного похода Наполеона I против Пруссии в 1806 г. « та праці «Штурм Измаила», дві статті «Мысли о расколе» і «О евреях в России» стосувались внутрішньої політики імперії, висловлювали думку про необхідність більшої віротерпимості щодо євреїв та старообрядців. Проте найбільшу популярність Орлову принесла подана ним в 1861 р. записка царю «Об отмене телесных наказаний в России и в царстве Польском». В ній він висловився за відміну тілесних покарань, як проти зла, яке суперечило християнським моральним і суспільним принципам. М. О. Орлов писав: «Приближается тысячелетие России, крепостное право уничтожено; остается дополнить спасительное преобразование отменой телесных наказаний». За розпорядженням царя, цю записку розглядав уряд, який погодився, що позиція князя є доцільною і своєчасною, тому розпорядились внести зміни в системі карних та виправних покарань.

Перебуваючи на дипломатичній роботі за кордоном, Микола Олексійович захворів і переїжджає в своє помістя в Фонтенебло біля

Парижа, де в 1885 р. помирає. Князь Орлов залишив двох неповнолітніх синів - сиріт. Газета «Киевлянин» в 1885 р. писала:»В лице князя Н. А. Орлова дипломатический корпус теряет одного из самых видных представителей России за границей» [56].

Кипуча військова та дипломатична діяльність князя Орлова не дозволяла йому часто бувати в Чечельнику. Проте князь, не дивлячись на всю свою зайнятість, відвідував містечко, детально цікавився господарством свого помістя.

М.О. Орлов, успадкувавши маєток разом з кінним заводом, зайнявся розведенням орловських рисаків, надзвичайно дорогих і популярних у Європі. На кінному заводі проведено реорганізацію. Роботу з кіньми поставлено на професійну основу, ввели посади наїзників і жокерів. Побудували іподром, на якому відбувалися випробування в качалках і під сідлом. Зимою біги проводилися на ставках р.Савранки.

В цей же час було збудовано водопровід. Вода з джерела в урочищі Гурино по керамічних трубах текла до маєтку, де забезпечувала і палац, і кінний завод [57,38-42]. В парку біля палацу влаштовано фонтан. Кінний завод, палац, парк обнесли високим кам'яним муром. Двоповерховий палац розміщувався в парку. Зруйнували його в 20-30 р.р. ХХ ст. Сьогодні частково зберігся парк та окремі будівлі кінного заводу (*Рис.4,1-3*). Кінний завод закрито в 1956 р. [57, с.57], його господарство передали Чорноминському цукрозаводу. В 1961 р. завод ліквідовано остаточно, орловські рисаки забрано до Погребища [58]. До початку 90-х років ХХ ст. головні ворота та центральний корпус прикрашали бронзові кінські голови - німі свідки 250-річної історії прославленого Чечельницького кінного заводу (*Рис.5,1-2*). Тепер і «німих свідків» немає.

В кінці ХІХ ст. в Чечельнику будується пивоварний завод та маслозавод. Орендував у князя Орлова пивоварний завод М. Герінгер. Його пиво поставлялося до царського двору, вивозилося за кордон. Герінгер вважався «поставщиком двора Его императорского величества» [41, с. 359]. Після 1917 р. в будинку Герінгера була школа, потім - дитячий садочок.

Після смерті князя господарськими справами помістя займалися його діти.

Про це ми дізнаємося зі звернення Олексія та Володимира до подільського губернатора: «Уважаемый государь Виктор Винкельмович! Позвольте нам в нашем сыром положении обратиться к Вашему превосходительству с покорной просьбой о содействии в нижестоящем затруднительном обстоятельстве.»

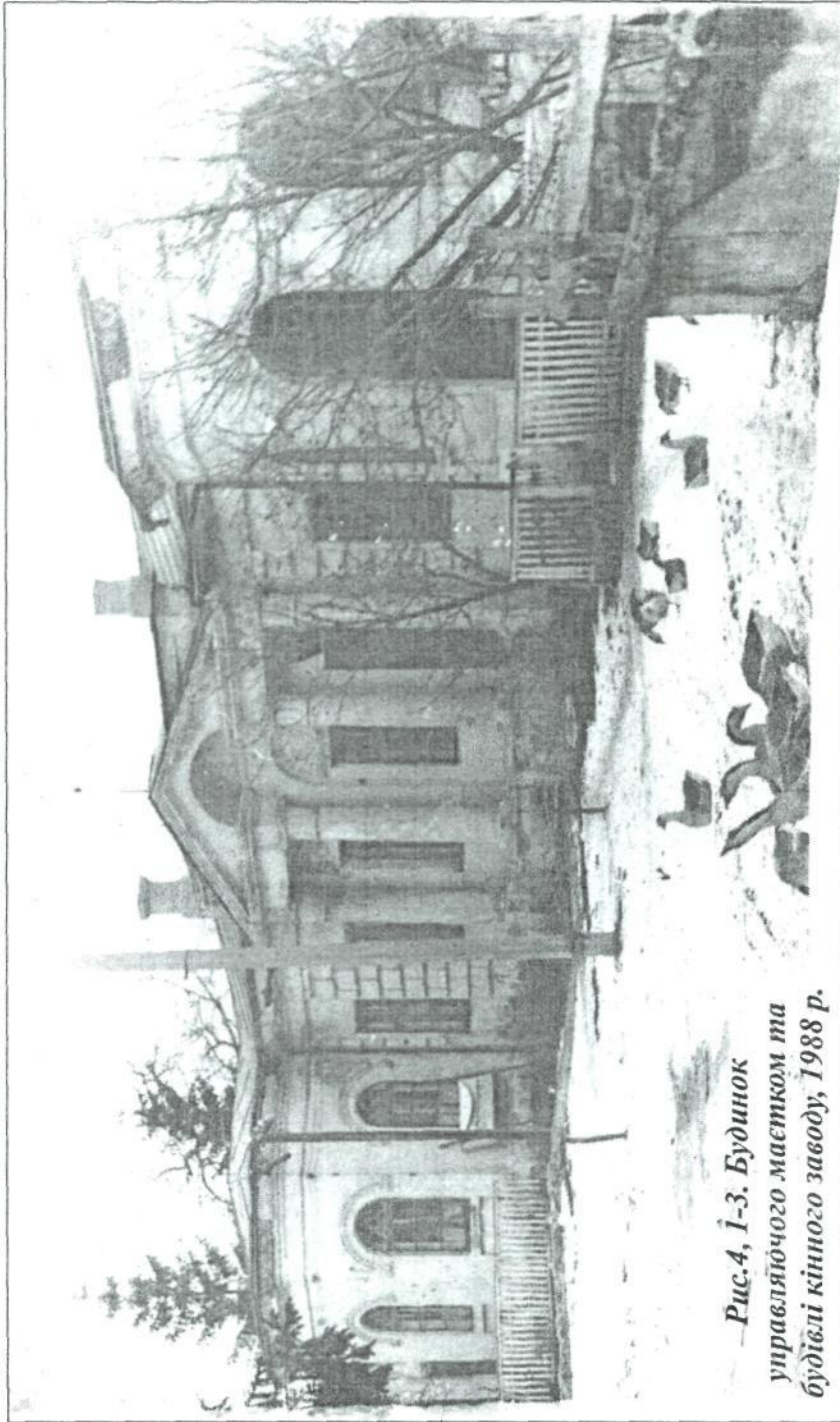
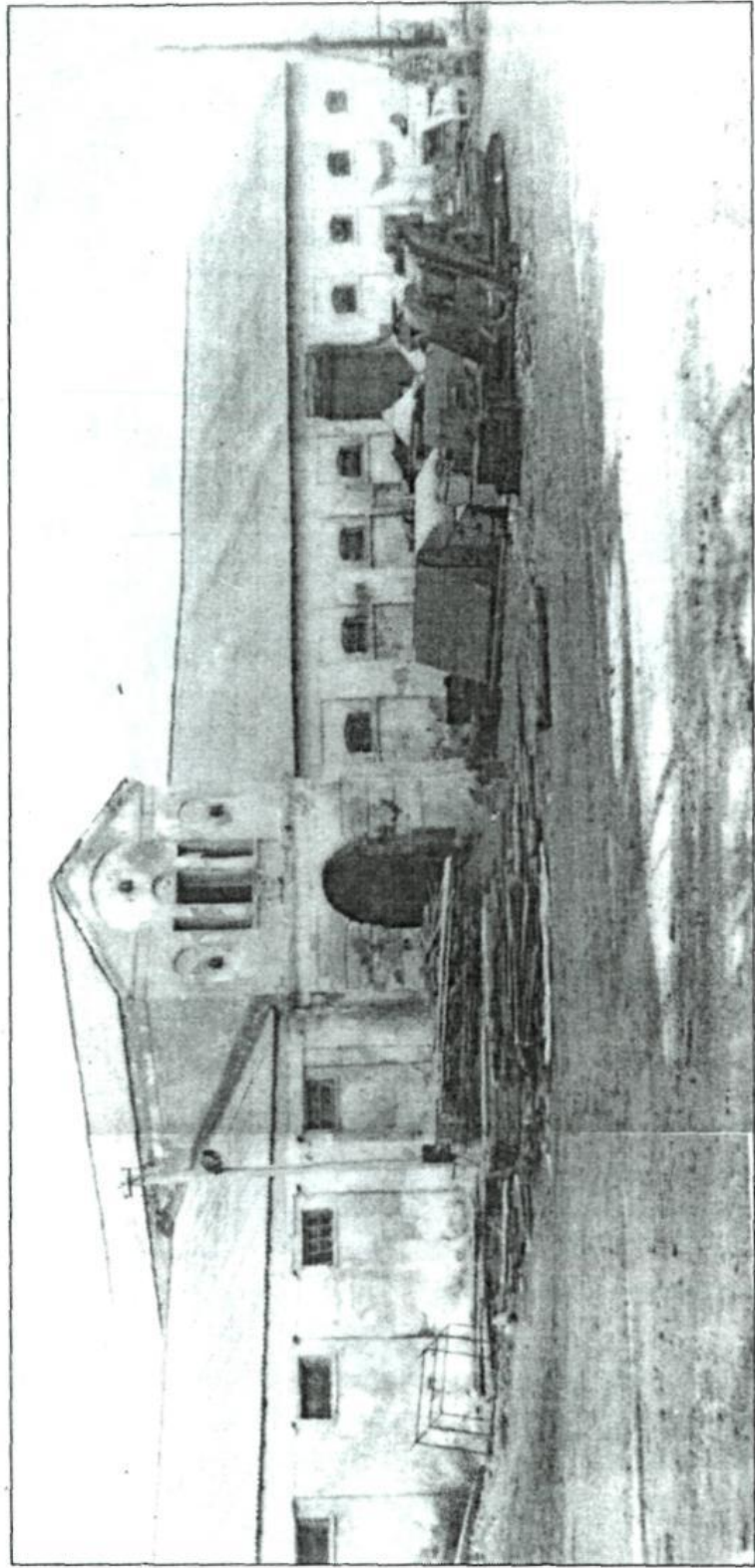
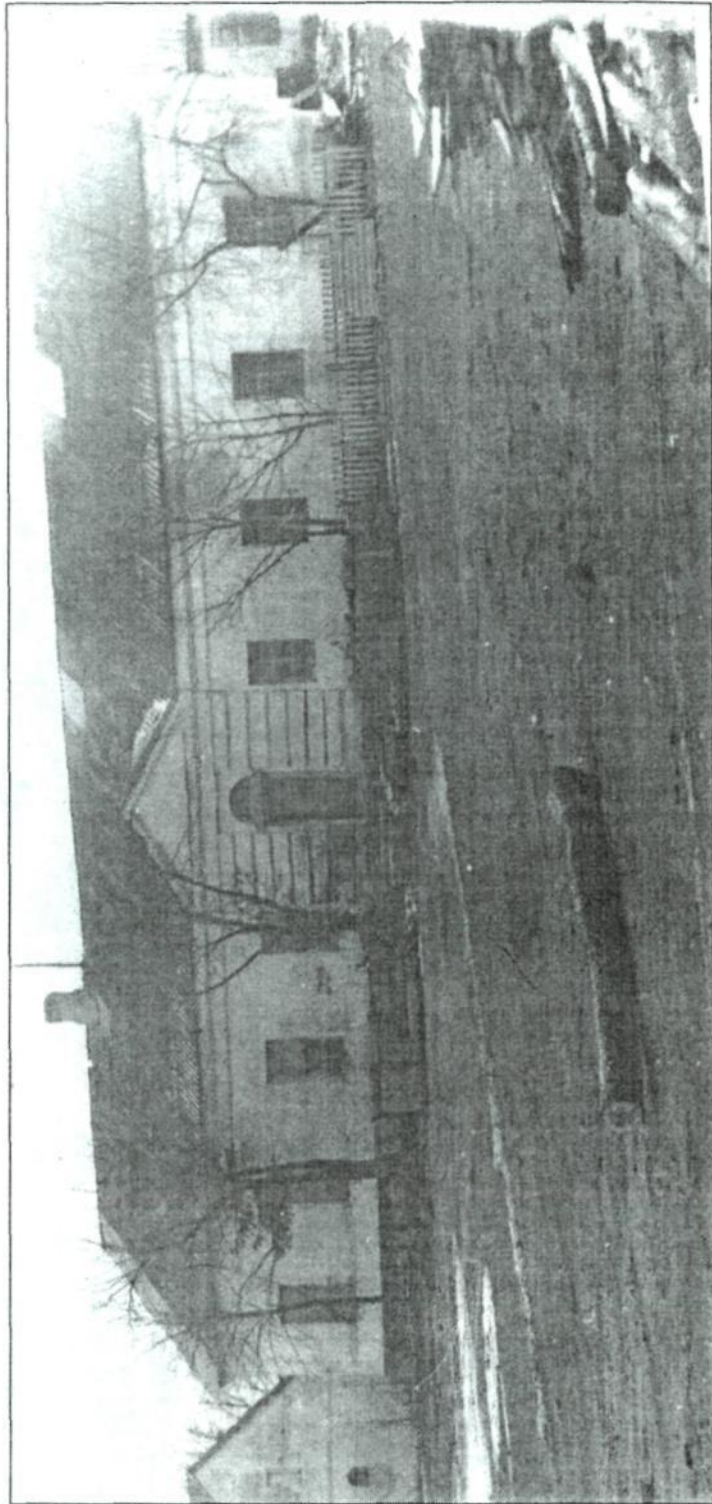
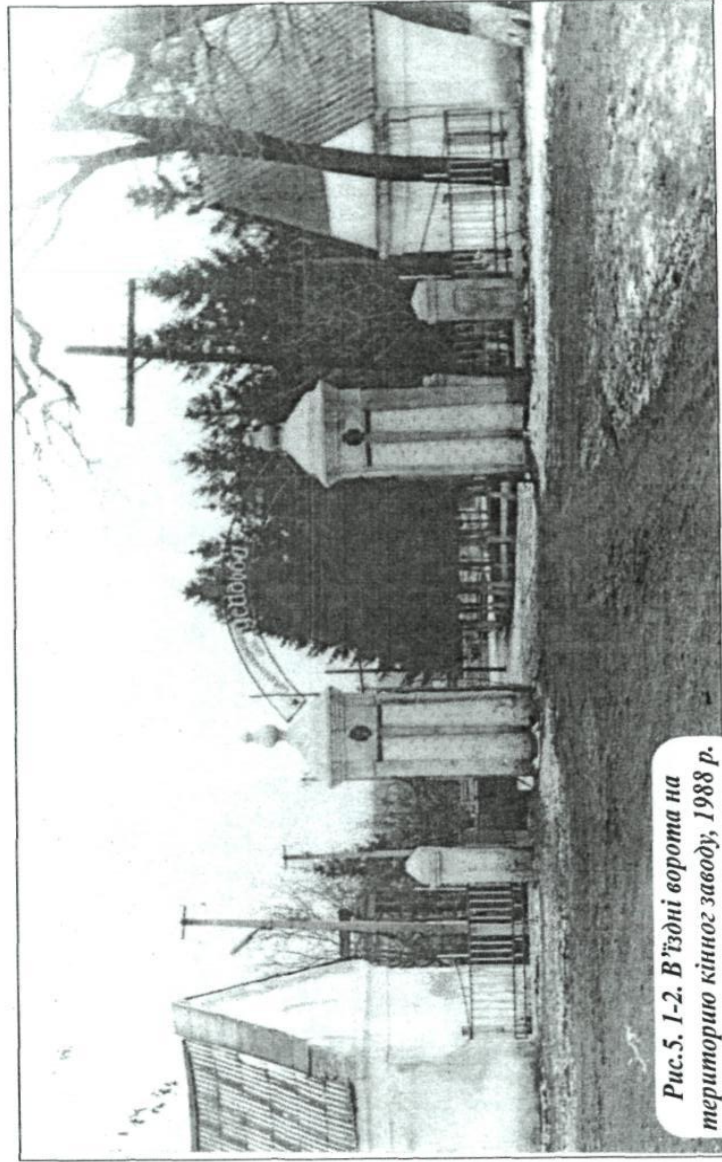

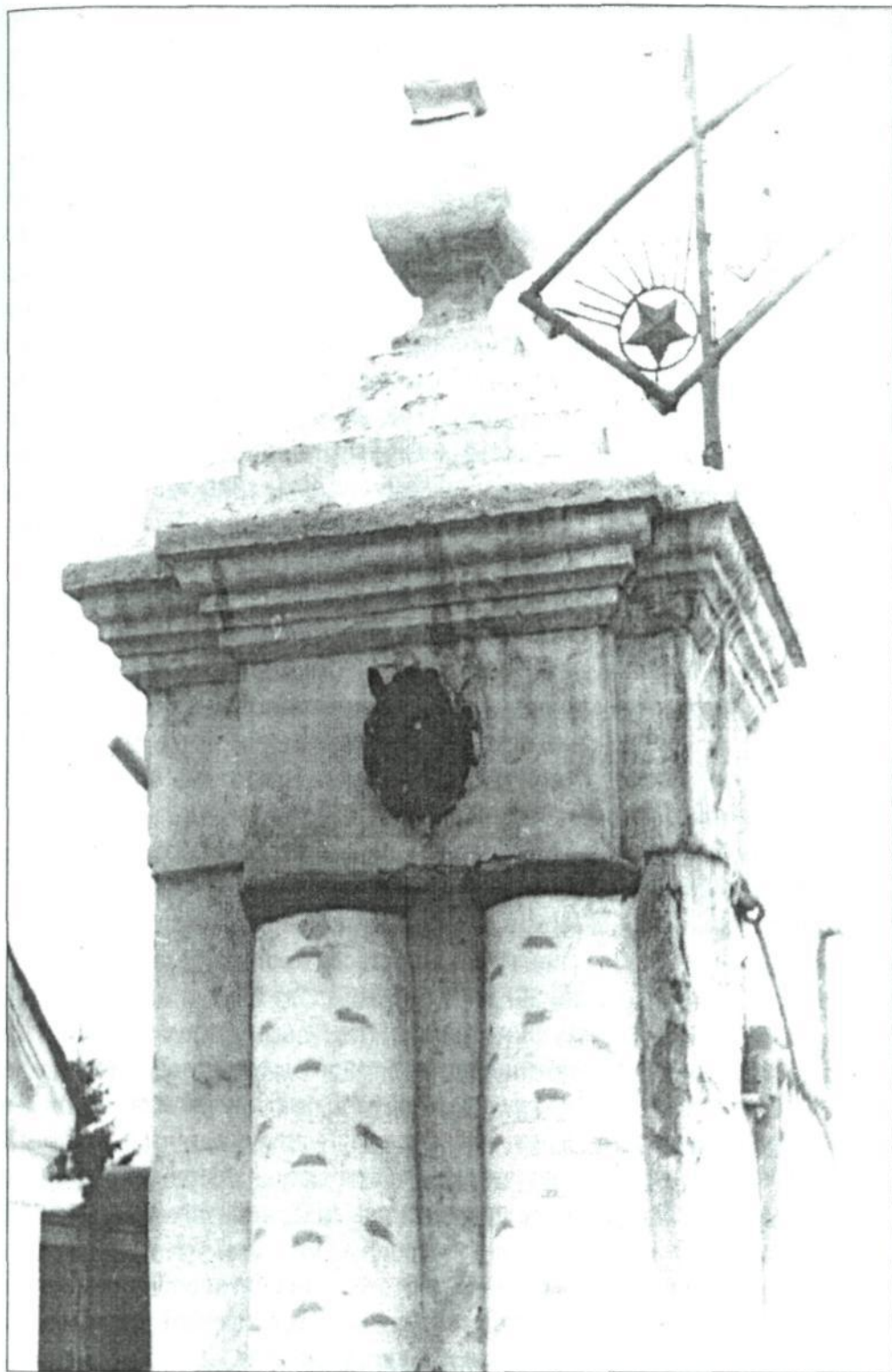
Рис. 4, 1-3. Будинок
управляючого маєтвом та
будівлі кіного заводу, 1988 р.

Рис. 1-2. В'їзні ворота на територію кіннозаводу, 1988 р.

Уже несколько раз, еще при жизни покойного нашего батюшки, князя Николая Алексеевича Орлова, я, Алексей Орлов получал из известного Вам Чечельницкого имения анонимные сведения (письма) прилагаемого, дошедшего до нас через Москву года три тому назад. По совету назначенных по духовному завещанию батюшки наших опекунов, а его душеприказчиков П.И. Репнина и дяди нашего Н.К.Орлова, мы решаем просить Вас, не признаете ли Вы возможным, до приезда на место дяди Орлова, произвести негласное дознание о действиях Чечельницкого управления нашего, через кого-либо из лиц Вами доверенных и при Вас состоящих? Мы потому только решились беспокоить Вас этой просьбой, что дело может казаться не каких-либо мелких хищений, но выразилось в конце концов десятками тысяч рублей» [59, А. 10].

Далі молодий князь Олексій описує порядок облаштування господарських відносин в Чечельницькому помісті, який був заведений при батькові. За словами сина, власного поля не було, а при багатій садибі існував кінний завод. Панський дім облаштований всім необхідним для життя, сріблом і т.д. Польові угіддя розділені на фільварки: Липецький, Поповогреблянський, Івашківський, Бритавський, Вербський, Куренівський та Чечельницький. Решта земель знаходилися в оброчному та орендному утриманні. Цукровий завод влаштований на компанійських засадах, при чому контрольний пакет акцій належав Орловим. Проте, пише далі Олексій, головне багатство помістя - в лісах. Він вказує, що саме тут можуть відбуватися великі зловживання [59, А. 11].

За словами Олексія Орлова, справами, що стосуються їх господарства в Росії, буде завідувати дядько князь Орлов, а справами, що стосуються закордонної власності, - П.Рюмін, так як цей опікун проживав саме там.

З цього приводу подільський губернатор зробив запит Ольгопільському повітовому справнику, чи дійсно мають місце зловживання в управлінні помістям, хто автор згаданих анонімних листів і з якою метою вони були писані. У зворотньому рапорті справника говорилося, що особи автора анонімного листа встановити не вдалося і що такі листи надходили з Чечельника ще раніше при житті М.О.Орлова. Однак останній настільки довіряв бездоганній чесності управляючого помістям, надвірному раднику Костянтину Івановичу Пейкеру, що відсилав ці доноси йому назад, не надаючи їм ніякого значення. Не задоволені К.І.Пейкером були службовці помістя, звільнені в зв'язку зі скороченням займаних ними робочих місць, лісничі, які позбавилися своїх місць за зловживання по службі, службовці Чечельницького цукрозаводу, звільнені, знову ж таки, за зловживання,

орендарі окремих фільварків, за якими Пейкер установив посилений нагляд по охороні прилеглих до їх фільварків лісів, ті, хто претендував на місце Пейкера після смерті Орлова.

Управління Чечельницького помістя складалося з двох осіб, власне управляючого К.І. Пейкера та уповноваженого в справах помістя Чарномського. До своєї служби у М.О. Орлова Пейкер працював головою Білокамінської цивільної палати, потім головою Сорокського з'їзду мирових суддів, був власником помістя в Подільській губернії. Чарномський - колишній землевласник, був повіреним у справах графів Браницьких. Обидва вони користувалися доброю репутацією в суспільстві, були відмінними знавцями своєї служби, авторитетними і шанованими. Таким чином, підсумовував повітовий справник, поприще для зловживань дуже обмежене. Опіка постійно робила перевірки через своїх агентів. Проте порушень зі сторони управляючого і уповноваженого не знайдено [59, А. 16].

Основною статтею доходу Олексій Орлов називає ліс. Дійсно, лісові масиви Ольгопільського повіту займали в Подільській губернії найбільшу площу. Якщо в середньому по губернії в 1882 р. під лісами знаходилося 13,17% землі, то в Ольгопільському - 17,53%. Не дивлячись на це, такої кількості все таки не вистачало для природнього балансу (20% - за підрахунками спеціалістів того часу). То що вже говорити про Балтський, Проскурівський повіти, де лісу було всього 8,88%, 6,85%). [60, с.64]

Розвиток промисловості призводив до різкого скорочення лісових площ, які вирубувалися для розміщення бурякових плантацій. [61, с 22]

4 квітня 1888 р. в Російській імперії прийнято закон про охорону лісу. Він був вчасним, тому що лише за 14 років, з 1867 по 1882 р.р. , в Подільській губернії площа лісу зменшилася на 197 тис. десятин (близько 200 тис. га), тобто з 713667 десятин до 516538 дес. Однак виконання закону наштовхнулося на велику кількість проблем. Основна площа лісу належала власникам. Вони збували ліс, покращуючи своє матеріально-фінансове становище. В Ольгопільському повіті поміщикам належало 57076 дес. лісу. В кращому становищі знаходилися ліси, які належали державі. Але їх було мало: 8062 дес. Правильно лісове господарство велося в помісті синів князя М.О.Орлова. В довідковій та адресній книзі по Київській, Волинській та Подільській губерніях князі Орлови відзначаються як найкращі доглядачі лісу на Поділлі. В 1903 р. у їх власності перебувало 8132 дес. лісу [62, с. 66].

Сину Олексію Орлову належало 18087 дес. землі. Це було найбільше землеволодіння в Подільській губернії, якщо не враховувати Теплицько-

Ситковецького помістя братів Потоцьких (19919 дес). Княгині М.Г.Щербаковій з м.Немирова належало 14495 дес. землі, Ф.Л. Собанському з Ободівки -11272 дес, М.М. Унінову з Вендичан -10248 дес. Інші поміщики мали лише по кілька сотень десятин землі [62, с 104].

Як зазначав Олексій Миколайович Орлов, помістя не займалося безпосереднім обробітком землі. Воно здавало її в оренду. В 1903 р. Чечельницький цукрозавод орендував у Орлова значну частину землі: в Бритапті - 1011 дес. [63, с 498], у Вербці - 937 дес. [63, с 502] і 145 дес. [63, с 520], Куренівці -1460 дес. [63, с 521], Липецькому - 683 дес. [63, с 532], Поповій Греблі -1165 дес. [63, с 544]. Усіма землями в перерахованих селах керував управляючий з Чечельника, дворянин Іван Мамертович Косаківський. Чечельницьке помістя володіло 10641 дес. землі. При помісті діяли цукровий, винокурний, пивоварний заводи, був фруктовий сад загальною площею 13 дес. Управляв помістям дворянин Дмитро Федорович Мухортов, сам власник маєтку О.М.Орлов жив у Парижі [64, с 331].

В 1905 р. в Чечельнику знаходилися:

1 православна церква; 1 римо-католицький костюл; 6 єврейських молитовних шкіл; міністерське двокласне училище; сільське училище; єврейське училище; поштово-телеграфне відділення; станова квартира; волосне правління; волосний банк; міщанська управа; урядний пункт; лікарня; аптека та 2 аптечних склади; акціонерне товариство; цукровий завод; винокурний ректифікаційний завод; пивоварний завод; цегельний завод; 4 водяних млини; паровий млин; 11 заїжджих будинків.

В 1905 р. земельна власність в Ольгопільському повіті розподілялася таким чином: загальна кількість землі - 343423 дес, з них у приватній власності - 157565 дес (45,9%), середній розмір володіння складав 327,6 дес. Всього приватних володінь у повіті було 481. Кількість землі, наділеної селянам, становила 158743 дес. (46,2%). На кожен з 29034 наділених селянських дворів припадало по 5,5 дес. землі. Це був найвищий показник по губернії. Наприклад, в Кам'янець-Подільському повіті розмір земельного наділу становив лише 2,5 десятини, тоді як в середньому по губернії - 3,8 дес [65, с 10].

Приватна власність в Ольгопільському повіті в 1905 р. серед слідуєчих соціальних груп розподілялася так [65, с 22]:

Соціальні групи	Кількість володінь	Кількість землі (дес.)	Середній розмір володіння (дес.)
Дворяни	131	143459	1095,1
Духовенство	11	926	84,1
Купці, почесні			
Громадяни	18	384	21,3
Міщани	20	166	8,3
Селяни	211	4210	31,4

З приведеної вище таблиці виділимо тепер приватну селянську власність (в десятинах) [66, с. 70]

Розмір зем. ділянки	Кількість володінь	Кількість землі
10 і менше дес.	142	493
від 20 до 30	27	383
від 30 до 40	11	289
від 40 до 50	6	200
від 50 до 100	9	410
від 100 до 200	4	453
від 200 до 300	-	-
від 300 до 400	1	309
від 400 до 500	1	458
від 500 до 600	1	607

Середня урожайність зернових на селянських полях у найближчих до Чечельника волостях Ольгопільського повіту в 1901-1905 рр.

Волості	Середній урожай з десятини в пудах		Ціна пуду в копійках		Середній валовий прибуток з дес. в крб.	
	озимих	ярих	озимих	ярих	озимих	ярих
Демівська	62	54,4	53	60	32,8	32,6
Лужанська	85,2	96	66	54	56,2	51,8
П'ятківська	83,3	45	78	63	54,9	28,3
Чечельницька	46,7	27	60,2	64	28,1	17,5

Порівняємо урожайність зернових на селянських і приватновласницьких у згаданий вище період в Ольгопільському повіті [66, с. 78].

Урожайність з дес. в пудах		Урожайність з дес. в пудах	
селя госп 74	при гос. 11	селя гос. 6	приватне госп-во 92,5

Середній заробіток селянина в Ольгопільському повіті за одну оброблену десятину приватної землі складав: в помістях - 21 крб. 54 коп., на цукрових заводах - 3 крб. 79 коп., а середній валовий прибуток з однієї десятини селянської землі складав 28 крб. 30 коп [66, с 78].

Простежуючи історію Чечельника за часів його перебування під владою Російської імперії, можна сказати, що це був час рівномірного і поступового розвитку містечка. Прихід в регіон Росії забезпечив мирне життя його мешканців, чого, звичайно, не було та й не могло бути в попередній період історії селища, коли він стояв на кордоні зі степовими татарськими ордами. Одну з яскравих сторінок історії Чечельника склали видатні постаті Російської держави, які уславили його землю. Чимало зусиль доклав граф І.В. Гудович, аби ліквідувати присутніх в краї турків та татар. На той час вони були ворожою, руйнівною силою, яка повсякчасно загрожувала привести до упадку не лише господарство наших пращурів, але й, власне, лишити життя багатьох з них. Постать фельдмаршала І.В. Гудовича є однією з найбільших постатей не лише нашого регіону і згаданого часу. Він, безумовно, є великою особистістю в історії України, причому незаслужено забутою. Адже Гудович був потомком славного українського козацтва далеко не в першому його поколінні. Разом з тим, що він служив Російській державі, він служив і нашому сьогоденню, збираючи воєдино втрачені колись українські землі, разом з іншими його попередниками, сучасниками та потомками ставив цеглини до створення незалежної Української держави. Тому не випадково переважна частина його життя пов'язана з Україною, в ній він родився, в ній і помер. Основну долю в спорудження та оздоблення Чечельницького Свято-Покровського собору вніс син Івана Васильовича - граф Андрій Іванович Гудович.

Діяльність князів Орлових в Чечельнику пов'язана з розвитком промисловості, сприянням православної Церкві та підвищенням лісового та сільськогосподарського виробництва. Орлови були одними з кращих в південно-західних губерніях господарів лісу. Видатний російський державний діяч, дипломат князь М.О. Орлов, добре знаючи проблеми Чечельницького помістя, виступив за пом'якшення з боку держави

релігійного гніту щодо старообрядців та євреїв. Результативним стало клопотання чечельницького поміщика перед Державною Радою та урядом Росії про відміну тілесних покарань в імперії. Ці та інші факти характеризують Миколу Олексійовича як людину передових поглядів, яка могла поставити питання і домогтися його позитивного вирішення.

ЧЕЧЕЛЬНИК В ДВАДЦЯТОМУ СТОРІЧЧІ

З початком ХХ ст. в Чечельнику посилюється боротьба робітників і селян за свої права. Перший організований виступ робітників припадає ще на 1879 рік. Січневі події 1905 року в Петербурзі докотилися і до містечка на Саврані. Вже в лютому застрайкували місцеві цукровари. Вони вимагали підвищення платні та поліпшення умов праці. До них приєдналися і наймані працівники в маєтку [67, с 6]. Губернські власті вимушені були розмістити на цукроварні та у маєтку солдатів. У червні страйк відновився [67, с 24]. Особливо бурхливим став 1906 рік. У травні застрайкували сільськогосподарські працівники. Зупинились цукроварня і гуральня. Вони вимагали підвищити плату до одного карбованця за день. На Бритавському фільварку страйкарів очолив Леонтій Тимофійович Гальчинський.

Повітовий справник Ковальський телеграфував до губернатора: «...Забастовки возникли в селах Попелюхи, Чечельник, Критевцы, Поповой Гребле и Куреневке. Большой район, охваченный забастовками, требует немедленного увеличения войск и командирования чиновников для ведения следствия и установления порядка». Через кілька днів уже поміщик інформував власті, що страйк охопив вісім економій, тому одного ескадрону військ не вистачить, необхідна ще сотня козаків.

Боротьба тривала до 1907 р. Але урядові сили ще змогли взяти гору над революційними масами. Оголошені свободи почали згортатися. В березні 1909 р. в Чечельнику закрили однокласне народне училище, польську приватну школу. Скорочувалися асигнування на інші освітні заклади. В 1912 р. священник В.Березовський в газеті «Подолія» від 3 лютого писав: «..Церковные школы являются пасынками, ибо бюджет земской школы изчислен в 700 рублей (390 из казенных и 310 земских)», бюджет же церковной - только 495 рублей (300 казенных и 195 руб.

земских), последствием чего само собой разумеется может быть то, что лучшие педагогические силы будут стремиться в земские школы.» [68, с 3].

Про охорону здоров'я в містечку ніхто і не думав. Лютували епідемії сипного і черевного тифу. Відкрита земством невеличка лікарня, де працювали один лікар, фельдшер і одна медсестра, суттєво людям допомогти не могла.

Перша світова війна принесла нові страждання. Багато працездатних чоловіків пішли на фронт. Селянські господарства залишилися без господарів, підприємства - без робочих рук.

Цікаво, що саме в цей час тодішні власті зробили спробу подолати пияцтво серед населення. Постанова Ольгопільського повітового Земського зібрання в серпні 1914 р. вимагала:

«1. Представленный Каменец-Подольским губернским Акцизным Управлением проект плана открытия винных лавок в Ольгопольском уезде на трехлетие с 1914г. отклонить без рассмотрения, с объяснением, что Ольгопольское уездное Земское собрание признало совершенно нежелательным открытие даже одной винной лавки в уезде.

2. Поручить управе от имени Земского собрания возбудить ходатайство перед правительством о совершенном прекращении и закрытии продажи спиртных напитков в нашем Отечестве навсегда...»[69]. Після заборони на спиртне мережа торгівлі ним різко скоротилася. Натомість поширилося самогонваріння. В 1915 р. в Чечельнику закрили спиртовий завод.

Падіння виробництва, невдачі на фронті, зубожіння народу викликали нову хвилю заворушень, навіть і в армії. В лютому 1917 р. цар відрікся від престолу. В Україні владу перейняла Центральна Рада. В Чечельнику відбулися вибори до нових органів влади. В березні 1917 р. чечельницькі селяни при підтримці 17-го піхотного полку, розквартированого в містечку, почали ділити землі Орлова. Після Жовтневих подій в Петрограді в Чечельнику почалися безпорядки. Сотні людей вдерлися на спиртовий завод, який залишився без господаря. Стали розбивати цистерни зі спиртом. З невідомих причин виникла пожежа. Вимочену спиртом юрбу вмить охопило полум'я. Горіла навіть вода в ставку. Жар від пожежі стояв такий, що люди з навколишніх дворів тікали до лісу. За словами старожилів, згоріло тоді 400 - 700 чоловік. Згорів і палац князя Орлова - окраса Чечельника. Розграбовано кінний завод.

В січні 1918 р. в Чечельнику встановлено владу більшовиків. 12 березня містечко захопили польські легіонери, які входили до складу німецьких окупаційних військ. Вони нещадно грабували, катували, вбивали людей

[70, с. 19-20]. В травні легіонерів замінили австро-німецькі загарбники. 7 листопада австрійський батальйон, проходячи через Чечельник, пограбував населення, вивіз з цукрового заводу 1195 пудів цукру [71, с. 413]. В кінці листопада в містечку владу в свої руки взяла Директорія. В квітні 1919 р. відновлено владу більшовиків, яка була нестійкою, практично нічого не вирішувала.

Ольгопільський повітовий з'їзд рад в квітні прийняв таку постанову: " 1. Сільськогосподарський інвентар згуртувати на прокатних станціях, мета яких обслуговувати населення. 2. Прискорити організацію радянських господарств, сільськогосподарських шкіл, насінних господарств. 3. Для забезпечення правильного розподілу землі давати право наділяти землю (для) селян сільським сходам. 4. Організацію збирання врожаю на поміщицьких землях доручити комбідам. [72, с. 123]". Варто відзначити, що на початку 20-х років селяни ще мали можливість робити добровільний вибір форм господарювання. А земельне питання, особливо для українського селянина - особливе, питання життя й смерті. Ще в ті часи, коли влада більшовиків остаточно не закріпилася, Михайло Грушевський, аналізуючи земельне селянське питання, писав: "Я глибоко переконаний, що в українськiм життi мають будучність, матимуть вплив, встояться тільки ті елементи, які стоятимуть в тіснiм і щирiм контактi з селянською масою, матимуть її потреби й інтереси на оці й ними орієнтуватимуться. І як підстава української стихії спеціально, і як основа соціальної й економічної структури нашого краю взагалі селянство зістанеться фундаментом, на котрiм треба будувати все. Тільки те буде міцне, що збудується на нiм, і горе тим течіям, партіям, планам і намірам, котрі будуть іти проти нього,-вони осудять себе на животіння або зникання, коли не розіб'ється о сей камінь в один гарний день відразу і до решти" [73, с.36-37]. Тому, відновивши комбiди, більшовики попали у скрутне становище, викликали зливу селянського обурення. На основі створених організацій бідноти (КНС) радянська влада планувала усупільнити селянські господарства. КНС створювалися насильно, селяни-господарі їх не визнавали. Тому свою землю селяни були готові захищати хоч і голими руками, від будь-кого: більшовиків, петлюрівців, денікінців...

В 1919 р. Чечельник брали в свої руки то петлюрівці, то більшовики, то денікінці. В цих краях діяли різні бандитські формування, повстанські групи. Склалися вони з незадоволених селян, деякі просто зі злочинних елементів, діяли на свій розсуд, думали про свою користь, використовуючи нестабільну й незрозумілу ситуацію в країні. На початку лютого 1920 р.

до Балти. Бершаді, Чечельника підійшли бригади Галицької армії. Але через епідемію тифу в її рядах вона втратила боєздатність. 24 квітня частини галицьких вояк, які стояли в Чечельнику, були інтерновані поляками. В червні в містечко ввійшли загони Червоної армії.

Та очікуваного людьми спокою так і не було. Край знову запалав у полум'ї повстань. Проти нової влади виступили селяни, які ще навесні 1920 р. її підтримували. Тут діяли загони Заболотного, Шепеля, Матоли, Солтуса, Коваленка, Боровського, Добровольського. Причиною обурення людей стала продрозкладка, внаслідок якої селяни залишалися без останнього шматка хліба. Для придушення повстанців лише на південь Поділля було направлено 5 червоних дивізій (понад 30 тис. бійців). В Ольгополі та Чечельнику розмістилися частини 12-ої дивізії імені Петроградської ради під командуванням Андрія Реви. Ольгопільський повіт був на Поділлі найбільш неспокійним [57 с.46]. Про непросте становище в Чечельнику, повіті свідчать довідки органів радянської влади: «... Військові операції боротьби з бандитизмом ускладнилися присутністю значних площ лісів і різноманітністю причин, які породжували бандитизм, починаючи з національного бандитизму та дрібнобуржуазних змагань і кінчаючи злиднями та нетактовним поведінням представників радянської влади з місцевим населенням: в рядах «лісовиків» траплялись сини бувшого поміщика, сільський куркуль, вчитель та бідний злидений селянин, якого доля загнала в ліс людською кривдою, темнотою і взагалі бідним життям...» [74, с.7,7 зв.] Опір новій владі почав спадати лише після заміни продрозкладки твердим податком. Соціальна напруга дещо спала відразу ж після того, як більшовики законодавчо закріпили землю за селянами на 9 років у районах, де у поміщиків були вилучені лишки землі, розподілені колишні нетрудові землі, а також виділені землі для радгоспів, цукрових заводів і ін. Люди стомилися від постійних збройних сутичок, нападів, окупації різними військовими силами. Тому зі зброєю в руках стали охороняти свої підприємства від бандитів. Так, наприклад, вирішила 12 січня 1921 р. нарада сільських громадян Чечельника.

Жахливу спадщину отримали чечельничани після закінчення громадянської війни. Населення містечка зменшилося на половину (В 1914 р. в селищі проживало 8867 чоловік). Лише в Чечельнику було повністю розграбовано більше 500 селянських дворів. Підприємства лежали в руїнах. Для відбудови і пуску цукроварні, гуральні бракувало кваліфікованих спеціалістів. Голод, бідність, епідемії хвороб, незасіяні поля, дорожнеча продуктів харчування... - таким було тодішнє життя. Так, пуд

жита (16 кг) коштував 4,5 млн. крб.(1912 р. - 75-82 коп.), пшениці - 5,5 млн. (1912 р. - 1 крб.15 коп.), житнього борошна - 5,2 млн., пшеничного - 6,5 млн., картоплі - 2,5 млн., фунт свинини (450 гр.) - 0,5 млн., сала, цукру 1 млн., десяток яєць - 400 тис.крб.

З 15 грудня 1921 р. при цукроварні відкрилася індустріальна професійна школа ім. тов. Зінов'єва. Для відбудови спиртзаводу прибув інженер Васильєв. З 1925 р. підприємство запрацювало, в 1927 р. вже подвоїло свою потужність. Відновили роботу тютюнова фабрика, пивзавод, майстерня по ремонту сільськогосподарського та млинарського устаткування, маслозавод, райхарчокомбінат, 6 різних артілей, невеличкі майстерні.

Активізує роботу сільська рада. Відкриваються дитячі притулки, лікарні, проводяться благодійні тижні на допомогу дітям [75, А. 65].

Більшість панських земель віддано цукрозаводу (у Липецькому фільварку-750 дес, «Садибі»-800) [76, с.8]. Виділялися земельні ділянки для ведення індивідуальних селянських господарств. І сьогодні ці поля носять імена своїх колишніх доколгоспних власників: Беньове, Белькове, Нагирнякова, Покотилова стінки. Відродився кінний завод. Першим тренером-жокеєм тут був Іван Кулик. А в 1930 р. в Чечельнику пройшли змагання «Ворошиловський вершник».

Помітні зміни були у сільському господарстві: посівні площі й врожаї, поголів'я збільшувалися. Виділилися своїм умінням господарювати на землі селяни-середняки.

Примусова колективізація знову загострила ситуацію в Чечельнику, регіоні. Першими з охотою прийшли в новостворені колгоспи незаможні селяни, колишні батраки. Досвіду господарювання, знань не мали. Тому не могли розумно розпорядитися звезеним з особистих селянських господарств реманентом. Досвідчених господарів часто від колгоспних справ відсторонювали, безпідставно звинувачуючи в «шкідництві». Репресивна кампанія ліквідації «куркуля» принесла багато горя та страждань. Тих, хто не йшов до колгоспу та залишався одноосібником, у Чечельнику називали «індусами». Землі їх були далеко від села, аж у Ромашковому. Як повідомляла райгазета "Комунарські лани" 14 листопада 1932 р., в районі 33,2% господарств вступили в колгоспи, а в Липецькому - 27,4%, Тартаку - 26,9%.

«Та й хто «розумний» пішов у колгосп, та й ни пострадав. У нього нічого ни повалили, ни забрали хліба. А в цих позабирали всьо, і з горщиків повисипали... А батько зразу ни хтів іти, то клуню завалили, забрали. Діжки

з капустою забрали, клоча з коноплів це, ну, що було то забрали. Гола хата була і дітей - п'ятеро нас було... Тата засудили. Сховав два мішки пшениці і мішок муки. Виколав яму в коморі таку, вимастив, випалив її і сховав. А це сусідка з Бучацьких ходила, та й бачила, та й направила. Вже пошті що й більши ни ходили. Та й кажуть: «здіймай двері». А яма у вуглу була десь так присипана з метр. Добули і три годи дали заключенія. Потомки за межі району [вислали - В. К.]. Відробляв в Деробчині на сахзаводі. А потом привели на примусови...» [77].

Урожай 1932 р. був мізерним, біля 6 цнт зерна з одного гектара. А країні потрібне було зерно на експорт. І його у селян забирали, не залишаючи ні на проживання, ні на насіння. Активісти план заготівель виконували бездумно і беззаперечно. Людей прирекли на голодну смерть. Голод 33-го року став жахливою трагедією українського народу. Щоб вижити, їли все: жолуддя, бур'яни, брагу з спиртзаводу. Забране зерно звозили на спиртзавод, який працював на повну потужність. Згадують жителі Чечельника: «Тоді вороха до неба стояли. Дим устає. Горіла ця кукурудза. Забирали. Під відкритим небом сипали. В спиртзаводі вся територія засипана» [77]. Робітники з гуральні виносили зерно, хто як міг. Цим і рятувалися. З усіх сіл до гуральні стягувалися чорні та опухлі люди. Сідали попід дорогою і просили в черепки браги. А на заводському подвір'ї лежали під снігом і дощем великі кагати кукурудзи. Голодний люд чекав, поки пройде вартовий з рушницею, щоб гачком притягти до себе качан кукурудзи. [78, с 154]. Комсомольці й активісти ходили по вулицях, чи не чути де гуркіт працюючих жорен. Почули - вдиралися до хати, розбивали ті жорна. А хочеш щось змолоти, дай довідку з сільради, що ти колгоспник. «Значіт, пішов за цю довідкою.- Підпишися на 20 рублів на позику, то дадут тобі на 20 пудів цю довідку» [77].

1933 рік був урожайнішим. На столах появилася хліб. Пережите горе залишалася в минулому, життя брало своє. У першій половині цього ж року відбулися перші вибори до сільрад Липецької і Тартацької частин Чечельника. На підприємствах створюються осередки Компартії. В 1923 р. в містечку було 29 комуністів. Ради, комітети незаможних селян разом з волвиконкомом організовували відбудову зруйнованого господарства. Зростала потужність цукрового, пивоварного, спиртового заводів. Випуск продукції цукрозаводу з 1929 р. по 1941 р. збільшився у 3 рази і перевищив 140 тис. цнт за сезон [79, с 315], спиртзаводу - у 40 разів. В трудових колективах розгорталася трудове змагання, поширювався стахановський рух. В Чечельнику діяла МТС, організувалися колгоспи «Життя»,

ім. Постишева, ім.МТС, ім.20-річчя МЮД. Колгосп ім.Постишева виступив ініціатором руху за вирощування високих урожаїв цукрових буряків. Ланка Тетяни Коханової з колгоспу ім. Леніна с. Анютино зібрала по 300 цнт/га цукрового буряка і включилася в рух п'ятисотенниць. Чечельницький радгосп у 1940 р. був представлений на Всесоюзну сільськогосподарську виставку. А головний агроном С.П. Максимчук нагороджений срібною медаллю та грошовою премією. Наступного року на цій виставці була представлена тракторна бригада МТС.

Помітно підвищувався життєвий рівень людей. Підвищувалася зарплата: на цукрозаводі, наприклад, на 13,3%, спиртзаводі - 35%. В селищі вже діяли лікарня, поліклініка, аптека, медпункти, розвивалася мережа освіти, працювали районна бібліотека, будинок культури, два клуби, збільшувалася кількість радіоточок. В 1939 р. їх в районі було 236, з них на селі - 189.

Зачепили Чечельник і репресії. Особливо багато репресованих було серед римо-католиків. Майно у них відбирали, а самих виселяли до Сибіру. В середині 30-х рр. відбувся так званий «чечельницький процес». Однак звинуваченим змогли пред'явити лише те, що «один взяв пуд муки. А іншому (Михайлову) дали на курорт 500 крб.» Політичних звинувачень їм пред'явити не змогли, тому процес провалився. Але секретар Чечельницького райкому партії Серєда наполягав на відновленні процесу та продовженні розслідування [80,с 152-154]. Репресовувалися та виселялися до Сибіру найбільш освічені люди.

В неділю 22 червня 1941 р. Чечельник сколихнула страшна звістка: «Війна!» У перші дні у райвійськкомат з заявами прийняти в діючу армію звернулися десятки людей. 46-літній учасник громадянської війни, другий секретар Чечельницького райкому партії Ф.І.Іванов у своїй заяві писав: «Прошу прийняти мене добровольцем и послать на фронт в действующую Красную Армию. Я, как член великой партии Ленина, даю клятву партии и Советской Родине - стойко и мужественно защищать свою Родину...» Таких прикладів тоді було багато. Вже 25 червня для знищення ворожих парашутистів, диверсантів в Чечельнику було організовано винищувальний батальйон у 200 осіб. На цукровому та спиртовому заводах сформувалися групи сприяння по 25 бійців кожна. Фронт стрімко наближався. Почалася евакуація підприємств та установ. З певних джерел стало відомо, що гітлерівці зацікавилися кінним заводом. Надійшов наказ переправити його табуни в Харків. Залізничі вже знаходилися під контролем фашистської авіації. Було вирішено гнати коней своїм ходом. Супроводжували табун

робітники заводу, китайці Хайдаю Суйто і Чун-Мін, українці Станіслав Струзік, Дмитро Санівський. їхнім бригадиром був тренер Іван Кулик. Шлях був важким і небезпечним. Переправу через Південний Буг розбито. Наїзники повели табун вплав. Стрімка течія зносила коней, особливо молодняк. Ризикуючи життям, під обстрілом ворожої авіації табунники таки зуміли довести основну масу конепоголів'я до Харкова. Найбільш цінних породистих рисаків під наглядом Хайдаю Суйто відправили в Тулу.

Розрізнені частини Червоної Армії чинили героїчний опір, але під натиском переважаючих сил ворога відступили. 24 липня в Чечельник ввійшли фашисти. Почалися роки окупації. В серпні німці передали весь наш район своїм союзникам. А декретом від 19 серпня 1941 р. руминський диктатор Антонеску включив Чечельниччину до складу губернаторства «Трансністрія».

В Чечельнику, Ольгополі, Каташині було створено три єврейських гетто. Німці встановили там нелюдські умови утримання. В с.Каташин в старій конюшні утримувались 3 тисячі людей. За зиму 1941-1942 р.р. тут загинуло 459 чоловік.

Та марно сподівалися чужинці на спокійне життя. Через деякий час в Чечельнику стало формуватися підпілля. Ініціатором його став комуніст Михайло Федорович Підгаєцький. З червня 1942 р. підпільна група в складі М.Ф.Підгаєцького, П.К.Федорова та інших фактично виконувала функції підпільного райкому КП(б)У. Сам Підгаєцький влаштувався провідником на залізниці. Під керівництвом підпільників створено диверсійні групи в Тартаку, Червоній Греблі, Білому Камені, на цукрозаводі. Встановлено зв'язки з Ободівським, Ольгопільським, Бершадським і Піщанським районами. Підпільники закликали народ до опору фашистам. Для координації дій підпілля в жовтні 1942 р. на Чечельниччину таємно прибув уповноважений ЦК КП(б)У, уродженець Лугів Гавриїл Савранчук. Боротьба з окупантами набирала сили. 13 серпня 1943 р. на квартирі Є.А.Бороди відбулася нарада підпільників, на якій було вирішено створити партизанські загони, а в лісах закласти бази продуктів і спорядження. Під командуванням В.Кривенцова та комісара І.Чернова створено перший бойовий загін з 15 бійців. 6 жовтня чечельницькі месники розгромили блокпост між станціями Кодима-Попелюхи. В листопаді на перегоні Рудниця-Крижопіль пустили під укіс поїзд з артилерією ворога. Виконуючи завдання на залізниці в листопаді 1943 р., був важко поранений М.Ф.Підгаєцький. Живим він потрапив до ворожих рук. Сигуранца (руминська контррозвідка) більше 10 днів люто катувала його в Піщанці. Під тортурами мужній патріот 25

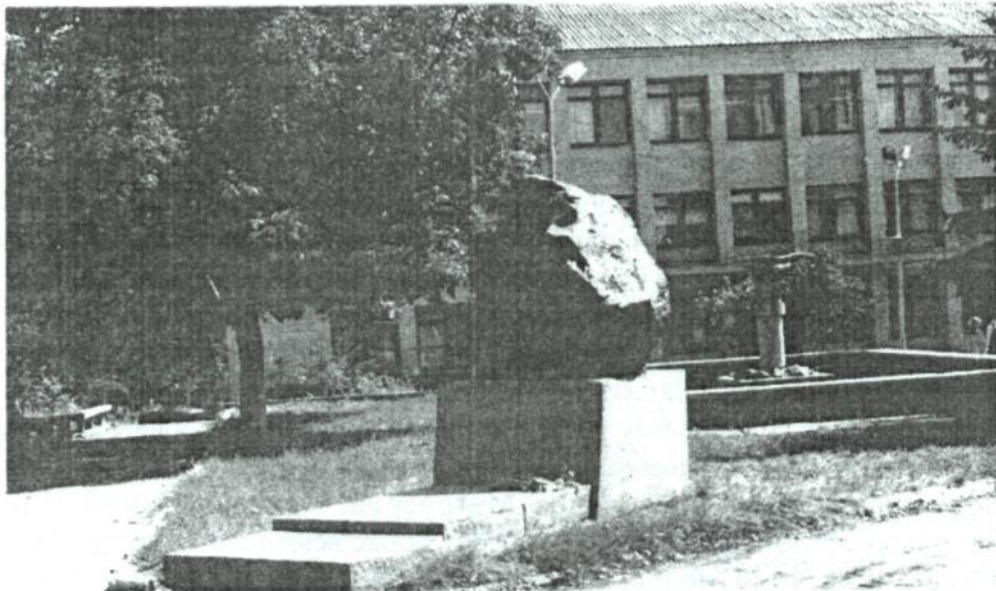
грудня помер, але нікого з товаришів не видав. 22 і 29 листопада місцеві партизани пустили під укіс ворожі поїзди між станціями Дохно-Щербакове.

Поранені та хворі підпільники одержували медичну допомогу від лікаря місцевої лікарні Софрона Ананійовича Камінського.

Більше тисячі чечельничан билися з ворогом на фронті. 502 з них нагороджено бойовими орденами і медалями. Колишній вихованець Чечельницької школи, командир батареї, капітан Андрій Гриб у боях на Курській дузі став Героєм Радянського Союзу. Смертю хоробрих полягла в Криму кадровий воєнфельдшер, лейтенант медслужби 21-річна чечельничанка Лариса Ведернікова. Прославилися в боях чечельничани генерал-майор С.М. Подольський, майори Л.Д. Кулеба, С.І. Путковський. Наш земляк, в колишньому робітник Чечельницького цукрового заводу, рядовий Михайло Ольшевський у грудні 1944 р. на території Угорщини повторив подвиг Олександра Матросова. Чечельничанин Іван Загороднюк, здійснивши зухвалу втечу з Борисівської комендатури, став командиром комсомольсько-молодіжного загону в складі відомої партизанської бригади «дяді Колі», яка діяла в білоруських лісах. Був причетним до організації замаху на гауляйтера Білорусії Кубе.

14 березня 1944 р. радянські війська розпочали бої за визволення. Чечельник і територію району визволяли частини 4-ї гвардійської армії (командуючий І.В. Галанін), 5-ї гвардійської танкової армії (командуючий -маршал бронетанкових військ П.А. Ротмістров), а також 80-та гвардійська стрілецька дивізія (Рис. 6.1-3)

*(Рис.6, 1-3). Пам'ятник воїнам - визволителям в Чечельнику.
Ветерани під час відкриття.*

НАПИС НА КАМЕНІ:

1941-1945

Вечная слава героям!

Товарищам по оружию - отважным
воинам 5-й гвардейской воздушно-десантной
Краснознаменной ордена Суворова
Звенигородской дивизии, отдавшим свои жизни
за свободу и независимость Социалистической Родины
в Великой Отечественной войне.
Поклонись их праху, товарищ!
Ветераны дивизии. 1975.

27 березня батальйон майора Зіброва зав'язав бої безпосередньо за Чечельник. В ніч з 17 на 18 березня гітлерівці скинули сюди сильний десант. Бійці майора Зіброва та капітана Голубовського пішли врукопашну. Згодом Григорій Ларіонович Зібров у одному з листів згадував: «... на фронті пробув 4 роки. Проїшов від Керчі до Відня. Проте такого страшного рукопашного бою, як в Чечельнику, бачити не доводилося ніде...». Упав важко поранений гвардії старший лейтенант Вагранов, за ним - гвардії лейтенант Михеєв. З серйозною раною вибув із строю і сам комбат. Лише близько 5-ї години вечора опір фашистів було зламано, і радянські воїни оволоділи селищем повністю. У визвольних боях полягли понад 200 воїнів Червоної Армії. Дорогу ціну заплатили за перемогу жителі Чечельника. Могили 332 полеглих в боях наших земляків розкидані від Волги до високих Альп та р.Ельби[81].

Александрович Наум Соломонович,

1924 р., єврей. Мобілізований в
1944 р

Рядовий. Загинув 00.03.44.

Ангерт Меср Йосипович, 1919 р.,
єврей. Мобілізований в. 1939 р.

Ст.сержант. Загинув 00.07.41.

Анюточкін Олександр Іванович,
с.Липецьке, росіянин. Мобілізований в
1941 р. Рядовий. Загинув 00.03.43.

Арбер Мендель Маркович,
1924 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Сержант.
Загинув 13.09.43. Похов. с.Соколин Бір,
Орловська обл.

Атаманенко Андрій Петрович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 13.04.45. Похов. м.Відень, Австрія.

Балагула Михайло Рафаїлович, 1912 р., українець. Кадровий. Мол.лей-тенант. Загинув 16.06.43.

Балтер Хуна Олторович, 1916 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Балтянський Іпатій Семенович, 1899 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.01.45.

Балтянський Олексій Петрович, 1917р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.01.45. Похов. м. Секешфехервад, Угорщина.

Балтянський Опанас Григорович, 1910 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Барабаш Давид Мойсейович. 1910 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 15.04.44.

Баранов Федір Парфенійович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00,12.44.

Барський Михайло Беньович, 1913 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.10.41.

Басін Самійло Пінхасович, 1909 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Мол.сержант. Загинув 00.08.44.

Басін Шмуль Пінхасович, 1910 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Мол.сержант. Загинув 00.06.44.

Бачинський Віктор Іванович, 1910 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 30.08.44. Похов. с.Лунка, Васлуйський пов., Румунія.

Бачинський Іван Станіславович, 1905 р.. українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.10.44.

Бачинський Станіслав Семенович, 1919 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.12.44. Похов. м. Макад, Угорщина.

Бейдер Зусь Миронович, 1905 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.02.45.

Бейдер Ушер Меєрович, 1904 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Бейдер Яків Йосипович, 1921 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 03.10.43. Похов. м. Кременчук. Полтавська обл.

Бейдер Янкель Шмульович, 1909 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1943 р.

Бекер Ізраїль Аронович, 1907 р., єврей. Мобілізований в 1944 р.

Рядовий. Загинув 00.05.44.

Берзін Костянтин Якович, 1905 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.07.42. Похов. р-н с.Сокирино, Курська обл.

Бернад Степан Вікторович, 1917р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Бершадський Абрам Мойсейович, 1893 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Берштейн Абрам-Герш Лейбович, 1915 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Бєлзарчук Іван Якович, 1917 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Загинув 00.08.41.

Білкіс, 1915 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.02.45. Похов. Польща.

Біллер Михайло Григорович, 1918 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.08.42.

Білоус Василь Григорович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 1944 р.

Блітштейн Григорій Венедиктович, 1924 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.11.43.

Блітштейн Шойла Морткович, 1909 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 27.12.41.

Божек Станіслав Йосипович, 1925р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 15.07.44. Похов. с.Бовлетеч, Молдова.

Болотянський Олександр Петрович, українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.01.45. Похов. с.Моха, Угорщина.

Бондар Михайло Абрамович, 1913р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Бондар Олександр Абрамович, 1915 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Помер від ран 13.02.45.

Бондар Нухим Абрамович, 1921 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1945 р.

Бондар Шмуль Абрамович, 1912 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Бондарук Іван Порфірович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.02.45. Похов. с.Замой, Угорщина.

Браїловський Михайло Ісакович, 1925 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 16.02.43. Похов. ст-ця Гречана Балка, Краснодарський кр.

Бруньковський Іван Миколайович; 1913 р., українець. Ст.сержант. Загинув 03.05.45.

Бруньковський Олексій Артемович, 1927 р., українець. Рядовий. Загинув 1944 р.

Будник Іван Іванович, українець. Кадровий. Мол.лейтенант. Загинув 00.07.41.

Бура Корній Юхимович, українець. Сержант. Загинув 07.12.44. Похов. ст.Лепшень. Угорщина.

Бура Оникій Олексійович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Бухман Ушер Шикович, 1912 р., єврей. Мобілізований Гур'євським РВК. Рядовий. Помер від ран 17.01.44. Похов. м.Санкт-Петербург, Піскарьовське кладовище.

Бучацький Андрій Миколайович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 16.04.45. Похов. с.Гросенцерсдорф, Австрія.

Бучацький Іван Андрійович, 1912р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Бучацький Микола Максимович, 1909 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 04.05.45. Похов. м.Аспарі, Австрія.

Бучацький Семен Андрійович, 1909 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.05.45. Похов. с.Містельбах, Австрія.

Вайнер Абрам Наумович, 1905 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.08.42.

Вайнер Давид Мошкович, 1904 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.01.42.

Вайсер Абрам Нухимович, 1895 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 23.08.44.

Вайсерман Арон Ушерович, 1902 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1941 р.

Васильчук Михайло Лаврентійович, 1922 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.12.44. Похов. с.Лепшень, Угорщина.

Васильчук Олексій Карпович, 1919р., українець. Рядовий. Загинув 08.12.42. Похов. х.Сокорівка, Волгоградська обл.

Васильчук Петро Прокопович, 1922 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Мол.сержант. Загинув 08.12.44. Похов. с.Сабадбаттьян, Угорщина.

Великий Вільх Меєрович, 1920 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Великий Меєр Срульович, 1900 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Мол.сержант. Загинув в 1941 р.

Вербицький Михайло Григорович, 1926 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 24.06.44.

Вербицький Семен Давидович, 1922 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.09.44.

Ведерникова Лариса Іванівна, 1920 р., фельдшер. Кадровий. Лейтенант. Загинула 07.11.43. Похов. с.Перекоп, Крим.

Винокур Фроїм Ханонович, 1906р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.12.41.

Вишневецький Ісак Ісакович, 1900 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Вишневецький Олександр Іцькович, 1922 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1945 р.

Вільх Василь Адамович. 1920 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Вовкодав Михайло Кіндратович, 1912р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.04.45. Похов. с.Маргантен, Австрія.

Вознюк Павло Олександрович, 1923 р., українець. Мобілізований Старобільським РВК. Старший лейтенант. Загинув 08.01.45. Похов. м.Секешфехервад, Угорщина.

Вокс Борис Шльомович, 1914 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.10.43. Похов. с.Калужине.

Волковинський Станіслав Мар'янович, українець. Рядовий. Загинув 02.01.45.

Володарчук Йосип Михайлович, 1910 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Політрук. Загинув 18.02.42. Похов. с.Резняківка.

Волошин Володимир Романович, 1917 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 23.02.43. Похов. с.Хом'яково, Орловська обл.

Воскобойник Янкель Мойсейович, 1914 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Мол.лейтенант. Загинув 05.01.44.

Гальчинський Михайло Каленикович, 1920 р. Рядовий. Загинув 28.07.41. Похов. с.Лабушне, Одеська обл.

Гарник Іван Миколайович, 1905 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 13.01.45. Похов. Німеччина.

Гарник Іван Олексійович, 1924 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.45.

Гарник Мефодій Миколайович, 1907 р., українець. Мобілізований в

1941 р. Сержант. Загинув 27.09.41.

Гарник Мефодій Якович, 1918 р., українець. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув 1943 р.

Гарник Олександр Петрович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 12.09.44. Похов. с.Вішеу-де-Сус, Румунія.

Гарник Софрон Миколайович, 1905 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.44. Похов. с.Коростій, Румунія.

Гарник Яків Никифорович. 1921 р., українець. Рядовий. Загинув 1944 р.

Герберш Фроїм Гедальович, 1916 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Гітіс Семен Олександрович, 1922 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Гв.мол.лейтенант. Загинув 29.04.45.

Глейзерман Юхим Семенович, 1920 р., єврей. Кадровий. Лейтенант. Загинув 00.12.43.

Глинський Віктор Антонович, 1912 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Старшина. Загинув 00.09.41.

Гольберг Волько Ісакович, 1903 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Гольдін Йосип Шмульович, 1915р., єврей. Мобілізований РВК М.Біробіджан. Сержант. Загинув 25.01.44. Похов. с.Шундроловичі, Ленінградська обл.

Гольдін Моль Лейбович, 1916 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Гольтмахер Ізя Хлосноутович, 1917 р., єврей. Сержант. Загинув 1945 р.

Гонтмахер Давид Цуркович, 1901 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 02.03.43.

Гончаренко Аврам Федорович, 1912 р., українець. Рядовий. Загинув 05.09.42.

Гончаренко Пилип Федорович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Гончарук Михайло Федорович, 1918 р., українець. Ст.сержант. Загинув 09.02.43. Похов. м.Ростов-на-Дону.

Горохівський Генріх Степанович, 1923 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Лейтенант. Загинув 06.12.43. Похов. с.Демидів, Києво-Святошинський р-н, Київська обл.

Горохівський Харитон Якович. 1915 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.09.44. Похов. р-н м.Ясси, Румунія,

Гофельман Олександр Львович, 1920 р., єврей. Кадровий.

Ст.сержант. Загинув 00.04.44.

Грейминун Максим Ісакович. 1919 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.11.44. Похов. р-н х.Модвелда, Латвія.

Гречаник Нісель Нухимович. 1905 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Гречаник Сруль Нухимович. 1911р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Грицишин Андрій Васильович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.04.44.

Грицуник Семен Данилович. 1924 р., українець. Рядовий. Загинув 1941 р.

Грицуник Трохим Давидович. 1917р., українець. Кадровий. Сержант. Загинув 14.01.42. Похов. м.Петродворець, Санкт-Петербурзької міськради.

Грицуник Федір Якович, 1920 р., українець. Кадровий. Сержант. Загинув 25.08.44. Похов. р-ну м.Виру, Естонія.

Грінберг Меєр Срульович, 1914 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 26.04.45.

Гросштерн Веніамін Давидович, 1900 р., єврей. Рядовий. Загинув 1941р.

Гудований Андрій Іванович. 1920р., українець. Кадровий. Мол.політрук. Загинув 00.07.41.

Гуртовий Олександр Корнійович, 1924 р. ^раїнець. Рядовий. Загинув 00.01.43.

Дабіжа Арсеній Васильович, 1919р., українець. Кадровий. Політрук. Загинув 1942 р.

Данильцев Гнат Леонтійович, 1904 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.01.45. Похов. м.Будапешт, Угорщина.

Дворціс Хаїм Сукерманович, 1909 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Діденко Павло Данилович, 1913 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Довгань Севастян Омелянович, 1920 р., українець. Сержант. Помер від ран 00.02.44.

Довжанський Іван Тимофійович, 1913 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 11.04.45. Похов. м.Відень, Австрія.

Драчинський Олексій Іванович, 1921 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.45.

Дроздов Федір Семенович, 1910 р., українець. Мобілізований в 1944

р. Рядовий. Загинув 10.12.44. Похов. м.Боньхад, Угорщина.

Друбецький Григорій Давидович, 1920 р., єврей. Мобілізований

в

1940 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Друбецький Ілля Меєрович, 1922 р., єврей. Рядовий. Загинув 00.12.41.

Дуда Володимир Федорович, 1924 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Гв. сержант. Загинув 09.04.45. Похов. с.Ангерн, Австрія.

Дудник Йосип Феодосійович, 1922 р., українець. Кадровий. Мол лейтенант. Загинув 05.09.42. Похов. о.Синявинське, Ленінградська обл.

Желіборц Юхим Гаврилович, 1904 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 17.03.43. Похов, с.Хитровка, Курська обл.

Жеребко Всеволод Васильович, 1906 р., українець. Мобілізований

в

1941р. Рядовий. Загинув 28.03.43.

Жмурко Іван Мойсейович, 1913р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.12.44.

Жмурко Олексій Оверкович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.04.45. Похов. м.Швехат, Австрія.

Жмурко Петро Павлович, 1902 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Жорницький Йосип Шмільович, 1909 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Заболотний Володимир Леонтійович, 1925 р., українець. Мобілізований а 1944 р. Сержант. Загинув 00.01.45.

Заболотний Григорій Пилипович, українець. Рядовий. Загинув 11.10.41. Похов. р-н Ржев-Стариця, Тверська обл.

Заболотний Парфентій Семенович, українець. Рядовий. Загинув 29.10.41.

Загороднюк Авксентій Іванович, 1915 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.02.45.

Загороднюк Григорій Омелянович, 1913 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.12.44.

Загороднюк Петро Трохимович, 1902 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Загинув 24.03.44. Похов. Доманівський р-н. Миколаївська обл.

Задояний Михайло Юхимович, 1926 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.08.44. Похов. с.Татарешти, Молдова.

Заєць Григорій Степанович, 1906 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.03.45. Похов. м.Шонліндер, Східна Пруссія.

Заєць Мойсей Бенціанович, 1911 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Засідько Василь Григорович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 13.11.43. Похов. с.Піддубе, Вітебський р-н. Вітебська обл., Беларусь.

Заславський Матвій Матвійович, 1922 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Зелінський Антон Павлович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 30.08.44. Похов. с.Лунка, Румунія.

Захаров Микола Федорович, 1912 р., с.Ельбаш, Бердський р-н. Новосибірська обл., росіянин. Мобілізований Чечельницьким РВК. Сержант. Загинув 25.12.44. Похов. с.Секешфехервар, Угорщина.

Іванов Федір Сидорович, 1924 р., українець, учень. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Іващенко Михайло Фокович, 1900 р., українець. Ст.політрук. Загинув 02.09.42. Похов. с.Новомиколаївка, Волгоградська обл.

Іщенко Федір Васильович, 1918 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 17.02.45. Похов. с.Детва, Чехо-Сло-ваччина.

Калашник Максим Йосипович, 1924 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Каменецький Лейб Ельович, 1899 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Камінський Станіслав Софронівч, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.04.45. Похов. Німеччина.

Кариченський Михайло Петрович, 1920 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 27.06.41.

Кариченський Михайло Якубович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 00.04.45. Похов. с.Вінерхерберх, Австрія.

Кариченський Роман Павлович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 09.12.44. Похов. с.Балатонфекайяр, Угорщина.

Кариченський Станіслав Петрович, 1912 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Кармик Антон Адамович, 1907 р., українець, робітник. Мобілізований

а 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.45.

Катеринчак Фризон Григорович. 1908 р., українець. Політрук. Загинув 10.07.42.

Кац Анатолій Григорович, 1924 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Ст.лейтенант. Загинув 08.12.43.

Кац Олексій Павлович. 1923 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Мол. лейтенант. Загинув 30.07.43.

Качан Абрам Григорович, 1895 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 21.08.44. Похов. с.Якубівка, Городенківський р-н. Івано-Франківська обл.

Керчман Хуна Нахменович, 1922 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Кириценко Дем'ян Герасимович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.04.45.

Клецман Абрам Янкельович. 1920 р., єврей. Кадровий. Рядовий. Загинув 1941 р.

Клецман Йосип Янкельович, 1923 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Кобилянський Григорій Антонович, 1910 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.02.45. Похов. с.Заверце, Польща.

Коваль Фома Іванович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Ковальчук Микита Антонович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.12.44.

Ковбасюк Никифор Полікарпович, 1910 р., українець. Кадровий. Полковник. Загинув 13.03.44.

Когут Іван Петрович, 1919р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 22.03.45. Похов. м.Секешфехервар, Угорщина.

Козаченко Антон Васильович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.01.45.

Козаченко Степан Филімонович, 1920 р., українець, селянин. Кадровий. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Козбан Андрій Данилович, 1900 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.01.45. Похов. м.Чокаке, Угорщина.

Козиренко Василь Трохимович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 26.10.44. Похов. р-н м.Хайдубесермень, Угорщина.

Козиренко Данило Іванович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.07.44. Похов. с.Думбравіца. Молдова.

Козиренко Климентій Тимофійович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 18.08.44. Похов. с.Епурені, Румунія.

Козиренко Пилип»Іванович, 1905 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 23.07.41.

Козиренко Сергій Іванович, 1912 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 26.01.45. Похов. Східна Пруссія.

Козиренко Степан Филімонович, 1906 р., українець. Загинув 00.05.44.

Козловський Йосип Іванович, 1901 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.44. Похов. с.Пуцинтей, Молдова. '

Колійчук Василь Ісакович, 1912р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Колійчук Іван Ісакович, 1921 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 09.07.44. Похов. с.Кирпіци, Румунія.

Колійчук Станіслав Мойсейович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1944 р. Похов. с Подорожнє.

Колісник Роман Петрович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 01.06.45. Похов. м.Крайова, Румунія.

Колісниченко Василь Никифорович, 1925 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.44. Похов. р-н м.Ясси, Румунія.

Колісниченко Степан Овсійович, 1903 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Колісниченко Феодосій Олексійович, 1900 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 26.12.44. Похов. м.Замой, Угорщина.

Конечний Володимир Петрович, 1918 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 03.07.41.

Конечний Казимир Петрович, 1925 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1945 р.

Копіт Піня Фішельович, 1917 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Коровкін Петро Якович, 1896 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.12.44. Похов. с.Тац, Угорщина.

Косаківський Андрій Герасимович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.03.45. Похов. м.Секешфехервад, Угорщина.

Косаківський Андрій Опанасович, 1910 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Косаківський Василь Карпович, 1913 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 27.07.42. Похов. с.Озерки, Курська обл.

Косаківський Василь Мойсейович, 1904 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.04.44.

Косаківський Гаврило Прокопович, 1911р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Мол. сержант. Загинув 14.03.45. Похов. с.Пашкова, Угорщина.

Косаківський Гнат Опанасович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Косаківський Іван Андрійович, 1919р., військовий фельдшер. Загинув 24.06.44. Похов. с.Юдіно, Ленінградська обл.

Косаківський Іван Юхимович, 1925 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 17.03.43. Похов. с.Болтушки, Пустошкінський р-н, Псковська обл.

Косаківський Омелян Тимофійович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.04.45.

Косаківський Парфеній Карпович, 1910 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Політрук. Загинув 00.11.44.

Косаківський Федір Сергійович, 1920 р., українець. Кадровий. Рядовий. Помер від ран 05.10.42. Похов. с.Шуми, Ленінградська обл.

Косаківський Филімон Савич, 1914 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1941 р. Похов. ст.Кайдаки, Дніпропетровська обл.

Косий Кирило Данилович, 1918 р., українець, службовець. Рядовий. Загинув 17.07.42. .

Косий Олексій Данилович, 1918 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 17.07.42.

Костенко Андрій Володимирович, 1919 р., українець, службовець. Кадровий. Рядовий. Загинув 00.06.44. Похов. м.Тарту, Естонія.

Костенко Володимир Антонович, 1926 р., українець, робітник.

Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.04.45. Похов. Тарнобжезьке в-во, Польща.

Костенко Григорій Андрійович, 1921 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 1942 р.

Костенко Іван Андрійович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.12.44. Похов. м.Альшоерш, Угорщина.

Костенко Іван Михайлович, 1916р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Костенко Іван Терентійович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Костенко Іван Тихонович, 1920 р., українець. Кадровий. Сержант. Загинув 03.10.44. Похов. м.Ясси, Румунія.

Костенко Лев Михайлович, 1922р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Костенко Михайло Іванович, 1918 р., українець, робітник. Кадровий. Рядовий. Загинув 26.10.44. Похов. х.Теремко, Угорщина.

Костенко Степан Пилипович, 1895 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.05.44. Похов. с.Штейгенберг, Угорщина.

Кравець Федір Захарович, 1914 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Крутоус Дмитро Тихонович, 1914 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.03.45. Похов. с.Мадьярошбанья, Угорщина.

Крутоус Сава Тихонович, 1918 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Кузьмичов В'ячеслав Михайлович, 1920р., українець. Кадровий. Сержант. Загинув 22.01.45.

Куляс Василь Іванович, 1909 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.08.44. Похов. с.Воронець, Румунія.

Курис Борис Лазаревич, 1912 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44;

Кучер Григорій Андрійович, 1904 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 18.08.41.

Ладжинський Мошко Хунович, 1921 р., єврей, службовець. Рядовий. Загинув 23.04.45. Похов. м.Бервольте, Німеччина.

Лазаренко Сергій Опанасович, 1921 р., українець. Політрук. Загинув 20.05.42. Похов. с.Нові Савіни, Курська обл.

Лебідь Сергій Пилипович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.04.45. Похов. Німеччина.

Левін Ісак Йосипович, 1924 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.09.42.

Левін Мойсей Йосипович, 1924 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.10.42.

Левицький Анатолій Петрович, 1926 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 14.01.45. Похов. с.Люкошин, Східна Пруссія.

Лейбман Арон Гершкович, 1910р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Лейзерович Шльома Абрамович, 1905 р., службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Лемець Фризон Павлович, 1904 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 30.07.44. Похов. с.Таксобени, Молдова.

Лемішевський Дем'ян Трохимович, 1915 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 10.12.44. Похов. с.Лепшень, Угорщина.

Леонтяк Нестор Степанович, 1900 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 03.10.41.

Лерман Давид Євсейович, 1891 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Линецький Тимофій Трохимович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Лисак Микола Миколайович. 1926 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Ст.сержант. Загинув 04.02.45. Похов. с.Гучиска, Польща.

Лисенко Дмитро Іванович, 1912 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 18.09.42. Похов. М.Волгоград.

Литвицин Володимир Олександрович, 1922 р. Гв.лейтенант. Помер від ран 14.10.44. Похов. с.Забже, Остроленське в-во, Польща.

Ліневич Олександр Павлович, 1910 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 11.07.43.

Лошак Борис Борисович, 1912 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Лошак Давид Борисович, 1914 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Лошак Михайло Борисович, 1909 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Лошак Мойсей Борисович, 1910 р., єврей, службовець.

Мобілізований Київським МВК. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Лужанський Мирон Аронович, 1899 р., єврей. Рядовий. Загинув 15.08.42. Похов. с.Мединцево, Орловська обл.

Лужанський Михайло Ісакович, 1916 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 1941 р.

Луценко Андрій Климентійович, 1907 р., українець. Рядовий. Помер у полоні 14.12.42.

Мазуренко Степан Леонтійович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Макаревич Володимир Юхимович, 1915 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 1941 р.

Макаревич Іван Опанасович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.01.45.

Маліцький Борис Генріхович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.01.45. Похов. м.Абшванген, Східна Пруссія.

Маліцький Йосип Карлович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Маліцький Йосип Онуфрійович. 1913 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.01.45.

Маяцький Петро Якубович, 1927 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 15.04.46. Похов. Краснодарський кр.

Маліцький Станіслав Феліксович, 1919 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Маліцький Степан Феліксович, 1919 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Малюшицький Михайло Петрович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Малярчук Макар Мойсейович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Мандрикін Федось Якович, 1926р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 17.03.45. Похов. с.Людвигсерт, Східна Пруссія.

Мартинюк Дмитро Євстахійович, 1919р., українець. Мол.сержант. Помер від ран 02.07.44. Похов. м.Чита.

Матвійчук Петро Филімонович, 1913р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 21.08.44. Похов. с.Проселники, Румунія.

Мацюра Федір Борисович, 1911р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.11.44. Похов. м.Ясберень, Угорщина.

Мельник Євграф Маркович, 1913 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.04.44. Похов. Молдова.

Міллер Володимир Іванович, 1920 р., українець. Кадровий. Ст.лейтенант. Загинув 15.05.42. Похов. с.Плешаново, Староруський р-н, Новгородська обл.

Мільман Ісак Йосипович, 1900 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 22.08.42. Похов. с.Лісниково, Тверська обл.

Мойсейкін Сергій Сергійович, 1922 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Загинув 04.04.45. Похов. с.Венерхерберг, Австрія.

Мордович Хаїм Гершкович, 1912 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Мочуляк Олександр Гаврилович, 1911 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 29.09.41.

Мураховський Андрій Адамович, 1914 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.11.44. Похов. с.Бережень, Угорщина.

Мураховський Шльома Абрамович, 1921 р., єврей. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Мураховський Юрій Адамович. 1917 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.06.43.

Муха Микола Романович. 1912р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Муха Якуб Григорович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Мучник Петро Срульович, 1919 р., єврей. Кадровий. Лейтенант. Загинув 24.08.42.

М'ясковецький Яків Абрамович, 1908 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.10.41.

Нагірняк Віктор Йосипович, 1922 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.08.44.

Нагірняк Володимир Йосипович, 1918 р., українець. Кадровий. Мол.лейтенант. Загинув 07.09.43.

Нанаров Борис Федорович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 21.12.44. Похов. х.Луца, Латвія.

Нанаров Василь Захарович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Нанаров Іван Іванович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.45.

Нанаров Микола Захарович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Нанаров Петро Феодосійович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 26.01.45. Похов. р-н с.Вереб, Угорщина.

Некретюк Леонід Іванович, 1910р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.08.41.

Никифорчук Григорій Нестерович. Мол.лейтенант. Загинув 25.09.42.

Новицький Тихін Максимович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.12.44. Похов. Угорщина.

Носатюк Сава Тимофійович, 1915 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Зв'язківець підпільної групи Савранчука з 08.43 р. по 03.44 р. Загинув 1945 р.

Нудельман Ісак Шапсович. 1905 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.09.44.

Нудельман Мойсей Соломонович, 1922 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Ободзінський В'ячеслав Михайлович, 1915 р., українець. Кадровий. Офіцер. Загинув 23.04.45.

Ободянський Василь Терентійович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 25.04.45.

Ободянський Григорій Федорович. 1924 р.. українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Ободянський Олексій Тихонович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 02.02.45. Похов. Угорщина.

Ободянський Олексій Юстинович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Ободянський Опанас Степанович. 1908 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 16.04.45. Похов. м.Відень, Австрія.

Ободянський Петро Федорович, 1915 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 09.07.44. Похов. с.Кирпіци, Румунія.

Ободянський Федір Миколайович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 00.11.44. Похов. с.Радянське, Крижопільський р-н.

Олянецький Іван Миколайович, 1905 р., українець, робітник.

-

-Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.12.44. Похов. м.Шюфок, Угорщина.

Олянецький Кайтан Йосипович, 1910 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 21.09.44. Похов. с.Тоутосчій, Румунія.

Олянецький Костянтин Йосипович, 1900 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Олянецький Микола Прокопович, 1920 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 00.08.41.

Олянецький Петро Лукич, 1922 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.05.44. Похов. с.Спея, Молдова.

Олянецький Станіслав Миколайович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.04.45. Похов. с.Айхори, Австрія.

Олянецький Франц Йосипович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 26.03.45. Похов. с.Вейсах, Німеччина.

Ольшевський Григорій Миколайович, 1921 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 1944 р.

Ольшевський Михайло Миколайович, 1925 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.12.44. Похов. с.Ріжа, р-н м.Секешфехервар, Угорщина.

Онопольський Степан Карпович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 30.12.44.

Осадчий Гаврило Григорович, 1899 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.12.44. Похов. с.Лайошкомаром, Угорщина.

Осадчий Іван Адамович, 1912 р., с.Липецьке. Мобілізований в 1941 р. Сороцьким РВК. Рядовий. Помер у полоні 15.02.42.

Осадчий Іван Петрович, 1906 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.01.45. Похов. с.Гордонь, Угорщина.

Осадчий Сава Петрович, 1896 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Охріменко Іван Давидович, 1911 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 08.06.44. Похов. с.Балабин, Молдова.

Оцабрика Іван Савич, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в

1944 р. Мол.сержант. Загинув 22.08.44. Похов. с.Балка, Румунія.

Оцабрика Олексій Васильович, 1905 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Оцабрика Олексій Дорофійович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Оцабрика Сава Васильович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.09.44.

Оцабрика Федір Семенович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.12.44. Похов. м.Балатонбожок, Угорщина.

Павлик Іван Станіславович, 1913 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 03.07.44. Похов. с.Кирпіци, Румунія.

Павловський Володимир Казимирович, 1912 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Панасюк Макар Михайлович, 1918 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 00.10.44.

Пануша Степан Тихонович, 1925 р., с.Федосіївка. Мобілізований Ольгопільським РВК. Рядовий. Помер від ран 08.02.45. Похов. с.Сегедсентміклош, Угорщина.

Панченко Василь Дем'янович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 25.09.44. Похов. м.Турда, Румунія.

Панченко Леонтій Дем'янович, 1918 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1942 р.

Панченко Омелян Сергійович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Ст.сержант. Загинув 04.04.45. Похов. р-н м.Відень, Австрія.

Панченко Пилип Дем'янович, 1908 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Панченко Федір Сергійович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 17.07.44. Похов. с.Таксобени, Молдова.

Переймер Хаскель Нейкович, 1913 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Перенець Михайло Савич, 1923 р. Рядовий. Помер від ран 24.07.44. Похов. с.Леушени, Молдова.

Петрик Яків Фролович. Ст.лейтенант. Загинув 1942 р.

Петришин Афанасій Мойсейович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 18.04.45.

Петришин Михайло Олексійович, 1926 р., українець, робітник. Матрос. Загинув 00.08.42.

Петришин Михайло Станіславович, 1922 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Петришин Михайло Степанович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Гв.сержант. Загинув 00.07.44. Похов. с.Красношень, Молдова.

Петришин Пилип Данилович, 1912 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 1941 р.

Пець Микола Петрович, 1917 р., українець, службовець. Мол.командир. Загинув 00.08.42.

Пець Станіслав Петрович, 1919 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Підгурський Борис Генріхович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.01.45. Похов. с.Абшванген, Східна Пруссія.

Піскер Наум Шмульович, 1920 р., єврей. Кадровий. Офіцер. Загинув 12.03.45.

Плям Абрам Григорович, 1923 р., єврей. Рядовий. Загинув 30.08.43.

Плям Лев Ельович, 1921 р., єврей. Рядовий. Загинув 00.08.44.

Побережний Михайло Дементійович, 1900 р., українець. Рядовий. Помер від ран 13.02.45. Похов. м.Намислув, Польща.

Поворознюк Василь Порфирович, 1924 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Каштан. Загинув 13.03.44.

Поворознюк Дмитро Порфирович, 1918 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Поворознюк Іван Порфирович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер у полоні 20.09.42.

Подошва Ель Шимонович, 1912 р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Поліщук Василь Микитович, 1920 р., українець. Рядовий. Загинув 22.03.45. Похов. м.Естергом, Угорщина.

Поліщук Василь Якович, 1919 р., українець. Кадровий. Мол.сержант. Загинув ЗОЛ 1.44. Похов. с.Стальське, Тернобжезьке в-во, Польща.

Поліщук Володимир Микитович, 1919 р., українець. Кадровий.

Рядовий. Загинув 00.07.44.

Поліщук Мойсей Миколайович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.03.42.

Попадюк Михайло Кирилович, 1922 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Лейтенант. Загинув 23.04.45. Похов. с.Зеефельд, Німеччина.

Попелюхер Ізраїль Лазаревич, 1922 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.01.44.

Посувайлов Володимир Климетійович, 1922 р. Старшина. Помер від ран 04.04.44. Похов. м.Дубно, Рівненська обл.

Простогон Степан Петрович, с.Липецьке. Рядовий. Помер від ран 02.01.45. Похов. м.Щимонторня, Угорщина.

Процюк Володимир Степанович, 1925 р., українець, учень. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Помер від ран 00.02.45.

Пташкін Артем Васильович, 1899 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 13.03.42. Похов. с.Борове, Харківський р-н, Харківська обл.

Пташкін Володимир Артемович, 1920 р., українець. Кадровий. Лейтенант. Загинув 00.09.41.

Пукман Йосип Наумович, 1911 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. рядовий. Загинув 21.09.41. Похов.с.Кошманівка, Машівський р-н, Полтавська обл.

Пустильник Шмуль Борухович, 1923 р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 1941 р.

Пушка Микола Петрович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 30.06.44. Похов. с.Стинка, Румунія.

Пшебельський Яків Дмитрович, 1894 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Рабовер Янкель Ісакович, 1914 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1941 р. Похов. М.Дніпропетровськ.

Райський Борис Тимофійович, 1927 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Ратайчук Василь Юхимович, 1905 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув, 00.05.44.

Резник Хаїм Бенціонович, 1899 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 04.08.43. Похов. с.Дмитрівка, Курська обл.

Рибак Семен Галактіонович, 1905 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Розенталь Леонтій Миколайович, 1906 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 28.04.45. Похов. с.Врановіце, Чехословаччина.

Розенталь Мотель Аронович, 1925 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 24.08.41.

Ройтберг Абрам Лейзерович, 1922 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Ройтер Арон Лейбович, 1924 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Лейтенант. Загинув 02.08.44. Похов. Польща.

Ройтман Абрам Айзикович, 1906 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Ройтман Михайло Айзикович, 1922 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Ройтман Хаїм Айзикович, 1911р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Ройтман Юхим Айзикович, 1912р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Рудман Наум Шулимович, 1917 р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 07.09.41.

Рябий Фавій Давидович. 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Сайков Олексій Йосипович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.12.44. Похов. с.Огін, Угорщина.

Салганик Мошко-Давид Янкельович, 1923 р. Рядовий. Загинув 17.09.41. Похов. Ладозьке озеро.

Сандлер Абрам Наумович, 1906 р., єврей. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.08.41.

Санівський Карпо Миколайович, 1921 р., українець. Кадровий. Мол.лейтенант. Загинув 17.07.43.

Санівський Людвіг Олександрович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.10.41.

Санівський Олексій Йосипович. 1920 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.02.45. Похов. с.Гересдорф, Зеленогурське в-во, Польща.

Санівський Петро Лукич, 1919 р., українець, селянин. Кадровий. Рядовий. Загинув 1941 р.

Санівський Степан Лукич, 1912р., українець, селянин. Мобілізований

5 р., українець. Мобілізований в в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Сердюк Федір Макарович, 1911р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 14.02.42. Похов. с.Борсуки, Смоленська обл.

Сендик Лаврентій Кіндратович, 1907 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.01.45.

Силащук Дмитро Федорович, 1920 р. Сержант. Загинув 24.09.43. Похов. с.Яснівка, Смоленська обл.

Скоцеляс Володимир Якубович, українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.01.45.

Слободенко Михайло Іванович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Соболевський Василь Михайлович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.04.42.

Соколовський Олексій Захарович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.08.41.

Сорока Іван Лук'янович, 189 1941 р. Рядовий. Помер у полоні 00.02.42.

Сорока Семен Євтихійович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований Старобільським РВК. Рядовий. Помер від ран 12.12.45. Похов. м.Факшані, Румунія.

Сторожук Василь Володимирович, 1915 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 1943 р.

Страшко Іван Наумович, 1910 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 12.06.45. Похов. м.Легниця, Польща.

Схабовський Василь Павлович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Схабовський Петро Павлович, 1922 р., українець. Рядовий, Загинув 00.03.44.

Таміс Несанель Шайлович, 1916 р.єврей, службовець. Мобілізований в 1941 р. Мол.лейтенант.

Таран Яків Федорович, 1910 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Тарнавський Тимофій Андронович, українець. Ст.лейтенант. Загинув 31.12.42.

Терехов Микола Йосипович, 1909 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 31.12.43. Похов. м.Курськ.

Тесля Михайло Григорович, 1904 р. Сержант. Загинув 05.08.43.

Похов. с.Козичево. Курська обл.

Ткач Іван Вікентійович, 1900 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.01.45. Похов. с.Чакберень, Угорщина.

Ткач Іван Миколайович, 1920 р., українець. Рядовий. Загинув 20.10.44.

Ткач Петро Миколайович, 1924 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.07.44. Похов. с.Бовлетеч, Молдова.

Ткаченко Яків Федорович, українець. Лейтенант. Загинув 25.04.42.

Товбіс Юрій Юхимович, 1921 р., українець. Кадровий. Сержант. Загинув 22.02.44. Похов. с.Іскрене, Шполянський р-н, Черкаська обл.

Токаренко Володимир Леонтійович, 1903 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Токарев Петро Казимирович, 1898 р., українець, службовець. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 24.08.41.

Томашевський Абрам Аронович, 1920 р., єврей. Рядовий. Загинув 03.07.42. Похов. р-н м. Севастополь, Крим.

Трояновський Фрол Петрович, 1917 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Трухачов Володимир Гнатович, 1924 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Турчак Василь Андрійович, 1917 р. Рядовий. Загинув 30.01.42. Похов. с.Соболево, Ленінградська обл.

Турчак Григорій Артемович, 1898 р., українець. Мобілізований в 1944 р. Сержант. Загинув 14.04.45. Похов. с.Брюк, Австрія.

Турчанович Сергій Федорович, 1905 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.08.44. Похов. с.Воронець, Румунія.

Фейнгер Наум Бенціонович, 1914 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Філіпенко Генріх Маркович, 1926 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 15.10.44. Похов. х.Вейлішки, Румунія.

Флінштейн Мойсей Бенедиктович, 1909 р. Рядовий. Загинув 00.01.43.

Хлівний Максим Микитович, 1926 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 18.10.44. Похов. с.Паршин, Східна Пруссія.

Ципкін Мина Рувимович, 1924 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.45.

Ципкін Рувин Семенович. 1898 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.08.44.

Челюк Сосій Сергійович, 1919 р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 02.01.43. Похов. с.Княжево, Ленінградська обл.

Чернієвський В'ячеслав Йосипович, українець. Мол.лейтенант. Загинув 25.04.43.

Чернієвський Іван Іларіонович, 1909 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 23.07.41.

Щаміс Айзер Абрамович, 1909 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.12.44.

Шандровський Никифор Іванович, 1902 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 22.01.45. Похов. с.Марія, Угорщина.

Шандровський Никифор С, 1911 р., українець, робітник. Рядовий. Загинув 1944 р.

Шаргородський Хаїм Йосипович, 1911 р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Шарф Мойша Миронович, 1908 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Шатхін Шмерл Шльомович, 1917 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Шафір Аркадій Аронович, 1924 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.04.44. Похов. Одеська обл.

Шварц Яків Тимофійович, 1925 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Єфрейтор. Загинув 25.03.45. Похов. Угорщина.

Швець Григорій Андрійович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.10.41.

Швець Кирило Юхимович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.05.45. Похов. Чехословаччина.

Швець Никифор Гнатович, 1910 р., українець селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 15.04.44. Похов. с.Теребенівське, Ленінградська обл.

Швець Прокіп Григорович, 1901 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 09.07.44. Похов. Яський пов., Румунія.

Шехтман Яків Шандович, 1906 р., єврей, робітник. Мобілізований

в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 00.05.42. Похов. м.Тбілісі, Грузія.

Школьник Давид Улянович, 1916р., єврей. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Школьник Олександр Улянович, 1922 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.02.44. Похов. с.Новодніпровка, Запорізька обл.

Школьник Олександр Ушеревич, 1920 р., єврей. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 1941 р. Похов. М.Дніпропетровськ.

Школьник Юхим Ушеревич, 1915 р., єврей. Рядовий. Загинув 1941 р.

Шлаін Ісак Срульович, 1895 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Шлаін Яків Меєрович, 1894 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.03.44. Похов. Бершадський р-н.

Шмерига Нестор Максимович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.04.45. Похов. Чехословаччина.

Шнайдер Юдко Давидович, 1908 р., єврей, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Шнайман Мойсей Давидович, 1922 р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 00.03.44.

Шнайман Піня Шимонович, 1924 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Гв.рядовий. Загинув 21.10.43. Похов. с.Домоткань, Верхньодніпровський р-н, Дніпропетровська обл.

Шоробура Василь Романович, 1924 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 1941 р.

Шоробура Йосип Романович, 1914 р., українець, селянин. Рядовий. Загинув 00.06.44.

Шоробура Степан Кирилович, 1918р., українець. Кадровий. Рядовий. Загинув 24.08.44. Похов. м.Вороново, Гродненська обл., Беларусь.

Штріхман Петро Григорович, 1925 р., єврей. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Щупак Янкель Мейлехович, 1909 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Юсипишин Сава Григорович, 1910 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.07.44.

Якимчук Григорій Прокопович, 1917р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.44. Похов. с.Епурені, Румунія.

Яновський Мошко Копилович, 1906 р., єврей, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 00.05.44.

Яцишин Григорій Афанасійович, 1919 р., українець, службовець. Військовий фельдшер. Помер від хвороби 17.08.43.

Яцишин Дем'ян Афанасійович, 1914 р., єврей, робітник. Рядовий. Загинув 19.08.41.

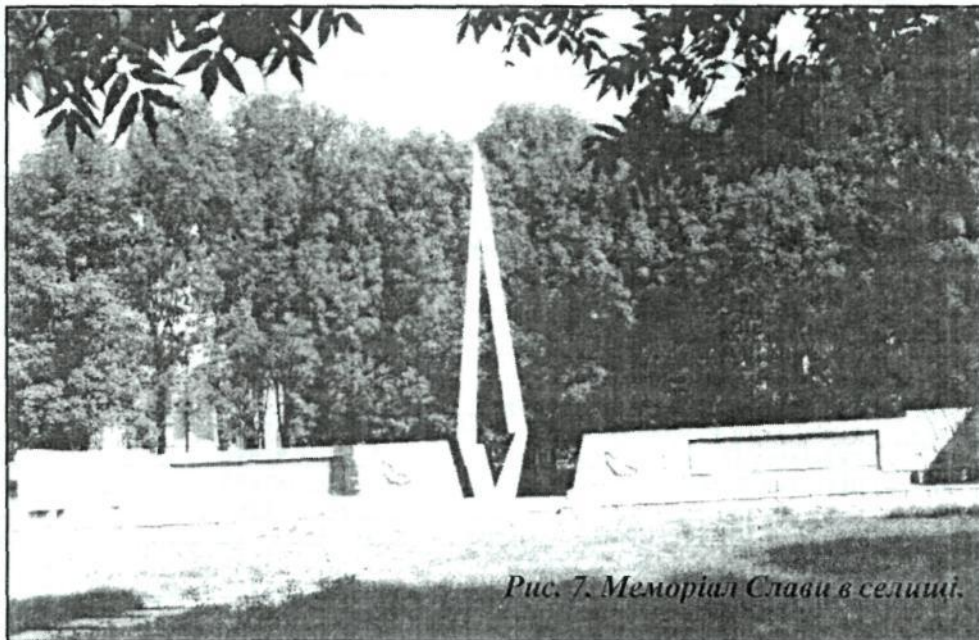
Яцишин Іван Мартинович, 1920 р., українець. Кадровий. Лейтенант. Загинув 21.10.44.

Яцишин Іван Миколайович, 1925р., українець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Яцишин Іван Федорович, 1925 р., українець, робітник. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 01.08.44. Похов. с.Попешті, Румунія.

Яцишин Карпо Андрійович, 1911 р., українець, службовець. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 01.02.45. Похов. Німеччина.

Яцюк Георгій Іванович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.11.44. Похов. Угорщина.

Рис. 7. Меморіал Слави в селищі.

Після Великої Перемоги померло вже в різні роки немало фронтників. Вони, солдати СВОБОДИ, заслуговують на вічну пам'ять прийдешніх поколінь. Цим виданням ми розпочинаємо акцію по збору даних про померлих після війни учасників бойових дій.

№ пп	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Рік смерті
1.	Назаров Григорій Федорович	1909	1945
2	Косаківський Андрій Афанасійович		1946
3.	Косаківський Дмитро Єфремович	1906	1949
4	Косаль Олексій Іванович	1912	1950
5.	Петришен Павло Данилович	1897	1952
6.	Петришен Петро Степанович	1904	1955
7.	Шлюпиков Михайло Іванович	1901	1956
8	Кияшко Радіон Никифорович		1957
9	Ободяньський Панфіл Сильвестрович	1894	1957
10	Петришен Федір Петрович	1910	1957
11	Оцабрика Омелян Тимофійович	1898	1958
12	Бучацький Максим Миколайович	1910.	1959
13.	Миронець Семен Онниківович		1960
14	Назаров Тимофій Федорович	1914	1960
15	Кулинич Олексій Іванович	1924	1961
16	Мартинюк Андрій Парфенійович	1897	1961
17	Костенко Григорій Іванович	1911	1962
18.	Балтянський Василь Олексійович	1898	1963
19	Терещук Петро Васильович	1894	1963
20	Барський Михайло Йосипович	1916	1966
21	Барський Мойсій Пенсійович	1912	1966
22.	Балтянський Михайло Петрович	1907	1967
23	Мороз Дмитро Трохимович	1900	1967
24	Подішук Павло Сабіанович	1905	1967
25.	Гобер Елік Шукевич	1912	1968
26.	Грабер Яків Ількович	1901	1968
27.	Гураш Калістрат Тимофійович	1900	1968
28.	Ободяньський Омелян Якович	1898	1968
29.	Васильчук Віктор Сергійович	1924	1970
30.	Косаківський Василь Никифорович	1918	1970
31.	Косаківський Василь Сергійович	1910	1970
32.	Ящишен Григорій Васильович	1911	1970
33	Шепітко Яків Васильович	1894	1972
34	Беседа Никифір Ісакович	1899	1973
35	Олянецький Іларіон Арсенійович	1901	1973
36	Косаківський Іван Сергійович	1905	1974
37	Онопольський Василь Карпович	1926	1974
38	Санівський Роман Олександрович	1899	1974
39	Ткач Микола Климентійович	1896	1975
40	Шепітко Яків Васильович	1893	1976
41	Кармук Станіслав Адамович	1905	1977
42	Козиренко Володимир Климович		1977
43.	Колійчук Мойсій Вікторович	1896	1978
44.	Брустовський Степан Мар'янович	1908	1979
45.	Бучацький Іван Григорович	1911	1979
46.	Васильчук Тихін Іванович	1899	1979

47.	Пташкін Григорій Артемович	1921	1979
48.	Якимчук Петро Григорович	1925	1979
49.	Драчинський Степан Іванович	1904	1980
50.	Куляс Григорій Євтихович	1925	1980
51.	Литвинюк Полікарп Степанович		1980
52.	Нагірняк Прокіп Костянтинівич	1909	1980
53.	Нанаров Петро Захарович		1980
54.	Іщенко Захар Андронович		1981
55.	Діденко Іван Тимофійович	1909	1981
56.	Козеренко Іван Омелянович	1908	1981
57.	Матвійчук Григорій Феофанович	1908	1981
58.	Поліщук Федір Миколайович	1908	1981
59.	Балтянський Іван Олексійович	1898	1982
60.	Балтянський Олександр Петрович	1910	1982
61.	Балтянський Федір Апатійович	1925	1982
62.	Васильчук Яків Тимофійович	1912	1982
63.	Козеренко Ананій Іванович	1914	1982
64.	Лозінський Павло Антонович	1913	1982
65.	Репін Іван Олексійович	1904	1982
66.	Косаківський Гурій Степанович	1893	1982
67.	Петришен Олександр Степанович	1913	1983
68.	Терещук Микола Андрійович	1907	1983
69.	Грачов Федір Аврамович	1903	1984
70.	Онопольський Микола Карпович	1911	1984
71.	Гапійчук Сава Петрович	1922	1985
72.	Горохівський Олександр Адамович	1915	1985
73.	Косаківський Іван Федорович	1921	1986
74.	Діхтяр Григорій Михайлович	1924	1986
75.	Косаківський Михайло Іванович	1911	1986
76.	Костенко Михайло Йосипович	1921	1986
77.	Лейтар Іван Аверкович	1901	1986
78.	Муха Петро Гнатович	1906	1986
79.	Панасюк Улян Климович	1899	1986
80.	Процюк Степан Петрович	1900	1986
81.	Терещук Станіслав Мартинович	1910	1986
82.	Васильчук Макар Мойсійович	1914	1987
83.	Горохівський Петро Степанович	1925	1987
84.	Гресько Микола Юхимович	1912	1987
85.	Коломієць Олександр Митрофанович	1909	1987
86.	Костенко Василь Андрійович	1910	1987
87.	Майструк Іван Ксенофонтіович	1905	1987
88.	Пехненко Сергій Семенович	1916	1987
89.	Хлівний Тимофій Андрійович	1905	1987
90.	Яшишен Василь Федорович	1921	1987
91.	Ковальов Володимир Миколайович	1917	1988
92.	Ковальський Іван Григорович	1906	1988
93.	Кольченко Микола Григорович	1907	1988
94.	Козинський Андрій Гаврилович	1921	1988

95.	Косаківський Андрій Семенович	1897	1988
96.	Костенко Пилип Григорович	1915	1988
97.	Мельник Іван Романович	1910	1988
98.	Олянецький Григорій Власович	1921	1988
99.	Олянецький Іван Йосипович	1909	1988
100.	Петришен Олексій Данилович	1905	1988
101.	Праценко Микита Мойсійович	1898	1988
102.	Роздобудько Фома Кононович	1912	1988
103.	Разанцев Петро Володимирович	1921	1988
104.	Стець Петро Микитович	1923	1988
105.	Шлайн Белла Шмулівна	1910	1988
106.	Шмерчук Григорій Петрович	1921	1988
107.	Врублевський Іван Миколайович	1914	1989
108.	Васильчук Яків Пилипович	1917	1989
109.	Данільцев Афанасій Євсейович	1915	1989
110.	Мазурик Федір Микитович	1924	1989
111.	Малик Боліслав Іванович	1910	1989
112.	Мельник Іван Маркович	1906	1989
113.	Панченко Андрій Петрович	1917	1989
114.	Петришен Михайло Павлович	1923	1989
115.	Розенгут Петро Давидович	1915	1989
116.	Сербенюк Кирило Микитович	1897	1989
117.	Шаблій Олексій Миколайович	1925	1989
118.	Богуславський Захар Устимович	1919	1989
119.	Гальчинський Григорій Олександрович	1926	1990
120.	Кислиця Віталій Володимирович	1915	1990
121.	Козеренко Василь Філімонович	1914	1990
122.	Нагірняк Василь Сільванович	1914	1990
123.	Шаблій Степан Миколайович	1917	1990
124.	Шепітко Олександр Афанасійович	1925	1990
125.	Кройтер Фома Нестерович	1910	1991
126.	Любезний Федір Єфремович	1914	1991
127.	Савчук Омелян Харитонович	1909	1991
128.	Снітковський Семен Федорович	1915	1991
129.	Гук Дмитро Іванович	1924	1991
130.	Гулько Володимир Никифорович	1916	1991
131.	Олейников Степан Васильович	1915	1991
132.	Онопольський Іван Якович	1918	1991
133.	Тесленко Іван Семенович	1926	1991
134.	Якимчук Петро Григорович	1924	1991
135.	Баранов Григорій Парфенійович	1921	1992
136.	Грицуник Петро Давидович	1907	1992
137.	Мельниченко Іван Йосипович	1913	1992
138.	Мулик Петро Антонович	1922	1992
139.	Нанаров Дем'ян Федорович	1911	1992
140.	Панасенко Михайло Павлович	1912	1992
141.	Тетюхін Олександр Степанович	1919	1992
142.	Шумигора Аксентій Михайлович	1920	1992

143.	Балтянський Михайло Пилипович	1924	1993
144.	Білий Іван Семенович	1911	1993
145.	Бондар Тимофій Микитович	1919	1993
146.	Горохівський Петро Павлович	1923	1993
147.	Значок Дмитро Кирилович	1927	1993
148.	Лановий Іван Никифорович	1907	1993
149.	Мензул Микола Іванович	1927	1993
150.	Мікулінський Фелікс В'ячеславович	1915	1993
151.	Нахалов Семен Єгорович	1924	1993
152.	Пасічник Єфрем Васильович	1909	1993
153.	Прохоров Іван Васильович	1898	1993
154.	Трачук Іларіон Іванович	1922	1993
155.	Шамота Яків Кирилович	1924	1993
156.	Дворжак Йосип В'ячеславович	1926	1994
157.	Лізаров Дмитро Петрович	1908	1994
158.	Савенко Матвій Харитонович	1922	1994
159.	Таранюк Єфрем Лаврентійович	1919	1994
160.	Горохівський Олександр Тихонович	1911	1994
161.	Дунас Іван Степанович	1926	1994
162.	Заєць Іван Тимофійович	1926	1994
163.	Кленштейн Яків Шмульович	1910	1994
164.	Римарчук Карпо Микитович	1918	1994
165.	Сендик Іван Лаврентійович	1926	1994
166.	Янковський Леонід Петрович	1920	1994
167.	Кочевський Федір Кіндратович	1916	1994
168.	Косіцький Петро Степанович	1925	1995
169.	Дуда Микола Федорович	1924	1995
170.	Костенко Степан Семенович	1918	1995
171.	Мельников Геннадій Федорович	1927	1995
172.	Меєв Аким Ілліч	1919	1995
173.	Переймак Петро Миколайович	1908	1995
174.	Петришин Григорій Степанович	1911	1995
175.	Семенов Мануїл Мартинович	1913	1995
176.	Яворівський Петро Омелянович	1926	1995
177.	Нагірняк Григорій Костянтинівич	1915	1996
178.	Фасоля Петро Федорович	1925	1996
179.	Балтянський Федір Петрович	1929	1996
180.	Білоус Дмитро Радіонович	1922	1996
181.	Бучацький Іван Андрійович	1914	1996
182.	Ткач Микола Тимофійович	1904	1996
183.	Гарник Микола Лук'янович	1913	1997
184.	Гончаренко Пилип Федорович	1924	1997
185.	Дідур Федір Потапович	1914	1997
186.	Кариченський Іван Савович	1923	1997
187.	Ковальчук Андрій Дмитрович	1926	1997
188.	Кулинич Григорій Йосипович	1924	1997
189.	Тростогон Дмитро Пилипович	1912	1997
190.	Валькований Андрій Савович	1921	1998

191.	Данілов Микола Власович	1921	1998
192.	Кушнір Олександр Сергійович	1918	1998
193.	Козеренко Микола Артемович	1927	1998
194.	Кравець Андрій Васильович	1915	1998
195.	Козеренко Іван Мойсійович	1907	1998
196.	Кравець Микола Захарович	1923	1998
197.	Оленич Панфіл Кирилович	1920	1998
198.	Фролов Іван Маркович	1916	1998
199.	Цибулько Терентій Хомич	1917	1998
200.	Шуміцький Тимофій Степанович	1921	1998
201.	Галабурда Яків Максимович	1925	1999
202.	Загороднюк Кирило Омелянович	1916	1999
203.	Загороднюк Володимир Мефодійович	1921	1999
204.	Кравець Іван Захарович	1922	1999
205.	Кариченський Володимир Савович	1925	1999
206.	Мартинюк Василь Іларіонович	1920	1999
207.	Олянецький Павло Станіславович	1918	1999
208.	Малюпціцький Володимир Петрович	1922	2000
209.	Щербатий Дмитро Юхимович	1919	2000
210.	Кариченський Франц Павлович	1924	2000

Тяжку спадщину залишили жителям Чечельника окупанти. Спиртовий і цукровий заводи лежали в руїнах, МТС розграбовано, знищено друкарню, харчокомбінат, електростанцію, зерносушарку, інкубаторну станцію, пошту, телеграф. Загальна сума збитків, завданих селищу, сягнула 114,1 млн. крб.

Вже з перших днів після визволення запрацювали районні та селищні установи. Призваних на фронт чоловіків замінили жінки, діти, старі люди. Після звільнення в районі проживало 21703 чол., в тому числі чоловіків від 16 до 60 років - 6412. Землю орали коровами, копали лопатами. Та з сівбою ранніх зернових упоралися за 10, пізніх - за 24 робочих дні. Робота, думки, життя були підпорядковані фронту. Збирання ранніх зернових проведено за 25 днів. Озима пшениця дала 7 цнт. з 1 гектара, жито - 6 цнт.

В радгоспі «Садиба» з нагоди святкування Міжнародного жіночого дня було вирішено в ознаменування річниці визволення Чечельника внести свої грошові заощадження на побудову бойової ескадрильї «Прапор перемоги». Чечельничанка Хіврона Удушлива внесла 2600 крб, Мотря Косаківська - 1500, Федора Танасієнко - 1600, Палажка Демченко - 1700. Загалом же робітники радгоспу внесли на побудову нової ескадрильї 24 тис. крб. [82].

Закінчилась війна. Та очікуваного полегшення не настало. Вже в перший повоєнний 1946 р. сильна засуха спіткала хліборобів. Державі ж потрібні були кошти на відбудову народного господарства. І небагатий урожай, минаючи колгоспні комори, йшов на державні елеватори. Взимку люди вже голодували. Ті, хто мав що міняти, їхали за харчами в західні регіони України. Однак добутих продуктів не вистачало. І люди, як в 1933 р., гинули від голодної смерті. Він мав так само штучний характер, як і в 1932-33 р.р., був спрямований більшовиками -комуністами саме проти українців. Відповідно до спільної директиви Ради Міністрів колишнього СРСР та ЦК ВКП(б) про збільшення хлібозаготівель та посилення відповідних репресій щодо сільського населення, у змучених війною людей забирали останнє зерно. Оправдати (хоч би і частково) голодну зиму-весну 1946-47 р.р. неврожаєм не можна. В інших районах СРСР, де і була засуха, голоду не було. Москва при цьому активно торгувала хлібом за кордоном, а то і просто роздавала його комуністичним друзям. У селян відбирали м'ясо, молоко, яйця, іншу сільгосппродукцію. Надто дорогою ціною дісталася нам відбудова зруйнованого війною народного господарства. Але вже у 1948 р. спиртзавод сягнув довоєнного рівня виробництва. Набирали темпів цукровари. В 1949 р. вони видали 1888 пудів надпланового цукру, а наступного, 1950 р., удостоєні були третьої всесоюзної премії за дострокове виконання річної програми.

Рис. 8. Кінь орловської породи.

Відродився і кінний завод, колектив якого очолив Тихін Данилович Ярущак. Разом з ним тоді працювали П. Струзік, А. Сутовський, У. Кобчик, М. Колісник, К. Шершун. Коней тренував відомий спортсмен, майстер-наїзник Микола Покришкін.

Наїзники Андрій Буніч, Семен Гуренко успішно виступали на іподромах Одеси, Києва. Славу заводу приносили рисаки Заповіт, Люк, Гастроль, Ветерок, Мисль (Рис. 8).

В 1962 р. Чечельницький район (вже в третій раз за роки радянської влади) було ліквідовано і приєднано до Бершадського. В 1966 р. район відновлено в тих же межах. Сам факт приєднання мав негативні і позитивні наслідки. Негативні, бо не розвивався як цілісна адміністративно-

територіальна одиниця. Позитивні, бо був приєднаний до економічно сильного регіону з високопрофесійними кадрами спеціалістів народного господарства.

Держава відновленому району приділила максимум уваги. Виділено значні кошти для будівництва об'єктів соціально-культурного призначення. Розвивається власне промислове і сільськогосподарське виробництво. Історична проблема райцентру - віддаленість від обласного центру, відсутність доріг з твердим покриттям і будівельних матеріалів. Тому перш за все керівництво району взялося за подолання бездоріжжя. Всю зиму й весну 1967 р. бригади від усіх колгоспів, радгоспу, підприємств працювали на будівництві дороги з Чечельника до Ободівки. Координував цю роботу голова райвиконкому Василь Никифорович Корнійчук. За 7 місяців виконано величезний об'єм робіт, що дало можливість Чечельнику отримати надійне сполучення з Вінницею. Було прокладено дороги з твердим покриттям до Ольгополя, через Червону Греблю до траси Кодима-Балта. Загалом лише за 20 років загальна довжина шосейних доріг зросла з 25 до 178 км. Великий вклад у будівництво доріг зробили місцеві шляховики під керівництвом Леоніда Тимофійовича Пігана. Нині мережа шляхів району з твердим покриттям складає 184,4 км.

За рахунок скооперованих колгоспами коштів за 2 роки в Чечельнику було збудовано цегельний завод з річною потужністю 19 млн. штук цегли. Саме в ці роки активними темпами в райцентрі велося будівництво адмінбудинку, універмагу, гастроному, будинку побуту, райлікарні, житла. За три роки понад 100 чечельницьких сімей отримали квартири. Зростала кількість населення райцентру. Не вистачало місць в школах, дитсадках, не було Будинку культури, кінотеатру, в напіваварійних приміщеннях працювала лікарня. Всі проблеми відновленого району і Чечельника як райцентру успішно вирішувалися завдяки організаторським здібностям, надзвичайній працьовитості, відданості справі першого керівника району Василя Федоровича Темного. З весни 1970 р. район очолив Олександр Іванович Косенко. Василь Федорович під особистий контроль взяв добудову приміщень Чечельницької школи №1. В рекордно короткий строк, з квітня до вересня 1967 р., всі необхідні будівельні роботи було завершено. Виросло приміщення музичної школи, в парку з'явилася літня естрада на 1000 місць. За 2 роки тут споруджено цілий культурно-розважальний і спортивний комплекс, великий танцювальний майданчик. В парку культури розмістилася портретна алея 74 воїнів-чечельничан, які найбільше відзначилися на фронтах Великої Вітчизняної війни, а також

портрети доярок, які домоглися тритисячних надоїв молока.

З кожним роком Чечельник змінювався на краще. Виростали цілі житлові комплекси, прокладалися тротуари, заасфальтовувалися вулиці. Серйозно стояло питання про будівництво лікувального корпусу райлікарні, цілого ряду службових приміщень, технічних споруд. Це будівництво стало довгобудом. На травень 1975 р. із 710 тис. крб., виділених на новобудову, було використано лише 270 тис. Тому задіяли перевірений при будівництві доріг метод кооперації робочої сили підприємств, колгоспів, організацій району. Координував цю масштабну роботу секретар райкому партії Дмитро Никифорович Старий. За 7 місяців сумлінної і напруженої роботи всіх учасників будівництва райлікарню було добудовано і здано в експлуатацію.

На скооперовані кошти будувався в Чечельнику і дитсадок «Веселка». Стартових 100 тис. крб. для початку будівництва важливого об'єкта виділила фабрика «Україна», 60 тис. - інші підприємства, організації, установи райцентру. Швидко виросло нове приміщення Чечельницької 8-річної школи (нині ЗОШ №2), спортивний комплекс «Динамо».

Сумлінна праця чечельничан приносила вагомі результати. В колишньому Радянському Союзі добре знали високоякісну продукцію фабрики «Україна», очолюваної Л.П.Козеренком. Високих урожаїв зернових і технічних культур домагалися працівники радгоспу цукрокомбінату. По 500 і більше центнерів цукрового буряка з гектара вирощували ланки Гуренко Любові Савівни з відділення ім.Петровського, Конечної Олени Семенівни, Горіної Настасії Михайлівни, Краус Марії Павлівни з відділення «Садиба», Демченко Надії Максимівни, Оцабрик Марії Василівни, Козиренко Ірини Климівни, Годованої Ганни Петрівни, Козбан Марії Семенівни з відділення ім.Шевченка. Славився радгосп високими надоями молока (від 3554 кг до 5253 кг на корову), валовим виробництвом м'яса.

За високі врожаї зернових і технічних культур нагороджено орденами Леніна та Трудового Червоного Прапора, Грамотою Президії Верховної Ради УРСР керуючого відділенням «Садиба», згодом головного агронома радгоспу Павла Митрофановича Лилика, керуючого відділенням ім.Шевченка Франца Павловича Кариченського - орденами Трудового Червоного Прапора та Жовтневої революції.

Введення в дію об'єктів соціально-культурного призначення сприяло дальшому підвищенню рівня освіти, культури, охорони здоров'я. Чечельник став ініціатором проведення багатьох традиційних народних та нових свят: свята зими, весни, обжинок, пісні, духової музики, квітів.

тваринників, буряководів, вшанування трудових династій, урочистих проводів на заслужений відпочинок, до Збройних Сил, виставки образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва...

В 1974 р. почав діяти в райцентрі новозбудований Будинок культури. Розмістилася й тут районна бібліотека для дорослих, бібліотечний фонд якої на сьогодні нараховує понад 50 тисяч документів (в 1947 р. - 2014 одиниць, 1974 р. - 22188). Дитяча бібліотека має у своїх фондах 35 тисяч документів. Є також дві шкільних та профспілкова бібліотека цукрозаводу, медична бібліотека в РТМО. Центральна бібліотечна система (керівник К.Ю.Івасько) об'єднує 22 масових бібліотеки. Працює музична школа, яка відзначила своє 30-річчя, Будинок культури цукрозаводу. При РБК діють гуртки художньої самодіяльності, літературні об'днання, клуби за інтересами. Високу оцінку за свою майстерність отримали колективи художньої самодіяльності району в жовтні 1999 р. в рамках Всеукраїнського огляду народної творчості «Подільське гроно калинове». Добре знають за межами району й області володарку іскрометного гумору Марфу Миколаївну Логвинюк.

ГОЛОВИ І СЕКРЕТАРІ СІЛЬРАД ТА СЕЛИЩНОЇ РАДИ СМТ. ЧЕЧЕЛЬНИК

Липецька сільрада

1944 (березень) р. Голова - Макаревич Іван Юхимович, з червня - Попроцький Матвій Степанович. Секретар - Лемець Марфа Парфеніївна.

1945р. Голова - Попроцький Матвій Семенович. Секретар - Агоп'ян Євгенія Артемівна.

1946-1949 (червень) р.р. Голова - Горецький Олександр Адамович. Секретарі - Миронець Василь Мартинович, Косаківський Федір Дмитрович.

1949-1954 р.р. Голова - Косаківський Мефодій Тимофійович. Секретарі - Шмерига Ніна Прокопівна, Миронець Василь Мартинович.

Чечельницька сільрада

1944 р. Голова - Камінецька Галина Є. Секретар - Подошва Бетя Липівна.

1945 р. Голова - Подошва Бетя Липівна. Секретар - Мураховська Рахіль

Абрамівна.

1946-1948 (травень) р.р. Голова - Розін Яків Йосипович. Секретарі - Гранат Яків Григорович, Ангерт Євгенія Йосипівна.

1948р. Голова - Княжевський Іван Давидович. Секретар - Мураховська Рахіль Адамівна.

1949р. Голова - Княжевський Ісаак Давидович. Секретар - Мураховська Рахіль Абрамівна.

1950-1951 р.р. Голова - Княжевський Ісаак Давидович. Секретарі - Мураховська Рахіль Абрамівна, Кравченко Марія Петрівна.

1952 р. Голова - Чалий Сергій Макарович. Секретар - Кравченко Марія Петрівна.

1953-1954 (травень) р.р. Голова - Муляр Михайло Григорович.

Секретарі - Беріна Ніна Акимівна, Козинський Іван Андрійович.

1956-1963 р.р. Голова - Фасоля Іван Федорович. Секретар - Козинський Іван Андрійович.

Рішенням виконкому Вінницької обласної Ради депутатів трудящих від 20 грудня 1961 року (протокол №27) Чечельнику надано статусу селища міського типу. Це було пов'язано з тим, що райцентр економічно зміцнів, значно зросли підприємства місцевої і державної промисловості та комунального господарства, збільшилася кількість населення, робітників і службовців, соціально-культурних установ [?].

Чечельницька сільська рада депутатів трудящих Бершадського району

1964-1966 р.р. Голова - Фасоля Іван Федорович. Секретар - Козинський Іван Андрійович.

1967-1971 р.р. Голова - Костенко Петро Володимирович. Секретар - Кравець Ксенія Іванівна.

Чечельницька селищна рада народних депутатів

1972-1975 (липень) р.р. Голова - Костенко Петро Володимирович. Секретар - Кравець Ксенія Іванівна.

1975-1980 (квітень) р.р. Голова - Подольський Павло Степанович. Секретар - Кравець Ксенія Іванівна.

1980-1985 (квітень) р.р. Голова - Яценко Анатолій Кир'янович. Секретар - Мураховська Валентина Панфілівна.

1985-1998 (лютий) р.р. Голова - Писаренко Григорій Кирилович. Секретарі - Мураховська Валентина Панфілівна, Голуб Галина Андріївна.

1998 р. Голова - Качинський Микола Францович. Секретар - Голуб Галина Андріївна.

Доля Чечельника у всі часи була тісно пов'язана з суспільно-політичними процесами, які проходили в державі. Кожне прийняте в «верхах» рішення обов'язково знаходило своє відображення і залишало слід в житті селища. Так сталося і тоді, як війська колишнього СРСР ввійшли в ДРА. Біллю в серцях багатьох людей відгукнулася та війна в Афганістані. Зараз в райцентрі проживає 13 воїнів-афганців». На чужій землі, на незрозумілій війні загинули наші земляки Зелененький Микола Родіонович (12.04.1966 - 31.01.1986) та Біднюк Володимир Петрович (30.07.1966 - 02.12.1985).

ОРДЕНИ ЗАДАРМА НЕ ДАЮТЬСЯ...

*Высока, высока над землей синева -
Это мирное небо над Родиной.
Но простые и строгие слышим слова:
«Боевым награждается орденом!»
Это значит, что где-то в ночной тишине
Злые пули надрывно свистят
И что в этой борьбе, как на всякой войне,
Жизнь и смерть снова рядом стоят.*

Зовні він нічим не відрізнявся від інших селянських хлопців. Простий, щирий, відвертий, з отією привабливою, суто селянською статечністю. Був працелюбним і наполегливим. Вчителі другої Чечельницької школи, де навчався Володя Біднюк, відзначали його дисциплінованість, потяг до господарювання. Володю не треба було надто довго вмовляти скопати клумбу чи полагодити штахетник. Його батьки - прості трудівники - дітей змалку привчали до роботи, поважали науку. Володя досить рано навчився робити все по господарству, любив покопатися в різних механізмах, мріяв швидше стати на ноги. Закінчивши Ольгопільське профтехучилище, став трактористом на цукроварні. Тільки попрацювати довго не довелось. Вже 14 жовтня 1984 р. його призвали

до війська. На армійську службу дивився, як і на будь-яку іншу роботу. Хіба що трохи складнішу, суворішу. Від наказів не ухилявся, ще й інших міг розворушити.

Гартований працею хлопець ще на розподільчому пункті привернув до себе увагу і його направили в сержантську полкову школу, в «учебку». З таких виходять непогані молодші командири.

Шість місяців хлопці пізнавали ази командирської науки. Місця майбутньої служби для них особливо не утаємничували. Тож училися, намагалися пізнати побільше солдатської премудрості. Офіцери, які вже побували там, за Гіндукушем, спонукали до того своїми розповідями і особистим прикладом.

В березні 1985 р., закінчивши підготовку, молоді юнаки вирушили до нових місць служби. В Афгані Володимир став командиром відділення розвідників.

Відділення розвідників - очі й вуха підрозділу. Прийшлося молодому сержантові разом з підлеглими і виходити на каравани, і брати «язика», і відриватися від погоні, щоб доставити добути для командування розвіддані. Доводилося і втрачати друзів. Сам не раз опинявся на грані...

Та намагався рідних своїх дарма не турбувати листами. Вибачався тільки, що не має часу писати частіше, а далі: «... Справи по службі йдуть добре. Все займаюся будівництвом. Напрацююся і є велике бажання відпочити...»

Він тут, мовляв, лише буде, а з труднощів - хіба що спека. «У вас, напевне, ще холодно. А тут спека під 60 градусів. Тому і важко працювати, хоча потрібно.»

Минав час. Володя відслужував уже 14 місяць. Поволі навіть «дембельський» альбом почав готувати. Збирав фото бойових друзів. Переписував уподобані фрази з пісень і віршів, солдатські жарти, дотепні висловлювання. Ротних художників просив «ізообразить» що-небудь в альбомі: «На згадку про Афган». Тільки привезти усе додому самому не довелося. Вже потім альбом передали батькам однополчани.

2 грудня 1985 р. розвідка виявила ворожу бандгрупу. На її ліквідацію кинули весь підрозділ. Розвідники йшли першими. Раптом з-за розкиданого каміння ударили кулемети. Гучно гримнули гранатомети, притискаючи атакуючих до землі. З'явилися перші убиті, поранені. В ефір полинуло повідомлення про «двохсотих» і «трьохсотих» з проханням вислати підкріплення і «таблетку», тобто санітарний вертоліт.

Тим часом з бойових порядків вибув і командир. Ситуація ставала

критичною. Якщо «духи» помітять розгубленість, то можуть і самі перейти в контратаку. А серед валунів їх нагромадилося достобіса. Оточать. Зімнуть. Тоді пощади не буде нікому. Потрібно самим випередити ворога, ударити швидше, поки він ще не зібрався з силами. Але ж хто підніметься першим назустріч кулям?

І тоді встав на повний зріст молодий чечельничанин, сержант Біднюк:
- Хлопці, що ж ви?! За мною!

Порив одного підняв усіх. Слідом за своїм командиром підвелися і розвідники, а далі решта бійців. Сержант Біднюк біг попереду, вже готуючись до рукопашної. Свистіли кулі, осколки. Гучно лопалися гранати. В запалі бою він не помітив, як один з «духів» повернув у його бік свій гранатомет. Широке дуло плюнуло вогнем просто в обличчя. Криваво-багровий клубок пекучого полум'я враз розрісся в очах до небувалих розмірів і закрив собою весь білий світ. Назавжди!

Не в напрасованій, як звичайно, «парадці» вертався до отчого дому із служби солдат. Не комфортний лайнер ніс його на рідну Україну, а той скорботний сумний літак, якого люди прозвали «Чорним тюльпаном».

В «Черном тюльпане»

Те, хто с заданий

Едут на Родину милую в землю залечь.

В отпуск бессрочный,

Рваные в клочья.

Им никогда, никогда не обнять теплых плеч...

15 грудня 1985 р. виросла на Чечельницькому кладовищі серед інших ще одна могила. І знову дивиться на своїх земляків звичайний сільський хлопець - Володя Біднюк. Тільки уже з чорної мармурової плити...

Володимир Біднюк там, на чужині, не посоромив ні роду свого, ні рідної Чечельницької землі. Свідчення тому - орден Бойового Червоного Прапора, який нині зберігається у його матері. А ордени, як відомо, задарма не даються

Навіки двадцятирічний

*Томада, объяви третий тост.
Третий тост, третий тост,
До краев наливайте стаканы.
Это память о тех, кто был с нами.
Юрий Додулад, подполковник.*

Микола ріс у сім'ї третьою дитиною. Тому і був загальним улюбленцем, хоча і не розніженим мазуном. Ріс міцним. У школі вчився добре. Особливо його приваблювала фізика, а надто електрика.

Після восьмого класу пішов у профтехучилище, щоб здобути разом і середню освіту, і фах електрозварника. В Ольгопільському ПТУ-35 вчився охоче. Не цурався громадських справ. Вибрали його старостою групи, комсомольським вожаком. За успіхи у навчанні і активність в житті училища преміювався туристськими путівками до Артеку, в Болгарію.

Після випуску пішов працювати у радгосп цукрокомбінату електрогазозварником. В роботі задніх не пас, швидко став улюбленцем колективу. Невдовзі вже купив собі мотоцикла, про якого мріяв ще з шкільних літ. Обкатав його і наказав батькам:

-Бережіть мого коника. Як відслужу, то він мені тоді ох як знадобиться.

До дівчат їздитиму.

-Давай, давай. Може невістку швидше привезеш, - підтримала жарт мати.

На військову службу Микола Зелененький йшов 14 жовтня 1984 р. разом з Володимиром Біднюком. Знали один одного добре. Потрапив Коля у десантний підрозділ.

Спершу проходив службу в учбовій частині м. Чирчик. На присягу до

Миколи їздив старший брат Сергій, а по закінченні навчання його провідав батько. То була їхня остання зустріч. У березні 1985 р. Миколина група вже перетнула кордон Афганістану. Молодого солдата направили старшим електриком-дизелістом у бригаду спеціального призначення.

В постійних небезпеках Микола ніколи не падав духом. Ще й інших веселив жартами. Скоро і в спецбригаді його обрали ватажком армійської комсомоли, присвоїли звання єфрейтора.

Звичайно, батьки переживали за сина. Та Микола і їх намагався розважити у своїх листах: ніколи жодної скарги. Завжди надсилав вітання з днем народження чи з нагоди якого-небудь свята. У переддень Нового. 1986 року Микола писав додому: «У мене все гаразд і вам бажаю всього найкращого. Нині у нас свято - День частини. 23-я річниця. Були урочисті збори, концерт, святковий обід і таке інше. Вам командування частини послало листа-подяку за мою службу. Почитайте. Зараз, як і всі мої друзі, готуюсь до зустрічі Нового року. Роботи вистачає. Відбудеться концерт, пообідаємо по-святковому, але, звичайно, стіл буде біднішим, ніж вдома.

Мені аж не віриться, що Вовки Біднюка вже немає. Загинув. Ми ж разом з ним призивались. Дуже жаль хлопця...

Пишіть про все своє життя. Передавайте привіт рідним та друзям.»

На новорічному святі Коля грав роль Снігуроньки. Сфотографувався у тому наряді, а фото додому вислав. Нехай там побачать, що він живий, здоровий і жартує. А ще одне таке фото дівчині своїй підписав: *Привет с тех мест, Где нет невест, Где солнце достают руками, Где девушек считают за богинь И видят только на экране.*

Тільки от відправити вже не встиг. Так і залишився лежати той лист в його «дипломаті», який вже потім привезли додому батькам Миколині однополчани.

В день 31 січня на високовольтній лінії трапився обрив. Багато об'єктів залишилися без струму, а морози вже тиснули. На місце аварії під сильним прикриттям виїхала група ремонтників. Обривів виявилось достатньо. Не інакше, як «духи» постаралися. Ремонтники взялись до роботи. Єфрейтор Зелененький піднявся на опору першим.

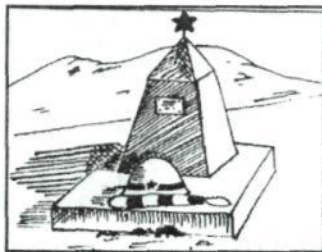
- Не дай. Боже, снайпера десь..., - заікнувся хтось. Але на нього зацитькали: «Не накаркай!» Руки враз налилися свинцем. Не так уже й легко дертися на «кігтях» вгору, усвідомлюючи, що, можливо, в цю мить

тобі в спину вже цілиться вороже дуло. Та Микола здолав хвилину слабкість. Взявся з'єднувати один обрив, другий. Пострілу не було. Кілька разів піднімався єфрейтор на опори. Бо струм треба дати до ночі...

Офіційно батькам повідомили, що їх син загинув внаслідок ураження струмом. Неофіційні джерела стверджують, що на стовпі високовольтної лінії взяв його на приціл снайпер-душман.

Та все ж таки то була бойова операція. Така ж, як і вихід на озброєний караван чи прорив з «наливниками», наповненими паливом, крізь ворожий вогонь. Тут теж, крім уміння, потрібні були і витримка, і особиста мужність, і сила волі, щоб подолати страх.

Недаремно ж і в нагородному листі на єфрейтора Зелененького написано: «За особисту мужність і відвагу... нагородити орденом Червоної Зірки.»

Рис. 8. 2000 р., лютий. Зустріч з війнами-інтернаціоналістами.

Нелегкі випробування на шляху самостійного розвитку

Землі не прагли ми чужої,
Про власну мріяли щомить.
Про хлібне золото на полі,
Про неба чистого блакить..

І цих два кольори веселих
В єдиний прапор ми злили,
Щоб завжди в наших тихих селах
Мир, щастя, злагода жили.

Але стоптали нашу волю,
Перетворили нас в рабів
І повертали нашу долю,
Як хто хотів і як умів.

Чужинець завжди в нашій хаті
Був паном. Ми ж були за слуг.
Скільки довелось нам страждати,
Знести знущання і наруг.

Ми пам'ятаєм Січ розп'яту
Й голодний тридцять третій рік.
І той Чорнобиль розпроклятий,
Що на загибель нас прирік.

Та хоч ворожі сили злії
Поруйнували тихий рай,
Жили, жили в серцях надії
Вільним побачити свій край.

Та встав з колін народ розп'ятий,
Наш стяг вже вільно майорить,
Не кров на нім - пшениці злато
І неба чистого блакить.

Микола Гальчинський

В кінці 80-их років чечельничани, як і більшість населення України, виявили прагнення до справді незалежного державного розвитку. Тому з надією на покращення ситуації в державі зустріли прийняття Верховною Радою України 16 липня 1990 р. ДЕКЛАРАЦІЇ про державний суверенітет України. Адже все гостріше в межах СРСР відчувалася криза в економіці, суспільно-політичному житті. Символом часу стали величезні черги за всім: від шкарпеток до автомобіля.

Здоровий глузд велів жити у своїй державі, при цьому не втрачаючи нажитих десятиліттями економічних зв'язків. Адже, наприклад, фабрика «Україна» мала великий ринок збуту своєї продукції, відправляючи її в десятки міст СРСР. Але при цьому ж всі добре засвоїли уроки Афганістану, Чорнобиля. Хто в Москві думав про українських синів, відправляючи їх на вірну смерть до душманів?! Хто думав у Москві про життя і здоров'я українців, розміщуючи в густонаселених місцях, недалеко від Києва, Чорнобильську атомну ім. Леніна?! Не минула чорнобильська біда і Чечельник, який в числі 9 населених пунктів району віднесено до зони посиленого радіоекологічного контролю. З 66 ліквідаторів аварії на ЧАЕС 5 чоловік уже немає в живих. В населених пунктах 4-ої зони проживає біля 16 тис. чоловік, в тому числі 3700 дітей віком до 18 років. З часу катастрофи на Чорнобильській АЕС населення району дедалі меншає. Якщо у 1986 р. його нараховувалося 33,3 тис. чоловік, то на 1 січня 2000 р. -28458. В Чечельнику - 6135 чоловік, на 1 січня 1999 р. було 6207 чол. Народилася в селищі в 1999 р. 61 дитина, померло 76 чол. [83]

В некерованому й непередбачуваному Союзі, який приносив горе й смерть, беззахисність, люди не бажали жити! І це Чечельник підтвердив на Всесоюзному голосуванні 17 березня 1991 р. 93,8% виборців району проголосували за державний суверенітет України в союзі суверенних незалежних держав, колишніх республік СРСР. [84]. Та загальносоюзну кризу вже ніщо не могло зупинити. Дійшло до введення карток споживача (купонів). А 19 серпня 1991 р. Чечельник узнав про запровадження надзвичайного стану в окремих місцевостях СРСР. Це вже було агонією старого режиму, фарсом і трагедією одночасно. Україна надзвичайного стану у себе не оголошувала. Нею 24 серпня було проголошено Акт Незалежності. А першого грудня 1991 р. виборці району віддали 96,7% своїх голосів за незалежну Україну [85]. Здійснилася багатівічна мрія українського народу жити в своїй державі. Так розпорядилася історія, що Чечельнику прийшлося бути в складі трьох держав - України, Польщі, Росії, задовольняти чийсь інтереси, мало думаючи про свої власні.

Після проголошення Незалежності відчутні зміни відбулися в першу чергу в суспільно-політичному житті Чечельника. Люди стали вчитися жити в умовах багатопартійності.

Нелегким видався шлях самостійного розвитку. Далися ознаки століття поневолення і залежність від рішень Москви та загальносоюзних структур. Україна, вибравши свій шлях подальшого розвитку, отримала в спадок від СРСР сотні економічних, екологічних, транспортних, комунікаційних,

паливних проблем. Відчув це і Чечельник, насамперед в економічному житті. Підприємництво розвивається, хоча почуття господаря повертається до людей надзвичайно повільно. Так, із 30 зареєстрованих в районі приватних підприємств працюють лише 7. Зареєстровано 17 селянсько-фермерських господарств, 306 індивідуальних підприємців - фізичних осіб. На тисячу жителів району припадає 1,06 зареєстрованих підприємств та 10,7 індивідуальних підприємців. В малому бізнесі зайнято 416 чоловік, або 5,4% від загальної чисельності зайнятих в народному господарстві району [86]. Майже всі приватні підприємці займаються продажем продуктів харчування, частково - організацією громадського харчування, дозвілля людей.

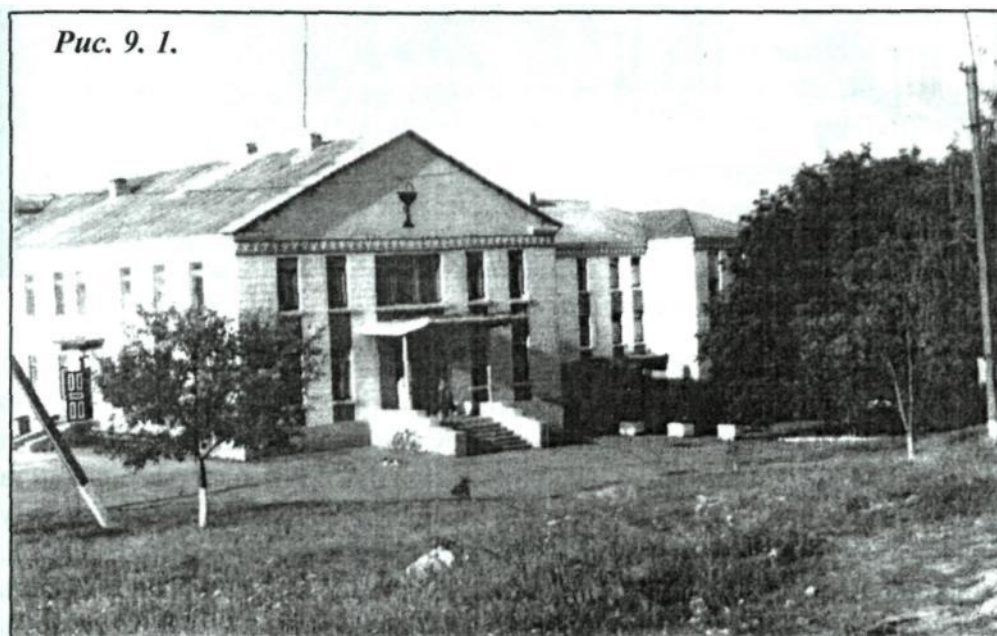
В нових умовах господарюють відкриті акціонерні товариства «Чечельницьке РП «Агромаш», «Райагрохім», «Райагротехсервіс», «АТП-10550», «Чечельницьке хлібоприймальне підприємство», «Чечельницький цукровий завод», закриті акціонерні товариства «Фабрика «Україна», «Райагробуд». Фабрика, нарощуючи обсяги виробництва, випускає щітки 60 видів. Наприклад, в 1999 р. освоїла випуск 13 видів основної продукції. Гостродефіцитною для України є продукція ВНФ «Полімерсервіс». Добру славу на Україні (і не лише) мають повітряні (37 видів) і водяні (15 видів) теплоелектронагрівачі ВАТ «РП «Агромаш». 2000 дал (20 тонн) високоякісного зернового спирту випускає за одну добу Чечельницький спиртзавод. Тут діє цех по виробництву високоякісної горілки, потужність якого 10 тисяч пляшок за зміну. Завжди справляється з доведеними завданнями, домагаючись високих темпів росту виробництва, комунальне підприємство «Чечельницька районна друкарня». Багато промислових підприємств забезпечують темпи росту товарів народного споживання. Зростає обсяг роздрібного товарообігу підприємств усіх форм власності.

Справді революційним поштовхом у зміні економічних, суспільно-політичних відносин не лише на селі стало реформування агропромислового комплексу. Історія розвитку селянських господарств повертається на «круги своя». Нові умови господарювання в агропромисловому секторі економіки, визначені рядом Указів Президента України, дають надію на найшвидше повернення на українську землю господаря.

Творчо розвиваючи і підтримуючи добрі традиції попередніх років, які сформувалися у всіх сферах життєдіяльності, древній Чечельник впевнено дивиться в майбутнє. А воно у нього є!

З ІСТОРИЇ РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ, ОСВІТИ, ПІДПРИЄМСТВ ЧЕЧЕЛЬНИКА

Медицина

Жителям селища надавати медичну допомогу вперше почали в 1856 р. Тоді тут був один вільнопрактикуючий лікар. У 1870 р. завершилось будівництво Липецької лікарні, невеличкий персонал якої надавав медичну допомогу робітникам цукрозаводу та жителям села. Першим повітовим лікарем у 1900р. був Володимир Іванович Вакул. Заробітньої плати за надання медичної допомоги від державної казни він не отримував, а знаходився на утриманні людей.

В 1884 - 1914 р.р. фельдшером працював Омелян Кострецький, який перед цим розпочинав медичну діяльність в с. Луги. З 1900 р. по 1906 р. він працював повітовим фельдшером, в його обов'язки входило надання першої медичної допомоги людям. Але, володіючи обширними знаннями,

Рис.9.1-2. Стаціонарне і поліклінічне відділення ЦРЛ.

маючи багатий досвід, в багатьох випадках фельдшер заміняв лікаря.

Раніше про охорону здоров'я людей, розвиток медицини у містечку ніхто не дбав. На його території до 1906 р. не було жодного медпункту. Невдовзі земство відкрило невеличку лікарню, в якій був один лікар, фельдшер та медична сестра. У 1911 р. відкрилась лікарня на 20 ліжок. Ось дані зі звіту лікарні за грудень того року: «Оперовано 25 хворих, число операцій - 68. Прооперовано стаціонарно - 33, померло - 1.» Низький життєвий рівень сприяв розвитку й поширенню різних захворювань. Але через відсутність коштів люди не могли отримати належну медичну допомогу.

У 1912 р. до Ольгопільської лікарні було приписано 14 населених пунктів, де проживало 13 тис. чоловік. Лише в кращому випадку вони могли сподіватись на медичну допомогу. Адже цю кількість обслуговував тільки один лікар. Дільнична лікарня на 20 ліжок містилась у двох тісних орендованих приміщеннях. Тодішня влада не проводила ніякої роботи для попередження інфекційних хвороб, не турбувалася і про лікування хворих. У 1913 р. в цьому селі на тиф захворіло 3200 чоловік. На боротьбу з епідемією влада асигнувала всього 300 крб. І в той же час на будівництво церкви - 960 крб.

Незважаючи на складні умови праці, Чечельницька лікарня продовжувала працювати. У 1915 р. за січень її відвідали 663 хворих, серед

них багато з особливо небезпечними інфекціями. Серед славетних лікарів визначне місце в той час відводилось Данилові Заболотному, відомому академіку. У 1918 р. його обирають народним комісаром освіти та охорони здоров'я Ольгопільського повіту. З особливою завзятістю та енергією береться він за незвичайну справу. З телеграми на адресу Вінницького губздороввідділу видно обсяг епідемічних захворювань, з якими доводиться вести боротьбу. Лише з 1 по 8 травня 1919 р. у повіті захворіло на сипний тиф 269 чоловік, на черевний - 37, з них 52 померло. На цій основі Д. Заболотний обґрунтовує необхідність відкриття в м. Вінниці вищого навчального медичного закладу.

У 1924-25 р.р. у Чечельнику працює одна лікарня та один лікарський пункт при Липецькій лікарні. Перша хоч і забезпечена деяким медичним обладнанням, інструментарієм, натільною білизною для стаціонарних хворих, але відчувається гостра потреба в оновленні медінструментів, господарчого майна. Відсутній і транспорт для виїзду до хворих - в наявності були лише віз і тачанка. На посаді санлікаря в нашому районі в той час працював Аврам їсаєвич Штейн. Працювала в містечку в 1925 р. аптека, яка мала ліків на суму 1216 крб.

Велась певна робота по пропаганді медичних знань серед населення. Для боротьби з пошестями та профілактики хвороб була створена санітарна організація, проводились щеплення проти віспи, черевного тифу.

Подальший період характеризується тим, що місцева влада мало приділяла уваги медицині. Особливо відчутним в цьому відношенні був 1929 р. Низька зарплата медиків, слабка матеріальна база, відсутність медикаментів сприяли плинності кадрів, лікарі працювали завдяки своєму ентузіазму та відданості обраній професії.

У 1934 р. медичне забезпечення здійснювала одна районна і дві дільничних лікарні - в Липецькому і Ольгополі, діяли акушерські пункти. Після 1940 р. в селищі працювала лікарня, поліклініка, аптека, в Липецькому - дільнична. В роки Великої Вітчизняної війни лікарня в містечку не припиняла роботи. Головним лікарем в той період працював Софрон Ананійович Камінський, хірург за спеціальністю. В діючу армію він не пішов, а залишився на окупованій ворогом території для активної участі в партизанському русі та надання медичної допомоги як народним месникам, так і місцевому населенню. Він був єдиним лікарем. Медична допомога надавалась цілодобово військовим і мирним жителям.

Після закінчення війни С. А. Камінський докладав немало зусиль для відродження і зміцнення медицини як у Чечельнику, так і в районі.

Допомагав у створенні медпунктів, відкритті пологових будинків, забезпечив ці заклади кадрами в основному за рахунок медсестер-фронтників. Багато знань, сил, енергії, чуйності віддавали своїй роботі протягом багатьох років медсестри Марія Петрівна Бучковська, Тетяня Костянтинівна Колесникова, Марія Йосипівна Дранова, Марія Іванівна Краснянська, Марія Тимофіївна Частоколяна, Олена Андріївна Куцак, Явдокія Карпівна Мензул та багато інших. Вони залишили добру згадку про себе у жителів Чечельника та сіл району.

У 1945 р. на посаду головного лікаря Липецької дільничної лікарні був призначений Борис Самуїлович Гальперін. Він зарекомендував себе як справжній фахівець, людина доброї душі. Працював в галузі охорони здоров'я більше 25 років.

У 1957 р. відбулось об'єднання Чечельницької та Ольгопільської лікарень. Через відсутність приміщення вона була розміщена в Ольгополі. Головним лікарем був призначений Семен Єлисейович Чалий, який працював з 1951 р. до 1960 р.

Значний внесок у розвиток медицини селища зробили головні лікарі В.С.Романов (1950-1951), В. П. Романцов (1960-1964), П. А. Ігумнов (1964-1965), В. Г. Гришко (1965-1969) - нині професор, доктор медичних наук, завідуючий кафедрою дитячих хвороб Вінницького медичного університету ім. М. Пирогова; П. І. Гриневич (1969-1972), який став головним лікарем санаторію м. Миргород, М.ФЛіпський (1971 -1972; 1980-1985). Багато для становлення і розвитку медицини Чечельника і всього району зробили Павло Григорович Лінніков, Олександр Іванович Багрій, П. С Дашко - в подальшому головний лікар лікарні швидкої допомоги м. Черкас, Г. С Щербатий - в подальшому головний терапевт м. Черкас, В. П. Баланівський (в 1973-1977 р.р. - головний лікар Ольгопільської лікарні) - в подальшому головний лікар санаторію м. Трускавець, Заслужений лікар України, Т. М. Траченко.

У 1977 р. в селищі була здана в експлуатацію новозбудована лікарня на 225 ліжок з хірургічним, терапевтичним, педіатричним, пологовим, гінекологічним та лор-неврологічним відділеннями. Ольгопільська ЦРЛ була реорганізована в Чечельницьку центральну. її головним лікарем з 1977 р. до 1984 р. працював Володимир Петрович Баланівський. В тому ж році був переведений на посаду головного лікаря санаторію «Кришталевий палац» м. Трускавця. Саме працюючи тут, він удостоївся високого звання - «Заслужений лікар України». Він є кандидатом медичних наук.

Рис.10. Журі на чолі з головним лікарем В.П.Балановським оцінює конкурс медпрацівників «Кращий за професією».

Після його виїзду з району головним лікарем (1984-1989 р.р.) працює Дмитро Іванович Олійник. В цей період завершується будівництво поліклініки. Тут функціонують нові кабінети, прийом хворих ведеться 30 спеціалістами, зростає технічний потенціал.

З 1990 р. головним лікарем ЦРЛ працює Григорій Іванович Фернега. З цього часу приділяється значна увага зміцненню матеріально-технічної бази, автопарк поповнюється спецмашинами, здійснено реконструкцію та відремонтовано господарський корпус, автогараж, розпочато будівництво харчоблоку, овочесховища, господарського та лікувального корпусів, введено дві бригади «швидкої допомоги».

Забезпеченість ліжками в районі на сьогодні складає 536 місць на 10 тис. мешканців, в лікарні працює 59 лікарів, 247 середніх медпрацівників та 241 чоловік молодшого персоналу.

При лікуванні хворих використовуються нові методи й технології, здійснюється широкий діапазон оперативних втручань. Чільне місце займають нетрадиційні методи лікування - фіто-, голко-рефлексо- та

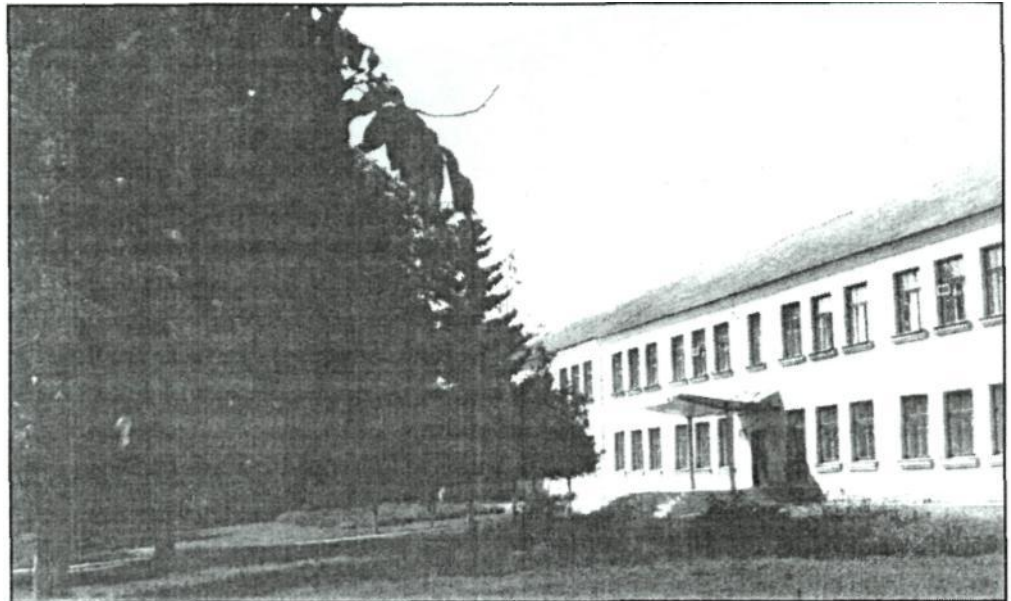

мануальна терапії.

Відкрито нові кабінети планування сім'ї та УЗО. Кабінети та відділення поповнюються сучасною діагностичною та лікувальною апаратурою. Медицина Чечельника займає вагоме місце в області: порівняно низька дитяча смертність, відсутність материнської смертності, низький відсоток смертності від ургенних оперативних втручань та інфаркту міокарда, занедбаних випадків онкології та туберкульозу, в достатній кількості застосовується донорська кров.

За цим всім стоять висококваліфіковані та віддані своїй справі керівники підрозділів, лікарі вищої категорії І. Ф. Буртовий, Г. М. Буртова, П. В. Антонишин, Л. С. Запорожець, Р. М. Гоцюк, К. В. Суверток.

Освіта

Рис.11.1. Чечельницька ЗОШ №1.

В 1866 р. в Чечельнику було засновано однокласне народне училище, де навчалось 85 хлопчиків та дівчаток. На їх утримання витрачалось 170 крб. з державної казни та 391 крб. громадських коштів. Через 18 років (1884 р.) відкрито двокласне училище. В 90-х роках організовується церковнопарафіяльна школа для дівчаток та школа грамоти. У 1900 р. навчалось 102

дітей, з них повний курс закінчили 17. Працювало в 1894 р. і приватне чоловіче єврейське училище, яке утримував у найманому будинку Мейер Іцько. Тут навчалось 30 хлопчиків, які вносили плату за приміщення. У 1910 р. в школах здобували освіту вже 187 дітей.

У 1920 р. за рахунок трудового соцзабезпечення відкривається дитячий притулок, продовжують працювати дореволюційні школи. Програм у них не було, не було й кваліфікованих вчителів. З метою забезпечення діючих навчальних закладів кваліфікованими кадрами в 1922 р. на цукрозаводі відкривається профшкола, яка пізніше розміщувалась у складському приміщенні підприємства.

У 1926-1927 навчальних роках в містечку діяли чотири школи -районова (7 класів, 9 вчителів, 403 учні); при цукрозаводі (4 класи, 4 вчителі та 152 учні); Липецька (3 класи, 2 вчителі та 57 учнів) та єврейська (59 учнів).

Нинішня ЗОШ №1 була семирічною трудовою. її директором був Морозовський. навчання проводилось у дві зміни. За довгими партами сиділо по 4-5 учнів. Один учитель викладав кілька предметів. Діти ходили до школи в батьківському одязі, підручники носили в полотняних торбах. У перший клас приймали дітей з 8-ми років.

В середині 30-х років школа стає середньою. У 1936 р. з матеріалів зруйнованої церкви збудовано перше приміщення сучасної школи з 9-ма класними кімнатами - називалась вона зразковою. В 1937 р. відбувся перший випуск учнів 10 кл. Серед випускників - Семен Кузьмович Цвігун, уродженець с Стратіївки, який через багато років став генералом, Героєм Соціалістичної Праці, Андрій Андрійович Гриб - Герой Радянського Союзу.

Перед війною в Чечельнику функціонували середня, дві семирічних і початкова школи.

В роки окупації району німцями і румунами навчання велось абияк. Школу відвідувала незначна кількість дітей.

Після визволення в 1944 р. обов'язковою вимогою було відвідування школи дітьми. Класи були переповнені. За парти сіли учні різного віку.

Підручників і зошитів вони не мали, придбати їх можна було в обласному центрі за високу ціну. Уроки готували групами. Писали на старих газетах, обгортковому папері, мішковині з-під цементу. Чорнило робили з бузини. Не завжди опалювалися зимою класні кімнати через відсутність дров, вугілля. Гасові лампи давали світло.

Першим директором у післявоєнний період був М. Р. Гнатковський.

Школа мала 12 класних кімнат, працювало 11 учителів, навчалось 353 учні. Десятий клас в 1944 р. закінчило 7 учнів, в 1950 р. - 17.

У 1949 р. вперше з'явилась в школі географічна карта.

У 1956 р. педколектив очолив Ф. Р. Суслик. У 1967 р. директором було призначено Раїсу Андріївну Зелінську. Тоді ж розпочалась добудова школи на 15 класних кімнат. За безпосередньою участю першого секретаря райкому партії В. Ф. Темного було залучено до цієї справи громадськість, завдяки чому добудову завершили через два роки.

Значного покращення навчально-виховного процесу досягнуто в період, коли педколектив з 17 вересня 1970 р. по 28 серпня 1984 р. очолював Володимир Олексійович Кушнір. За час його діяльності введено кабінетну систему навчання, працювали предметні гуртки та гуртки за інтересами учнів. В школі були найкращі навчально-дослідні ділянки серед інших навчальних закладів району. Споруджено військово-спортивний комплекс та географічний майданчик. Розпочалось будівництво 4 класних кімнат, 3 навчально-виробничих майстерень, їдальні. їх спорудження завершено в 1985 р., коли директором працював Семен Венедиктович Затолочний.

Після нього педагогічний колектив очолювали В. В. Збарашук, А. П. Лайтан. В. А. Савенчук. Нині директором школи працює Цезарія Антонівна Ковальська.

Тут здобувають знання більше 650 учнів, яких навчає 57 вчителів, серед них 9 вчителів-методистів, 5 старших вчителів, 18 вчителів вищої категорії, 20 - першої, 5 - другої, 14 спеціалістів.

Діє в селищі і ЗОНІ №2. У 1910 р. тут було лише дві класних кімнати, де навчалось 65 учнів, які отримували початкову 4-класну освіту. У 1928 р. школу реорганізовано у фабрично-заводську, яка готувала спеціалістів для цукрової промисловості. Згодом вона отримує статус загальноосвітньої семирічної школи, директором якої був Василь Павлович Аштанар. На цій посаді його замінила Є. М. Лествіцина, нагороджена орденом Леніна.

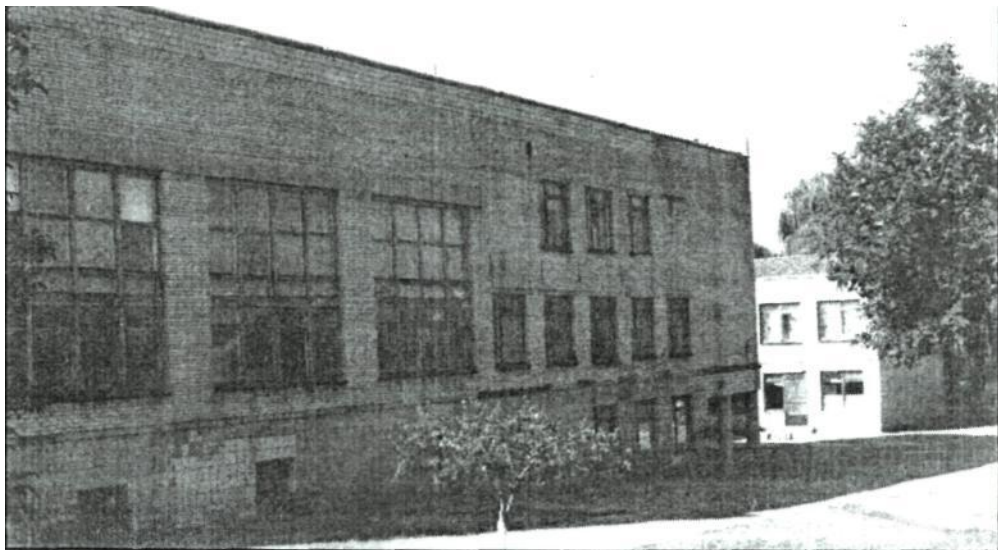
У 1949 р. школа стала восьмирічною. За часів директорства Івана Ілліча Антоненка тут добудовується 7 класних кімнат. Але збудоване ще в ХІХ ст. і розташоване в непридатному місці приміщення через кілька років почало валитися. Воно стало базою для навчально-виробничого комбінату. Спорудження нової школи розпочалось в 1977 р. А в 1980 р. поблизу хлібоприймального підприємства виросло сучасне 3-поверхове шкільне приміщення. На будівництво цієї школи виділено 780 тис. крб., з них 83 тис. крб. на обладнання та технічне оснащення.

З вересня 1980 р. директорами школи працювали Іван Ілліч Антоненко,

Іван Йосипович Ямковий, Ніна Леонідівна Лук'янова, Володимир Іллч Крат. В даний час очолює її Михайло Лукич Поворозний. Великий внесок у навчання й виховання підростаючого покоління зробили Заслужений вчитель України Сусанна Василівна Чепіжак, відмінники народної освіти Ольга Йосипівна Нагірняк, Ольга Іллівна Бурлака, Марія Олексіївна Петрик, Ольга Оверківна Гуренко, Юлія Володимирівна Кариченська, Григорій Олександрович Гальчинський, Діна Іванівна Ямкова, Гнат Михайлович Мазуренко.

Особливою сторінкою в житті школи стало відкриття в 1988 р. розарію «Пам'ять» на честь загиблих у роки ВВв земляків та воїнів-інтернаціоналістів. 323 троянди виростили для розарію Козиренки -Анатолій Сергійович, його дружина Валентина Миколаївна та дочка Лілія. На відкриття розарію прибуло 265 ветеранів війни, 6 воїнів-інтернаціоналістів, рідні та близькі полеглого в Афганістані Володимира Біднюка, який навчався в школі №2.

Нині в школі працює 37 педагогів, більша половина з них - вчителі I категорії. Гідно несуть честь школи, працюють на благо незалежної України чимало її випускників. Серед них науковий співробітник Вінницького обласного краєзнавчого музею Віктор Афанасійович Косаківський, льотчик-випробувач реактивних літаків Григорій Григорович Муха, доктор наук, професор Федір Йосипович Нагірняк та багато інших.

Рис.11.2. Чечельницька ЗОШ №2.

ВАТ «ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКЕ РП «АГРОМАШ»

Рис.12.

Першим директором якої був Сукач, головним механіком - Аполінарій Вронський. МТС мала 30 «Фордзонів» і 20 «Макормиків» - американських тракторів, кілька десятків плугів і сівалок. Для ремонту цієї техніки побудували невелику майстерню з матеріалів знесених клунь так званих сільських куркулів.

Це були важкі роки. Панував голод. Але працівники станції в міру можливостей надавали селянам посильну допомогу, дбали про збільшення виробництва хліба. Однак його забирали з колгоспів буквально до зернини. Очевидцем цих подій є нинішній пенсіонер, уродженець с. Ч. Гребля Іван Омелянович Шлапак, який у 1936 р. закінчив курси ФЗН і працював трактористом в МТС.

В 1936 р. почали одержувати трактори вітчизняного виробництва, зокрема, ХТЗ в кількості 40 шт., які працювали на гасі. Поповнювався парк і сівалками, культиваторами, боронами.

У 1939 р. (директор Михайло Петрович Костюк) надійшло 9 тракторів ЧТЗ, які працювали на лігроїні, 12 «Універсалів», а також перші

зернозбиральні комбайни «Комунар» і «Сталінець-1» (16 шт.), автомобілі «АМО-3» та «ЗИС-5» (7 шт.).

Особливо зміцніла матеріально-технічна база в 1940 р. (директор Прияцелюк). В МТС нараховувалось 83 трактори, 17 комбайнів, 32 молотарки, 92 зернових і бурякових сівалок, 23 тракторних бурякокопачі, більше 100 плугів, 69 автомашин різної вантажопідйомності, інша техніка. Завдяки цьому більшість трудомістких робіт у колгоспах вдалось механізувати на 45 -100%.

У 1941 р. бригада МТС за досягнення у роботі була представлена на *Всесоюзну сільськогосподарську виставку в Москві*. Але почалась війна. За 2 роки і 8 місяців окупації району ворог заподіяв величезної шкоди народному господарству.

З 1941 по 1944 р.р. станцію очолював Проницький, після нього - Андрій Кольченко (головний механік Федір Дудник). Найголовнішим завданням після визволення Чечельниччини від ворога колектив вважав вчасне проведення весняно-польових робіт. І саме за успішне проведення сівби та якісний догляд за посівами МТС удостоїлась честі бути занесеною на обласну Дошку Пошани.

В 1948 р. директором призначили Остапа Фадейовича Крилова (головний механік І.О.Шлапак). Під їх керівництвом побудована майстерня для ремонту тракторів. Парк поповнюється колісними, гусеничними тракторами «ХТЗ-НАТІ», автомобілями «ГАЗ-ММ», «ГАЗ-51». За час керівництва Євгена Васильовича Колесова (1952 р.) побудовано власну їдальню.

Через рік (1953 р.) МТС очолив Іслам Шарипович Шарипов, трудився він тут 14 років. Станція зміцнювала свою МТБ, сюди надійшли й перші дизельні машини. Якщо в 1945 р. вона мала лише 16 тракторів, то в 1958 р. вже працювало 86, 74 різних комбайнів, 56 плугів, десятки сівалок, культиваторів. Нараховувалось майже 50 висококваліфікованих спеціалістів сільського господарства.

У 1958 р. МТС реорганізована в ремонтно-технічну станцію (РТС) -вся наявна техніка передається в розпорядження колгоспів, залишається лише ремонтна база, автопарк, база постачання. В результаті об'єднання районів Ольгопільська МТС увійшла до складу Чечельницької РТС. Підприємство поступово розширюється. Крім центральної та Ольгопільської майстерень і автопарку, в 1960 р. створюється механізований загін, лінійно-монтажна ремонтна дільниця по обслуговуванню і ремонту

обладнання тваринницьких ферм. Споруджено одноквартирний житловий будинок та гуртожиток.

У 1961 р. РТС реорганізована в райвідділення «Сільгосптехніка». Через рік Чечельницький район відійшов до Бершадського. У зв'язку з цим в 1963 р. знову реорганізація - райвідділення стає відділенням.

У 1964 р. керуючим підприємства став Іван Іванович Назаревський. Впорядковується територія, розпочинається будівництво ремонтної майстерні. Наступного року зводиться одноквартирний житловий будинок та адмінприміщення.

У грудні 1966 р. Чечельник знову стає райцентром. Це сприяє активізації роботи на підприємстві, зокрема, за часів керівництва Андрія Степановича Оринянського (1967 р.). В цьому ж році введена в дію майстерня загального призначення для ремонту тракторів площею 1587 кв. м. та центральна котельня. Протягом року тут ремонтувалося 40 автомобілів, 247 тракторів різних марок, 127 комбайнових і тракторних двигунів.

У 1970 р. побудована і введена в дію станція технічного обслуговування автомобілів (СТОА) площею 1944 кв. м. з річним обсягом обслуговування 400 автомобілів. Зведено одноквартирний житловий будинок, розпочато спорудження 16-квартирного (закінчено в 1974 р.).

З 1971 р. керуючим підприємства працює Леонід Прокопович Березюк. Під його керівництвом розширюється і впорядковується територія автопарку, будується приміщення КПП. Розпочинається будівництво СТО тваринницького обладнання, приміщення технічного обмінного пункту та клуб. В автопарку працювало 98 автомашин різних марок, в мехзагоні - 35 тракторів.

У 1974 р. районне відділення очолив Анатолій Григорович Хребтань. Через чотири роки відділення перейменовано в районне об'єднання по виробничо-технічному забезпеченню сільського господарства. Валової продукції за рік вироблялось на суму близько 2 млн. крб. Чисельність працюючих - 398 чол.

У грудні 1979 р. від «Райсільгосптехніки» від'єднується механізований загін і створюється окреме підприємство «Райсільгоспхімія».

У 1983 р. РСТ очолив Василь Тихонович Сороколіта. За час його керівництва по 1986 р. побудовано автозаправку, КПП, благоустроєно територію автопарку. Ольгопільська майстерня, крім ремонту буряконавантажувачів, спеціалізується в межах області на ремонті тракторних причепів та гноєрозкидачів. Побудовано гуртожиток з їдальнею,

територію обнесено бетонно-цегляною і металеву огорожею, споруджено автопрофілакторій площею 1300 кв. м.

У 1986 р. «Райсільгосптехніку» перейменували в ремонтно-транспортне підприємство, яке очолив Анатолій Олексійович Кушнір. Тоді ж від РТП від'єднано базу постачання з нафтобазою, створюється «Райагропостач». Одночасно з ремонтом техніки і обслуговуванням господарств розширюється номенклатура металовиробів. Підприємство вибороло призове місце в обласному змаганні серед споріднених підприємств.

У 1988 р. директори знову став В. Т. Сороколита. Через 2 роки підприємство перейменовують в «Агромаш». Виробництво валової продукції за рік сягає 2 млн.крб.

В 1970 - 1990 р.р. підприємство розвивається найбільш інтенсивно. Розгорнуто широке будівництво, нарощуються виробничі потужності. Розвивається культурно-масова робота, працюють чоловічий та змішаний хори, закуплено духовий оркестр, електромозичні інструменти, створюються футбольні й волейбольні команди, які займають призові місця.

У 1990 р. центральну майстерню перепрофільовано на цех по виготовленню теплоелектронагрівачів. В 1991 р. проведено реконструкцію всіх теплотрас, заасфальтовано територію, облицьовано плиткою приміщення виробничих підрозділів, обладнано розвантажувальний майданчик з двома кран-балками вантажопідйомністю 8 тонн. В 1992 р. завершено будівництво 30-квартирного житлового будинку, гаражів для легкових автомобілів. В 1993 р. розпочато спорудження двоповерхового адмінприміщення. Ольгопільську спецмайстерню перепрофільовано на випуск електрокалориферів.

В 1994 р. колектив взяв підприємство в оренду, в 1996 р. - приватизував. ВАТ «РП «Агромаш» нараховує 646 акціонерів, статутний фонд складає 676650 грн.

Сьогодні ВАТ - найбільше в районі за територією і виробничими потужностями підприємство. Тут функціонує 7 підрозділів, включаючи і службу маркетингу. Лише ТЕНів для нагрівання води, повітря, мастил, які працюють від напруги 220 вольт, можна виробляти 70 видів, по 220 тис. шт. щороку;

електрокалориферів ЕК-18/380 И1, потужністю 18 кіловат (вага - 62 кг. за годину обігріває 3500 куб. м повітря) - 400 шт;

ланок до транспортерів бурякозбиральних комбайнів КС-6,

№12096704-7 - 100 тис. шт.;

паркету з дерева - не менше 10 тис. кв. м.

Проводяться ремонти ходової частини тракторів Т-70 С, гичкозбиральних машин БМ-6, двигунів, вузлів і агрегатів зернозбиральних комбайнів, автомобілів, тракторів.

Діє лінійно-ремонтна діляниця по обслуговуванню й ремонту обладнання тваринницьких ферм.

Автопарк нараховує 47 автомобілів вантажопідйомністю 269 тонн.

Колектив у постійних пошуках: відкрито магазин для реалізації власних виробів, пекарню, яка вже освоїла випічку 11 видів хлібо-булочних виробів.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Леніна,60. Тел. 2-25-42,2-23-97,2-21-74,2-13-78.

Чечельницький держлісгосп

Рис.13. Будується адмінприміщення держлісгоспу.

...Той, хто любить паростки кленові,
Хто діброви ростить молоді,
Той достоїн людської любові,
Бо живе й працює для століть.

Перші роботи по створенню лісонасаджень в районі розпочались у 1923 р. У сучасному вигляді держлісфонд був впорядкований 1936 р.

Далеко не кожен район нашої області може похвалитися такою кількістю лісів, як Чечельниччина. Вони рзкинулись на площі 16480 га. Раніше всі права на «зелене багатство» належали Бершадському лісгоспу. 1.01.1990 р. внаслідок відокремлення частини лісів від Бершадського лісгоспу було організовано Чечельницьке державне лісове господарство. До його складу входять Бритавське, Дохнянське, Червоногреблянське і Стратіївське лісництва з відповідними виробничими підрозділами.

По лісорослинному районуванню територія держлісгоспу відноситься до зони широколистих змішаних лісів південної частини лісостепу України. Клімат сприятливий для росту дуба звичайного (95,8%), граба, ясена, клена гостролистого, липи дрібнолистої, ялини європейської.

Володіння Чечельницького лісгоспу розташувались на водорозділі р. Південний Буг та р.Дністра. Природний ландшафт характеризується розчленованою горбистою поверхнею, порізаною глибокими балками зі слідами активної ерозії.

15 сільгосптовариств, які мають 3,1 тис.га лісонасаджень, закріплені за держлісгоспом для надання технічної допомоги і контролю за веденням лісового господарства.

Лісгосп задовольняє потреби в деревині всіх споживачів району, значна частина її реалізується за межі господарства. Експортні поставки складають 20% від загального обсягу. Щорічний об'єм заготівлі сягає 22,1 тис. куб. м., в тому числі ліквідної деревини - майже 20 тис. куб. м.

Санітарні рубки проводяться на площі 850 га, догляд за молодими деревонасадженнями - на 120 га.

За час існування Чечельницького ДЛГ здійснено лісовідновлення на площі 258 га, на землях меліоративного фонду створено захисні насадження на 117 га, посаджено полезахисних смуг на 29 га. За цей же період заготовлено 26,6 т лісового насіння, вирощено 3,9 млн. шт. посадкового матеріалу.

Діє розгалужена лісонасіннева база, до якої входять плюсові насадження -110,5 га, генетичні резерви- 186 га та плюсові дерева-21 шт., які внесені до Державного реєстру і є цінним матеріалом для проведення селекційно-генетичних досліджень. В лісові культури вводяться також горіх чорний, модрина.

Працівники лісгоспу займаються також рільництвом, бджільництвом, заготівлею лікарських рослин та плодів, відгодівлею тварин. Із трав і плодів

за власною технологією в рік випускається 1200 кг різноманітних чаїв.

На території Бритавського і Дохнянського лісництв діють цехи переробки деревини, виробляються товари промислового призначення і народного споживання. Щорічний обсяг переробки складає 3855 куб. м, випускається товарів на суму 540 тис. грн.

Ліси ДЛГ мають велике природо-охоронне та рекреаційне значення, значна їх частина є природозаповідним фондом. Це державний ботанічний заказник республіканського значення «Бритавський» - 3259 га (створений 02.06.1990 р.), державний ботанічний заказник місцевого значення «Вербська дача» - 46 га (29.08.1984 р.) та державний ботанічний заказник державного значення «Червоногреблянський» - 1902 га (25.10.1990 р.). Ці заказники мають стати центром Південно-Подільського заповідника, який в даний час проектується. Під охорону взято рослини, занесені в Червону книгу України: бруслина карликова, тюльпан дібровний, лілія лісова, цибуля ведмежа, любка дволиста, фіалка біла, осока тіньова, барвінок.

Для виконання необхідних робіт у господарстві існує лісова охорона з 66 чоловік, із них 43 - лісники. Загальна кількість працюючих - 200 чол., в т.ч. 20 з вищою освітою, 35 - з середньою спеціальною. Для забезпечення житлом ДЛГ має 12 лісових кордонів, в 1998 р. розпочато будівництво адмінприміщення.

З дня заснування Чечельницького держлісгоспу і до 1998 р. директором працював Григорій Прокопович Леонтьак - лісовод з 40-річним стажем роботи, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік, автор кількох наукових праць.

Головним лісничим з 1991 по 1999 р. працював Анатолій Андрійович Гарагода, стаж роботи якого в лісовому господарстві складає 38 років.

Після виходу їх на пенсію господарство очолив Валерій Миколайович Дяченко, головним лісничим став Михайло Вікторович Шахворостов.

Великий внесок у розвиток лісового господарства зробили ветерани виробництва, серед яких лісники Бритавського лісництва В.Н.Кирилко, Г.Д.Жовтяк, Г.Д.Демченко, майстри лісу М.І.Жовтяк, С.П.Жарій; лісники Дохнянського лісництва В.И.Таранець, Г.А.Годованець, майстер лісу М.П.Сурмак, бухгалтер лісництва М.І.Сідлецька, майстер цеху В.Т.Бондарець. Любов до лісу передається з покоління в покоління - на підприємстві працюють цілі династії: Сібіковських, Жаріїв, Жовтяків, Кияшків, Ковбенків, Бондарців. За покликанням серця прийшло на роботу в лісове господарство чимало людей: лісничий Червоногреблянського лісництва Ю.Ф.Нагорний, його помічник С.С.Нагорна, механік

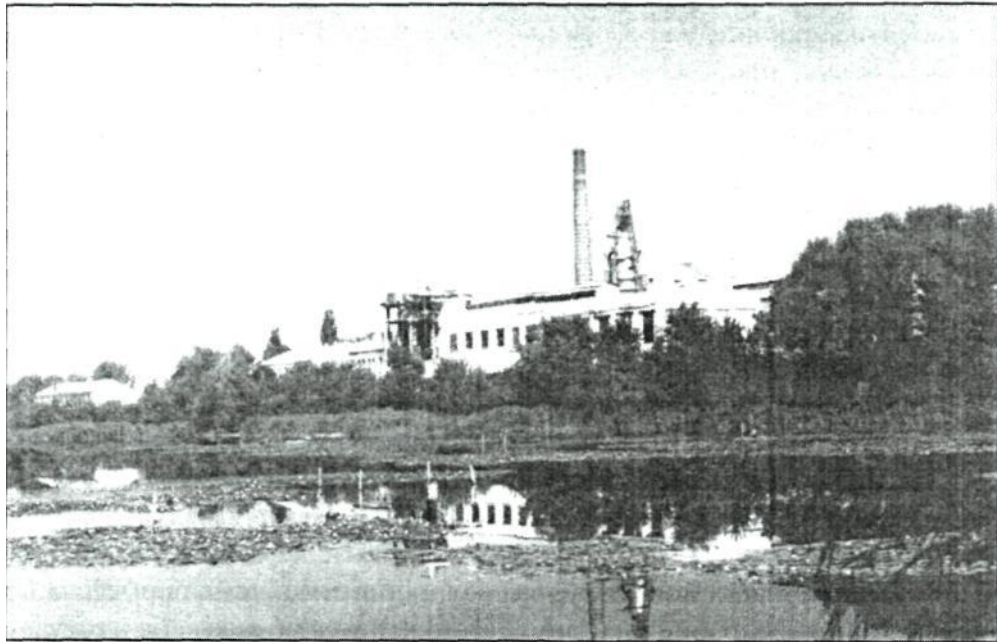
В.І. Добровольський, старший майстер Дохнянського цеху А.Т. Шаргородська, майстер лісу В.М. Гоцюк, помічник лісного Бритавського лісництва А.О. Сібіковський, старший майстер Бритавського цеху Т.І. Килівник, бухгалтери лісництва Т.М. Рибачок та С.Д. Жовтяк.

Саме завдяки самовідданій праці колективу Чечельницький держлісгосп є одним з провідних підприємств району на даний час.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.50-річчя СРСР, 2.

Телефони: 2-16-33, 2-15-34, 2-10-50, 2-14-46.

ВАТ «Чечельницький цукровий завод»

Рис.14. Цукрозавод зі сторони ставка.

Збудований в 1876 р. Умови праці були надзвичайно важкими, що викликало постійні страйки робітників, особливо в 1905-1907 р.р. Поразка революції, неврожай 1910-1911 р.р. ще більше погіршили становище цукрозаводських робітників. Сприятливим був сезон цукроваріння 1914-1915 р.р., коли зібрали буряки на площі 4142 га і виробили 92400 цнт цукру.

13 липня 1918 р. Рада Народних Комісарів прийняла Декрет про націоналізацію підприємств цукроварної промисловості. Було

націоналізовано і Чечельницький цукрозавод.

В нових умовах господарювання на підприємстві почали відбуватися разючі позитивні зміни. Ще у квітні 1917 р. тут створено профспілкову організацію цукроварів.

Заводчани уже в перші роки радянської влади відкрили для своїх потреб клуб, магазин, медпункт, дитячий садок. Ще у 1918 р. неподалік від заводу виникла початкова школа для дітей робітників підприємства.

Після втечі старих власників цукроварні заводчани організували у себе тимчасове самоврядування у складі адміністратора, агронома і представника профспілкового комітету.

В 1921 р. цукровари немало потрудилися над тим, щоб якнайшвидше відновити виробництво продукції. І в 1922 р. завод нарешті було запущено в дію. Правда, пропрацював він з перебоями лише 47 діб і видав всього 18338 цнт. продукції.

Через нестачу палива та з деяких інших вагомих причин у 1925 р. підприємство взагалі не працювало. Почалася перша реконструкція продуктового цеху. Було побудоване світле приміщення з новим відділенням для сушіння і затарювання цукру.

В 1927 р. частину жаротрубних і паротрубних котлів було замінено трьома паротрубними котлами, які дали можливість підвищити вихід пару для виробництва.

На перших порах віддача солодкого поля була низькою.

Значний поштовх у підвищенні урожайності цукристих дав знаменитий рух ланкових-п'ятисотенниць, який започаткували Марія Демченко та Марія Гнатенко. Уже в 1935 р. наші поля дали по 140,5 цнт. коренів з кожного гектара.

Робітники заводу почали рух за оволодіння суміжними професіями, за перевиконання виробничих норм. Багато хто з них брався обслуговувати по декілька агрегатів. У 1936 р. колектив одержав червоний прапор і подяку від наркома харчової промисловості Анастаса Івановича Мікояна.

В 1940-1941 рр. виробництво цукру досягло 156% до рівня 1914 р. Врожайність же цукристих склала 193 цнт. коренів з гектара, а добове виробництво цукру сягнуло за 8851 цнт. Всього ж за сезон завод видав тоді 147712 цнт. солодкої продукції. Це у 8,1 раза більше, ніж було у 1922 р., коли завод лише відновлював свою роботу після революції.

Напад фашистської Німеччини обірвав мирне життя заводчан. Багато з них пішли на фронт. Деякі евакуювалися. А через місяць після початку війни, 22 липня 1941 р., в Чечельник ввійшли гітлерівські війська. Селище

Рис. 14.2. Трудова династія Лемців: батько Василь Павлович з синами.

було передане ними в зону румунської окупації.

Під час вступу чужинців на цукрозаводі з невідомих причин спалахнула пожежа. Склад мішкотари і два склади з готовим цукром згоріли.

Руминські власті всіма силами намагалися відновити роботу цукроварні. І в січні 1942 р. вона запрацювала. Але за місяць роботи видала всього 3 тис. цнт. продукції. До того ж був той цукор дуже низької якості. Втрати продукції ж були неймовірними. Устаткування часто ламалося. І комбінат більше простоював, ніж працював. Люди не хотіли трудитися для чужинських зайд і, як могли, саботували усі заходи окупаційних властей.

Коли в 1944 р. Чечельник було звільнено від німецько-фашистських загарбників, цукрозавод перебував у такому стані, що про виробництво продукції і говорити було нічого. Треба було немало сил, матеріалів і коштів, щоб запустити його. Та й цукрові буряки не зародили, бо нікому й ніколи було сіяти і обробляти. Адже ще йшла війна. Тому в 1944 р. завод не працював. Робітники допомагали МТС і колгоспам у ремонті сільськогосподарської техніки, організовували відливку литва. Нескоро вони приступили до своєї основної справи.

В 1953 р. під керівництвом енергійного інженера Я.Г.Кременя на підприємстві почалася перша повоєнна серйозна реконструкція. І до 1968 р. у заводських корпусах уже майже не залишилося довоєнного обладнання.

Для кращого забезпечення підприємства цукросировиною на підставі постанови Вінницького обкому КПУ та облвиконкому за №225 від 20 квітня 1961 р. колгоспи ім. Леніна с.Тартак та ім.Шевченка селище Чечельник були злиті в єдиний новостворений радгосп цукрокомбінату по вирощуванню сортового насіння цукрових буряків.

Були в колективі цукроварів і свої ударники, і свої стахановці. Серед них такі виробничники, як Микола Кобилянський, Василь Лемець, Тимофій Юхновський, Василь Вовк, Євдоким Грицишин, Федот Косаківський, Іван Кураків та багато інших (*Рис.14.2.*).

В різні часи керували підприємством Лахнік, Рабінович, С.Губар, Андріюк, Лубковський, Кирілін, М.Козюра, В.Гудима, Г.Писаренко, Бруско, С.Мазурик, А.Двірко, В. Валькований, О.Струсевич.

В даний час завод визнано банкрутом, виставлено на аукціон.

САТ «ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКЕ»

Початком створення і розвитку нинішнього сільськогосподарського акціонерного товариства вважається кінець 60-х - початок 70-х рр. XVIII ст.

Після смерті графа А. І. Гудовича, у володінні якого був на той час Чечельник та довколишні землі, в 1869 р. більшість з них та маєток перейшли у власність князя Орлова, який був одружений з внучкою А. Гудовича. Від цього маєтку (садиби) утворено відділення з аналогічною назвою - «Садиба».

У власності князя Орлова було 470 га орних земель. Однак на перших порах перевагу надавали не землеробству. Особлива увага приділялась вирощуванню рисаків. Заполонив його душу любов'ю до конярства родич, який, повертаючись з походу в Турцію, привіз подарованих султаном жеребців і кобил. Саме ця особа вивела рисаків, які стали називатись «Орловськими». Систему їх розведення і випробовування було запроваджено на кінному заводі в Чечельнику. Їх продавали за високими світовими цінами за кордон, власник мав високі прибутки.

В околиці спиртзаводу Орлов посадив красивий парк, облаштував його фонтанами, огородив кам'яним муром. До цього часу тут збереглися окремі породи дерев того часу. У парку побудували двоповерховий дзеркальний маєток з усіма необхідними допоміжними спорудами - конторою прикажчика, пекарнею, їдальнею, пральнею, кузнею, а також житлові

будинки для прислуги. Поруч була і конеферма для вирощування племінного молодняка. Цікаво, що подача води для поголів'я здійснювалася самопливом по трубах, прокладених під землею із нинішнього урочища Дубки, де ще збереглась криниця та деякі ознаки цього трубопроводу.

Поблизу нинішньої лікарні селища був іподром площею в 45 га з біговими доріжками, обнесений земляними валами. Тут відбувались змагання наїзників, а одночасно і випробовування рисаків на силу і швидкість. Сам господар бував у Чечельнику лише раз на рік.

Під час революції 1917 р. маєток служив військовим потребам, в 1918 р. був спалений польськими легіонерами. Залишки будівлі і майна пограбували місцеві жителі.

Після революції, вже при радянській владі, конеферма, яка вціліла з невеликим поголів'ям коней, почала розвиватись по-новому, але з колишнім спрямуванням. Вирощували племінних конематок і продавали по всій Вінниччині та за її межами для розвитку робочих коней, які, крім волів, були основною тягловою силою. Господарство носило назву відділення «Усадьба».

У 50-х р.р. його приєднали до Бебелівського бурякорадгону Піщанського району. Воно вважалось насінневим господарством по вирощуванню насіння цукрових буряків.

4.04.1961 р. до відділення приєднали 3 колгоспи: ім. Шевченка (с. Липецьке), ім. Леніна (с. Тартак) та «Червоний лан» (с. Кривецьке). Так створився Чечельницький бурякорадгосп, у володінні якого було 4200 га орної землі. Вони були підпорядковані місцевому цукрозаводу, тому господарство стало називатись цукрокомбінатом. Першим його директором став Григорій Олександрович Лубковський. Згідно розпорядження Вінницького цукрозаводу, залишки конематок, які були у відділенні, відправили в Погребищенський район. Таким чином, розведенням коней на професійному рівні у Чечельнику було покінчено.

Бурякорадгосп став багатогалузевим господарством, крім насіння цукристих трудівники вирощували високі врожаї зернових культур, почало розвиватися тваринництво. В 70-х р.р. господарство із 600 га, засіяних цукристими, продало державі 45 тис. цнт. кондиційного насіння. Щорічний валовий збір хліба складав 65-72 тис. цнт. з середньою врожайністю 40 цнт/га.

На фермах утримувалось більше 1000 голів корів, щорічний середній надій молока від кожної сягав 3500 кг; 4-4,5 тис. голів свиней. Займались птахівництвом, бджолярством, це теж давало немалі прибутки. Більше 30

років (з 1961 по 1992 р.р.) господарство було економічно міцним, домагалось стабільних результатів майже по всіх показниках, давало 12% валової продукції району.

Близько 100 робітників, спеціалістів та керівників виробничих підрозділів за вагомі досягнення в праці були удостоєні високих урядових нагород, з них орденом Трудового Червоного Прапора - більше 20. Серед них керуючий від. ім. Шевченка Франц Павлович Кариченський із 40-річним стажем роботи, ланкові Олена Семенівна Конечна, Надія Максимівна Демченко, Любов Савівна Гуренко, Марія Василівна Оцабрика, бригадир МТФ Дмитро Олександрович Калінчук, водій Олексій Гнатович Нанаров та інші. Орденів Леніна і Трудового Червоного Прапора удостоєний керуючий від. «Садиба» Павло Митрофанович Лилик, за плечима якого 30 років безперервної трудової діяльності в с/г виробництві.

Адреса: **Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Свердлова,40.**
Телефон: 2-25-82.

Рис. 15. «П'ятисотенниці» відділення ім. Шевченка цукрокомбінату з своєю ланковою Іриною Климівною Козеренко.

ЗАТ «Райагробуд»

Рис. 16.

В 1957 р. райвиконком прийняв рішення про створення на спільних колгоспних паях будівельної організації «Міжколгоспбуд». Дата її заснування - червень 1959 р., місце базування - с Ольгопіль. Першим керівником призначений В. І. Котуз. В організації нараховувалось всього 36 працівників, з них - 8 інженерно-технічних та службовців.

Через три місяці новим керівником стає Є. В. Куцулима. Організація мала лише трактор і дві автомашини. Всі роботи виконувались вручну. Однак і в цих умовах споруджуються в колгоспах два корівники, гаражі та інші виробничі приміщення. За півтора року колектив виконав робіт на 188 тис. крб.

У жовтні 1960 р. головою «Міжколгоспбуду» стає У. А. Журавель. За 20 років його керівництва будівництво в районі набуло особливо великих розмахів. В селах споруджуються тваринницькі приміщення, сільськогосподарські комплекси, майстерні, гаражі, звичайні та криті токи для зберігання зерна та сіна, теплиці, силосні траншеї, гноєсховища, школи,

дитсадки, житлові та адміністративні будинки, клуби, інші об'єкти соціально-культурного призначення. В середньому за рік освоюється капіталовкладень на 1 млн. 600 тис. крб. при чисельності працюючих біля 300 чол., в тому числі 44 інженерів, технологів та службовців.

Запускається в дію столярний цех, розчинно-бетонний вузол, цегельний завод, створюються бригади по заготівлі лісу, орендуються кар'єри по видобутку каменю. В автотранспортному парку нараховується 21 автомашина, 4 трактори, бульдозер, екскаватор, 2 автокрани. Середньомісячна зарплата працюючих складає від 100 до 200 крб.

В 1978 р. «Міжколгоспбуд» перейменовано в Міжгосподарську будівельну організацію (МБО). В 1981 р. її керівником призначають Г. Т. Немирівського. В 1981 -1990 р.р. створено нову базу в райцентрі. Збудовано цегельний завод, ветлікарню, приміщення «Сільгоспхімії», 5-ти поверховий гуртожиток. 5-ти і 2- поверхові житлові будинки, адмінприміщення управління сільського господарства, РЕМу та райвідділу внутрішніх справ, центральну лікарню, спортивний комплекс.

В цей період капіталовкладень освоюється щороку на суму понад 2 млн. крб. Будівництво продовжується не лише в Чечельнику, а по всіх селах району. Колишня база в Ольгополі стає допоміжною виробничою дільницею, де працюють розчинно-бетонний вузол, столярний цех, пилорама, ведеться підсобне господарство по відгодівлі свиней.

В 1986 р. МБО перейменовано на міжгосподарську пересувну механізовану колону-22 (МПК-22).

У травні того ж року за високі показники в роботі колектив організації нагороджений Почесною Грамотою Укргосбуду. Але цю радість затьмарює сумна звістка про аварію на Чорнобильській АЕС. Уряд приймає рішення будувати житло для переселенців із забрудненої зони. Колектив МПК-22 бере активну участь у наданні допомоги потерпілим. Вже в 1986 р. в с. Дорогинка Фастівського району чечельницькі майстри збудували 6 житлових будинків та банно-пральний комбінат. В 1988 р. будують житло для енергетиків і вузол зв'язку в м. Славутичі. Працюють бригади і на спорудженні піонерського табору в м. Ладижині. Разом з тим продовжують будівництво 8 житлових будинків в с. Попельня Житомирської області, призначені для потерпілих від аварії на ЧАЕС. Ще не закінчилось це будівництво, як сталось нове лихо - землетрус у Вірменії. Для надання допомоги потерпілим було організовано 2 бригади.

В 1991 р. МПК-22 реорганізовано в «Райагробуд». В травні 1992 р. його начальником призначають А. К. Малярчука. Організація виконує

обсяги капіталовкладень в рік на суму 1 млн. 250 тис. крб. За 1992-95 р.р. споруджуються харчоблок ЦРЛ, адмінбудинок в Ольгополі, дитсадок і Будинок культури у Вербці, три житлових будинки для переселенців із чорнобильської зони в Одеській області, центр зайнятості в смт. Саврань цієї ж області. Капіталовкладень за цей час освоюється щороку на 900 тис. крб.

У жовтні 1994 р. збори акціонерів і уповноважених пайовиків приймають рішення змінити форму власності з державної на колективну. Організація стає ЗАТ «Райагробуд» з 213 акціонерами. Головою ЗАТ в 1997 р. обирається Василь Миколайович Вівчарук. В даний час 96 будівельників освоюють щороку 140-180 тис. грн. капіталовкладень.

За роки свого існування будівельною організацією споруджено в селах району та за його межами близько 250 об'єктів господарського і соціально-культурного призначення.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Леніна,45.

Телефони: 2-21-62, 2-11-70, 2-10-90.

Фабрика «Україна»

Рис. 17.

До 60-х р.р. на сьогоднішньому місці розташування підприємства був запуск глиняний кар'єр. Поруч працювала пилорама, де розпилювали ліс, виконували деякі столярні роботи.

У 1968 р. саме тут організували райпромкомбінат, підпорядкований Бершадському заводу «Металіст» Міністерства місцевої промисловості УРСР. Чисельність працюючих - 30 чоловік, річний план випуску валової продукції - 49 тис. крб.

Першими директорами працювали Микита Васильович Мельник, Валентин Антонович Кучанський, Олександр Васильович Шандровський.

В лютому 1970 р. на посаду директора райпромкомбінату призначили Леоніда Прокоповича Козеренка (*Рис. 18.*).

По-діловому взявся він за роботу. Вже в тому році з його ініціативи був організований щітковий цех, запрацювали деревообробна та металодільниця. Розгорнуто виробництво взуттєвих і малярних щіток, металевої сітки, маклавиць, цегли будівельної. Щетинно-щіткові вироби виготовлялись вручну.

У вересні того ж року техноруком підприємства став Петро Пилипович Горбатовський. Спільні прагнення і пошуки сприяли тому, що вже в 1970 р. було розпочато виробництво металевих банок для фарб, баків для тваринницьких ферм, приступили до капітального ремонту цегельного заводу в с Ольгопіль. Головну увагу керівництво приділило вихованню кадрів. І як наслідок, уже в 1970 р. виробництво валової продукції зросло в порівнянні з 1969 у 3,8 раза, з 48 тис. крб. до 184 тис.

За 1972 р. був збудований і повністю обладнаний цех металокопії загальною площею 360 кв. м., в 1974 р.- приміщення щіткового цеху площею 312 кв. м., в 1976 р. - деревообробного цеху площею 396 кв. м. Робітники отримали простору будівлю, збільшилась кількість робочих місць, покращились умови праці.

Силами спеціалістів було виготовлено чимало нестандартного обладнання, механізовано виробничі процеси в щітковому та деревообробному цехах.

З 1975 р. підприємство було членом художньо-технічної ради по оцінці

якості продукції, яка засідала в Москві та інших містах колишнього СРСР, де продукція чечельницьких умільців оцінювалась надзвичайно високо. Надходила вона більш як в 170 міст Союзу.

Дбала адміністрація і про створення належних побутових умов для працюючих. В 1979-1980 р.р. збудовано їдальню, магазин, кімнату для приїжджих, клуб на 120 місць, обладнали душові та побутову кімнату.

За 12 років виробництво валової продукції на фабриці зросло в 34 рази і в 1983 р. складало 1 млн. 628 тис. крб.

1 листопада 1982 р. райпромкомбінат перейменовано на Чечельницьку фабрику господарських виробів Вінницького виробничого об'єднання «Зоря». а з листопада 1988 р. вона носить назву фабрика «Україна» цього ж об'єднання.

Освоєння багатьох видів щетинно-щіткової продукції вимагало знову збільшення робочих місць. У 1984 р. розпочалось будівництво нової щіткової дільниці, яке закінчилось через рік. Було також споруджено лакофарбувальну, компресорну та механічну дільниці, матеріальні склади, цех для плетіння металевої сітки, адмінприміщення, встановлено нову пилораму.

У 1989 р. рішенням загальних зборів трудового колективу весь майновий комплекс фабрики взято в оренду. На орендній основі підприємство працювало 5 років. У травні 1994 р. фабрика приватизована.

За високі показники в роботі багато працівників фабрики удостоїлись нагород. Орденом «Знак Пошани» та медаллю «За доблесний труд» нагороджений колишній директор Леонід Прокопович Козеренко, орденом «Трудової Слави ІІ ступеня» - робітники Михайло Мойсейович Княжевський, Надія Іванівна Колісник; Марко Никифорович Беседа та Леонід Дмитрович Книжник - медалями «Ветеран праці».

8.05.1996 р. трудовий колектив обрав директором фабрики «Україна» Марію Лаврентіївну Мазур.

Без різноманітних товарів фабрики «Україна» не обійтись ні в побуті, ні на виробництві. 60 видів щіток виготовляє підприємство. Серед них щітки для взуття, одягу, малярні, для зерноочисних машин, змітальні... Художники-професіонали добре відгукуються про набір художніх пензлів «Савранка». Ціни на продукцію - доступні.

Адреса фабрики: Вінницька обл., смт. Чечельник, вул. Кірова, 372.

Тел. 2-13-93, 2-17-78.

Чечельницькі електромережі

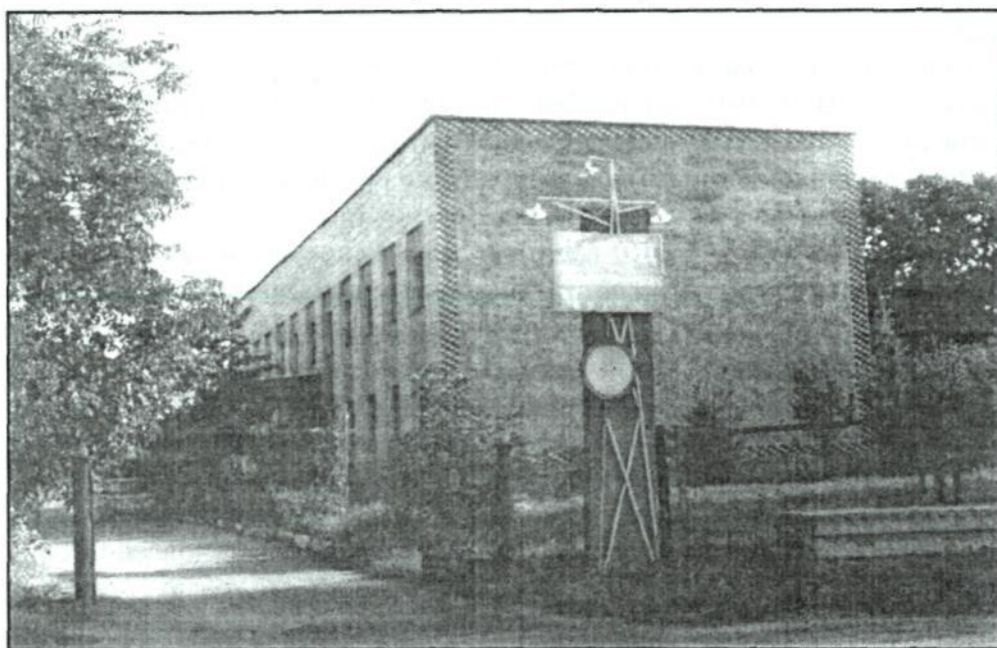

Рис. 19.

Електрифікація Чечельницького району проходила у декілька етапів. Населені пункти Демівка, Берізки, Любомирка, Ольгопіль у 1946 р. були підключені від ПС-35/10 кіловат «Михайлівка» Бершадського району, а Б. Камінь, Жабокричка, Бондурівка, Каташин - до ПЛ-10 кВ. Ободівської підстанції такої ж потужності (було задіяно по декілька підстанцій 10/04 кВ. в кожному селі, в основному охоплені виробничі приміщення колгоспів). Решта сіл, наприклад, Ч. Гребля, Стратіївка, Бритавка, Луги мали свої малопотужні дизельні електростанції (ДЕС). У селищі їх було кілька, вони забезпечували електроенергією виробництво.

Для населення ДЕС була в комунгоспі - 2 генератори по 50 кВ. Від них йшли одноразові лінії по вул. Леніна, Жовтнева, Садова, Калініна, Радянська, Щорса. Працювала ДЕС в основному у вечірні години до 24.00.

Мали ДЕС завод продтоварів, заготконтора, спиртзавод, молокозавод, цукрозавод, «Сільгосптехніка», ХПП, промкобінат (нині фабрика «Україна»). До центру селища по вул. 50-річчя СРСР була ПЛ-0,22 від ДЕС спиртзаводу. Такі електростанції мали і всі відділення радгоспу цукрокомбінату.

У 1965 р. розпочалось будівництво високовольтної лінії ПЛ-35 кВ

Чечельник-Ободівка, а також одночасне спорудження підстанції «Чечельницька» такої ж потужності. Від неї були протягнуті високовольтні лінії електропередач. Біля підстанції споруджувалися житлові будинки, господарське приміщення.

У червні 1966 р. ПЛ-35 кВ Чечельник-Ободівка та ПС-35/10 «Чечельницька» були здані в експлуатацію і 6 червня того ж року пустили перший струм.

На початку 1966 р. ДЕС комунальна була прийнята на баланс Бершадського РЕМ і утворено Чечельницьку енергодільницю №6. Вона складалася з двох бригад, де працювало до 40 чол. Майстром електромереж дільниці з адміністративними обов'язками було призначено І. Ф. Храпача, який до цього працював черговим техніком Чернятської ГЕС.

В цей час в селищі велось комунальне будівництво ПЛ-0,4 кВ, ПЛ-10 кВ і ТП-10/04. Перша ТП-10/04 була побудована і здана в експлуатацію біля приміщення старої їдальні. ДЕС комунальна, яка знаходилась у приміщенні комунгоспу, була демонтована і вивезена в Бершадь. Двом бригадам електромонтерів Чечельницької дільниці №6 доводилось займатися водночас і будівництвом, і експлуатацією ПЛ-0,4,10 кВ і ТП-10/0,4.

Першими черговими електромонтерами Чечельницької ПС були В. О. Шуть, В. П. Козиренко. В Чечельнику бригаду очолював старший електромонтер М. Білошкурський, потім - А. І. Беседа. В Ольгополі бригаду електромонтерів очолював В.Є. Манойлов. Для будівництва ПЛ-10,0,4 кВ, трансформаторних підстанцій в населених пунктах було створено кілька бригад. Обслуговувала їх одна бортова автомашини ГАЗ-51. У 1967 р. електрифікацію району було завершено.

Самостійне існування чечельницьких електромереж розпочалося в 1972 р. Першим його начальником був Василь Сидорович Клеменченко. 3 грудня 1981 року підприємство очолює М. К. Галабурда.

У 70-х р.р. побудовано Ольгопільську підстанцію (5 тис. кВ.). У 1979 р. запрацювала підстанція Стратіївки потужністю 2,5 тис. кВ, слідом за нею у Вербці - «Лужанська» - 6,3 тис. кВ. Трохи раніше у селищі було побудовано нову і реконструйовано діючу підстанцію та нову лінію електропередач 110/35/10 із трансформатором потужністю 16 тис.кВ. Цією лінією фактично закільцьовано 4 населених пункти: м. Бершадь, смт. Чечельник, с. Луги, м. Попелюхи.

На початку 1998 р. у районі вже діяло 322 підстанції. Найбільші з них у Чечельнику, Ольгополі, Демівці та Вербці. Довжина високовольтних ліній електропередач (на 10 кВ) - 410 км., низьковольтних (на 0,4 кВ) -

580. В середньому район споживає щороку 150-180 тис. кіловат-годин електроенергії.

Тепер колектив РЕМу нараховує 71 чол. Середній вік працюючих - 30-40 років. Більшість - молодь. Але є серед них і чимало ветеранів праці, чий стаж роботи перевищує 25 років: Храпач І.Ф., Беседа А.І., Галабурда М.К., Сороколіта І.Т., Гоменюк СП., Дяченко Л.Ф., Бережок Л.В., Сороколіта Любов Василівна, Ткач Ф.О., Паскаленко М.А., Бурдейна К.В., Бачинський П.Л., Вельган І.Є., Гринчишин М.І., Лемець П.І., Нагірняк В.М., Овчар Т.Б., Трачов В.І.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Карла Маркса, 62.

Телефони: 2-13-68, 2-15-08, 2-16-08.

Комбінат комунальних підприємств

Рис. 20.

Створений наказом міністра комунального господарства УРСР 15.03. 1946 р.

Першим начальником був Іван Трохимович Діденко (1946-1948). Новостворене підприємство мало лише дизельну електростанцію. Згодом запрацювала лазня. За час керівництва господарством Петра Трохимовича Котуза (1949 - 1951) сфера надання послуг розширилася - запрацювали

готель, перукарня, збільшилися обсяги благоустрою райцентру. На площі 2,2 га при допомозі учнів Чечельницької школи №1 закладено парк культури і відпочинку.

За період керівництва комунгоспом Григорія Филімоновича Матвійчука (1952 - 1955) комунгоспівці стали обслуговувати житловий фонд (31 одноповерховий будинок) При безпосередній участі працівників комунгоспу був встановлений пам'ятник Невідомому солдату, закладено скверик, обнесено його цегельною огорожею, впорядковані вул. Леніна та Котовського.

22.01.1955 р., згідно рішення виконкому райради на підставі постанови Ради Міністрів УРСР №41 від 4.01.1955 р., комунгосп було реорганізовано в комбінат комунальних підприємств. З 1956 по 1958 р.р. його очолював Омелян Харитонович Савчук, у 1959-61 р.р. - Борис Шмульович Пустильник, якого пізніше змінив і працював до 1964 р. Євген Андрійович Фамулевич. За час діяльності останнього було введено в експлуатацію кілька житлових будинків.

З 1964 по 1966 р.р. колективом керував Микита Васильович Мельник. При його сприянні запрацював столярний цех. Роботу в ньому організував Леонід Семенович Васильчук. Із завершенням будівництва приміщення газового складу працівники комунгоспу стали обслуговувати жителів району газом.

Леонід Прокопович Козеренко, який очолював колектив з 1967 по 1970 р.р., зумів зробити те, що не вдалось його попередникам: у підприємства з'явилась контора та своя територія, було споруджено склад, добудовано приміщення гаражу, благоустроєно територію.

Змінив його на цій посаді Ізя Якович Бейдер, який працював керівником всього один рік.

За період керування Івана Федоровича Фасолі (1972-1989 р.р.) збільшилася кількість працюючих, зміцніла матеріально-технічна база, почалось будівництво доріг і тротуарів, освітлення вулиць, проводилась вода в житлові будинки, вивозились нечистоти із вигрібних ям.

Прикрасою селища став фонтан. Такою спорудою міг похвалитись далеко не кожен райцентр області. В його спорудженні велику роль відіграв Борис Трифонович Матвійчук, який працював першим секретарем райкому партії.

В 1989 р. на посаду директора комбінату призначено Віталія Васильовича Галятовського. Збільшення житлового фонду додає роботи працівникам комунгоспу: продовжується капітальний ремонт доріг.

тротуарів. Споруджено монумент Слави загиблим в роки ВВв воїнам у парку культури й відпочинку. Здійснено великий обсяг робіт по благоустрою парку.

Нині в обслуговуванні комунгоспівців лише загального житлового фонду є майже 16 тис. кв. м., де проживає 1014 чол.

Чималу площу - 303 га, в тому числі 119 га в межах населеного пункту займає зелене господарство.

Відповідна увага приділяється будівництву доріг з твердим покриттям, загальна протяжність яких складає 24 км. Протяжність освітлювальних частин вулиць та провулків -17 км.

Постійно здійснюється догляд за наявними в селищі кладовищами, пам'ятниками загиблим у Великій Вітчизняній війні.

6 артезіанських свердловин щороку дають селищу 130 тис. куб. м. води. На поля фільтрації вивозиться від комунальних будинків 76 тис. куб. м нечистот. У 1994 р. на обслуговування було передано насосну станцію від ЦРЛ, де ведеться цілодобове чергування.

Добру згадку про себе залишили люди, що тут працювали. Це В'ячеслав Григорович Антошук, який 12 років пропрацював у столярному цеху, династія Феодосії Федотівни Пуканової (працювала штукатуром-маляром 44 роки), тут же трудилися її чоловік, два сини, дочка, зять, внучка.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Радянська,71.

Телефони: 2-14-57, 2-10-58, 2-11-09.

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ СПИРТЗАВОД

Він є одним з перших серед аналогічних заводів Подільської губернії. Спорудив його граф Андрій Гудович. Завод розпочав свою роботу у 1860 р. Його щоденна виробнича потужність на той час становила 40-50 відер спирту.

Перед смертю граф Гудович передав у спадщину чечельницький маєток і спиртзавод своїй внучці Катерині Миколаївні, яка вийшла заміж за князя Орлова, власника Чечельника.

На початку 80-х р.р. ХІХ ст. введено державну монополію на горілчані вироби. Князь Орлов розпочинає перебудову та реконструкцію заводу, надаючи йому промислового значення. Завод оснащується технічно. Потужність ректифікаційного апарату сягає 1200 відер спирту на добу. Переробляється спирт-сирець з гуралень сусідніх сіл. Сировина: зерно,

меляса. Робочий день триває 12 год.

З 1915 по 1925 р.р. завод був закритий і в цей період значно зруйнований.

З 1925 р. підприємство почали відновлювати, і до кінця року воно вже мало потужність 400 дал спирту на добу.

На початку війни основне обладнання було евакуйовано, а залишки спирту спалено.

Після визволення 22 березня 1944 р. Чечельника від фашистських загарбників почалася відбудова заводу. Виробляли спирт-сирець у кількості 72 тис. дал/рік. Директором був Михайло Антонович Олянецький.

З 1945 р. по 1949 р. колектив спиртзаводу очолює Кирило Іванович Терехов. Під його керівництвом у 1948 р. проводиться реконструкція заводу з переведенням на напівперервну схему розварювання сировини. Потужність - 1300 дал/добу.

З 1949 р. по 1967 р. директором був Михайло Герасимович Сивак. Під його керівництвом у 1955-1964 р.р. здійснено реконструкцію технологічної лінії з переведенням на переробку меляси і збільшенням продуктивності до 2800 дал/добу.

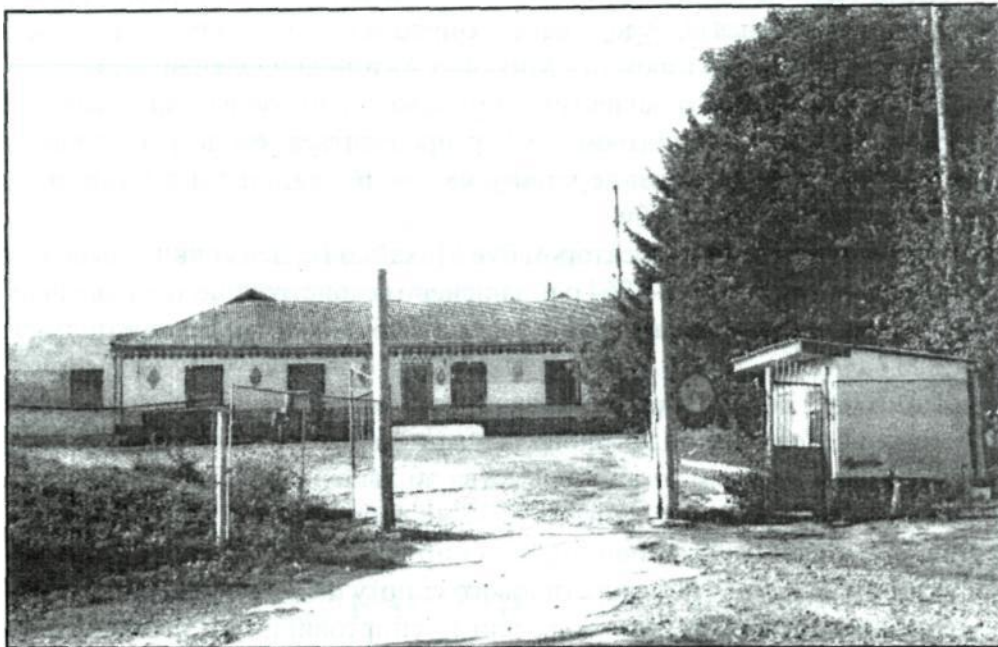
З 1967 р. по 1981 р. спиртзавод очолює Тимофій Степанович Шуміцький. Це період подальшої реконструкції та розбудови заводу. З 1964 р. по 1979 р. потужність підприємства збільшено до 3100 дал/добу та введено цех СКД з потужністю 7100 кг/добу. А з 1979 р. по 1981 р. здійснено перехід на виробництво спирту з крохмалистої сировини. Потужність заводу - 1800 дал етилового спирту на добу.

Значних досягнень домогся колектив спиртовиків під керівництвом Володимира Юхимовича Процька, який очолював його з 1981 р. по 1997 р. Незважаючи на складний період перебудови в країні, а згодом і затяжну економічну кризу, колектив працював стабільно і був одним з кращих в районі, забезпечуючи значні надходження в бюджет.

З огляду на те, що в період «антимонопольно!» кампанії (1985 р.) виробництво спирту призупинено, у 1987 р. введено в дію цех по виробництву повітряних зерен рису в карамелі та вуглекислоти, а в 1995-96 р.р. споруджується цех по розливу горілчаних виробів і в 1997 р. (директор - Георгій Вікторович Мовчан) запускається в дію. Горілка Чечельницького спиртзаводу («Пшенична», «Столична», «Староруська», «Московська», «Екстра», «Руська», «Українська особлива»), виготовлена з високоякісного зернового спирту, експортується в інші країни, користується широким попитом в Україні.

З 1999 р. колектив спиртзаводу очолює Анатолій Феодосійович Боднар.
Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.50-річчя СРСР, 17.
Тел.2-14-34,2-17-95,2-16-46.

ЗАТ «Чечельницький МОЛОЧНИЙ ЗАВОД»

Рис. 21.

В 1932 р. на території теперішнього заводу продтоварів був організований молокопункт, де від населення щодоби приймалося 500-600 кг молока.

У 1935 р. на сьогоднішній території молокозаводу, в будинку Ірини Лисак, організовано молочний кооператив, який приймав молоко та вершки з сільських молочарень. Вся сировина вручну перероблялася на молоко, сир, сметану. Кооператив існував навіть у період окупації - до 1944 р.

Одразу ж після звільнення Чечельника він реорганізувався в молочний завод. Першим його керівником була Ірина Яківна Сінкевич. Приймали

вже 1-2 тонни молока за добу і, як напівфабрикат, відправляли вузькоколійкою на Жмеринський сирзавод.

У 1946 р. було встановлено маслобойні. Від населення надходило 2-3 тонни молока, від колгоспів - 200-300 кг, яке перероблялося на масло. Маслобойні і центрофуги крутили вручну. Вручну заготовляли й лід для виготовлення морозива. Директором в цей час був Ісаак Маркович Грановський, майстром цеху - М. Янишин, лаборантом - Л. Нахалова.

У 1947 р. завод розширився. Розпочалося виробництво казеїну, сиру м'якого знежиреного, морозива. Встановлений місцевими механіками дизель полегшував працю виробників.

У 1950 р. молокозавод був самостійною одиницею і підпорядковувався Вінницькому маслотресту. Працювало тут 140-160 чол.

У 1958 р. підключено електроенергію, встановлено компресорні установки та парові котли. Перероблялося близько 20 тонн молока за добу.

Негативно позначились на розвитку виробництва адміністративні реформи та територіальні розділи.

1964 р. завод стає цехом Бершадського молокозаводу. Директор заводу - М. Т. Юзько.

1967 р. завод набуває самостійності. Його очолює П. И. Нагірняк.

У наступному році директором стає Василь Макарович Сулима, який до цього впродовж 17 років працював тут майстром. Підприємство розбудовується. Молока перероблялося близько 50 тонн.

У 1975 р. завод стає цехом Теплицького заводу сухого знежиреного молока, а в наступному - цехом Бершадського молококонсервного комбінату (МКК). Припинилось виробництво масла, сиру, казеїну, морозива. Але у 1978 р. побудовано новий цех по виробництву цільномолочної продукції, оновлено обладнання. Молока за добу приймалося до 90 тонн. Більшість його відвантажувалась на Бершадський МКК. На заводі вироблялась цільномолочна продукція для потреб району. Чисельність працюючих становила 40 чол.

Пора «великого» молока, коли влітку заготовляли його по 90, а взимку - 40-50 тонн за добу, тривала до 1990р. У 1990р., відокремившись від Бершадського МКК, цех знову набуває статусу самостійного. На його базі організовується акціонерне товариство закритого типу – ЗАТ «Чечельницький молочний завод». Але нового його виробничого злету не відбулось. Заготівля сировини на заводі зменшилась до 15 тонн на добу. Її переробляли на цільномолочну продукцію, а також відправляли на Бершадський МКК. До 1998 р. тут змінилося три директори: Петро

Васильович Сулима, В'ячеслав Григорович Андрійчук, Іван Михайлович Гісняк.

З 1998 р. ЗАТ «Чечельницький молочний завод» очолив Петро Іванович Куцулима. За попередні два роки завод майже не працював. Довелось починати з ремонту цеху, котелень, транспорту. Побудували приміщення й завели підсобне господарство. Взяли в оренду поле для вирощування с/г продукції. На заводі реалізуються сир твердий, масло, морозиво, цільномолочна продукція, казеїн. Впроваджено виробництво хлібного квасу. Приймається по 6-10 тонн молока за добу (переважно від населення) і відправляється на переробку на інші заводи.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Першотравнева,34.

Телефони: 2-25-47, 2-25-80.

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКЕ УПРАВЛІННЯ ГАЗОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Підприємство є філією ВАТ «Вінницягаз». Воно забезпечує район зрідженим газом. На початок 2000 р. в районі нараховувалось 10733 газобалонних установки. Річна реалізація газу коливається у межах 550-650 тонн (25-26 тис. балонів).

В управлінні працює 23 чол. Воно має 8 одиниць автотранспорту. Організація заснована 15 грудня 1980 р. на базі газового господарства колгоспу «Україна» і в 1979 р. була передана на баланс Бершадського МР УГГ. Начальником Ольгопільського газового цеху був призначений Микола Іванович Дабіжа.

З 1980 по 1985 рр. взято на баланс та обслуговування всі газові господарства колгоспів і радгоспів району. Кількість автотранспорту зросла до 13 одиниць, а працюючих - до 35 чол.

Нововстановлене обладнання для виконання виробничих процесів дало можливість збільшити реалізацію газу до 1000-1200 тонн нарік. Було збудовано гараж, побутові кімнати, проведено реконструкцію адмінприміщення, опалення, водопостачання та впорядковано територію.

У серпні 1989 р. розпочато будівництво бази зберігання зрідженого газу 6-ти місткостей (по 5 куб м. кожна). Силами працівників цеху та будівельно-монтажної організації Вінницького БУ-524 базу менше, ніж за рік, було споруджено і введено в експлуатацію. Це значно поліпшило

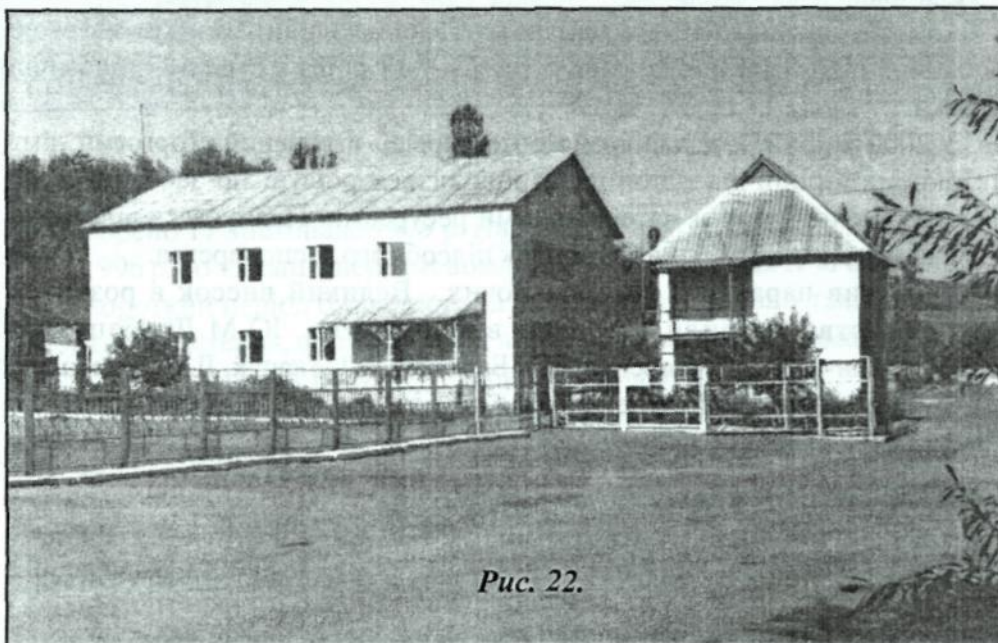
якість обслуговування населення району зрідженим газом з дотриманням нормативних вимог.

4.01.1993 р. наказом по ВАТ «Вінницягаз» на базі Ольгопільського газового цеху утворено Чечельницьке управління газового господарства, яке є одним із кращих у ВАТ «Вінницягаз». Слюсарі А. І. Максименко, В. Я. Олійник, водії М. Г. Яремчук, А. П. Бондар за сумлінне виконання обов'язків і успіхи в роботі відзначились грамотами, преміями та цінними подарунками управління ВАТ «Вінницягаз» та облдержадміністрацією.

З перших днів заснування вагомий внесок у розбудову й реорганізацію управління зробили ветерани виробництва: начальник М. І. Дабіжа, головний інженер О. Т. Бакулевський, диспетчер Г. В. Борденюк, охоронник О. В. Олійник, слюсарі В. Я. Олійник, Д. Я. Олійник, водії М. Г. Яремчук, А. П. Бондар.

**Адреса: Вінницька обл., Чечельницький район, с.Ольгопіль,
вул.Леніна,252. Телефони: 2-74-04, 2-71-04.**

ВАТ МТГЗ «Чечельникрайагротехсервіс»

Рис. 22.

При реорганізації системи «Сільгосптехніки» у квітні 1986 р. було створено нове державне підприємство - Чечельницький

«Райагропромпостач». Його територія - 5,25 га. Тут розміщені склади для запчастин, будматеріалів, сільгосптехніки, нафтобаза, гаражі для зберігання техніки, магазин оптової та роздрібною торгівлі, швейний цех, пункт прокату техніки. «Райагропромпостач» забезпечував колгоспи району запчастинами, сільгосптехнікою, будматеріалами та пально-мастильними матеріалами.

З 1986 по 1997 р.р. директором працював Станіслав Григорович Круць. У 1991 р. підприємство перейменовано в «Райагротехсервіс».

17.02.1992 р. на його базі створено Чечельницьке орендне районне підприємство по матеріально-технічному та сервісному забезпеченню - «Райагротехсервіс». У 1992 р. підприємству надано в постійне користування 59,62 га землі.

У 1995 р. організація орендарів «Райагротехсервісу» створює відкрите акціонерне товариство по матеріально-технічному та сервісному забезпеченню - ВАТ МТСЗ «Чечельникрайагротехсервіс».

З вересня 1996 р. майно товариства є власністю його акціонерів.

7 травня 1997 р. головою правління обрано Василя Івановича Голоднюка.

Товариство вивчає нагальні потреби сільгоспвиробників з метою надання послуг для проведення комплексу с/г робіт у стислі агрономічні строки.

У 2000 р. при «Чечельникрайагротехсервісі» створений «Торговий дім» як окрема юридична одиниця. Проводиться робота по забезпеченню фермерів необхідними матеріальними ресурсами. Планується відкриття мережі магазинів і дальший розвиток підсобного господарства.

Колектив нараховує 46 працюючих. Великий внесок в розвиток підприємства зробили ветерани виробництва Ю.М.Друбецький, В.С.Брулевич, А.П.Схабовський, Г.І.Баранов, В. І. Ткачук, Л. Ф. Варварук, П. С Очашлюк, М. І. Руденко, А. С. Колтатів, М. Р. Костенко, Н. О. Санівська.

**Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул. Ольшевського, 30.
Тел. 2-18-75.**

ВАТ «Райагрохім»

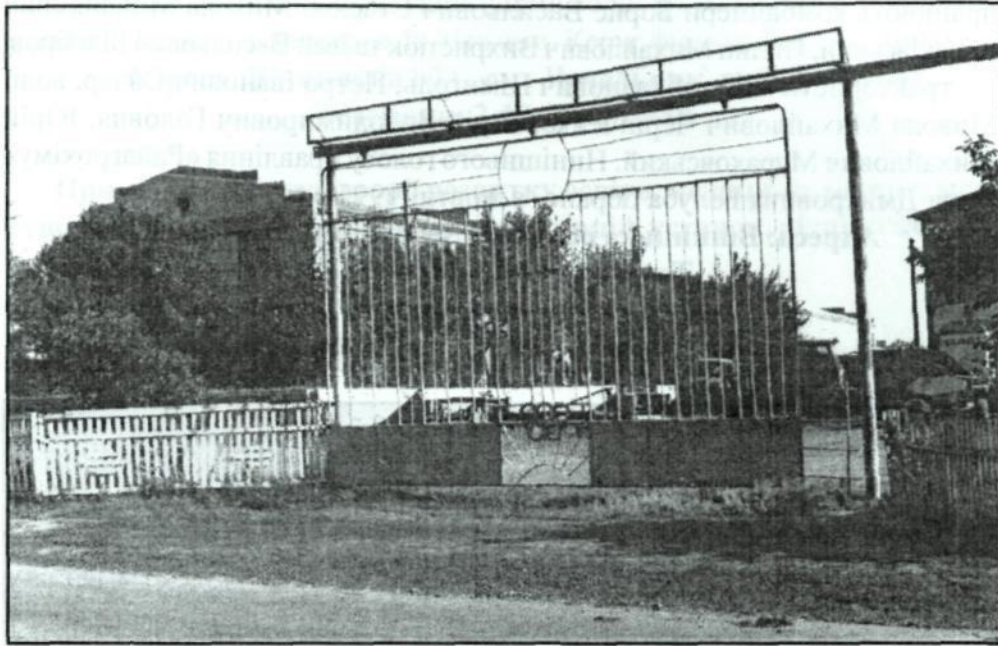

Рис. 23.

Створено 17 листопада 1979 р. Наказом фонду держмайна України від 22.03.1996 р. об'єднання перейменоване в Чечельницьке ВАТ «Райагрохім».

За короткий період була створена належна матеріально-технічна база: ремонтна майстерня, адмінбудинок, автопрофілакторій. З самого початку об'єднання очолював Василь Петрович Годований.

На час створення підприємства функціонували механізований загін, який налічував 45,5 ум. ет. трактори, 32 автомобілі загальною вантажопідйомністю 101 т, відділ матеріально-технічного постачання з обсягом реалізації продукції хімізації с/г 1 млн.568 тис. грн. (поставка мінеральних добрив - 24 тис. т), пункт технічного обслуговування тракторів і відділ капітального ремонту та будівництва.

За 20 років «Райагрохім» вивіз на поля сільгоспідприємств 2,5 млн. т органічних, 272 тис. т міндобрив, 200 тис. т вапнякових матеріалів. Органічні добрива внесено на площі 111 тис. га, мінеральні - 89 тис.

Проведено вапнування кислих ґрунтів на площі 26 тис. га.

В 1995 р. придбано 2 комбайни «Домінатор». За 3 роки ними зібрано зернові на площі 9,8 тис. га, намолочено 360 тис. т зерна. Старанно працюють комбайнери Борис Васильович Стасюк, Микола Михайлович Косаківський. Пилип Михайлович Вихристюк та Іван Васильович Білобров, трактористи Василь Іванович Шмиголь, Петро Іванович Овчар, водії Микола Михайлович Черніченко, Юрій Володимирович Головня, Юрій Михайлович Мураховський. Нинішнього голову правління «Райагрохіму» Івана Дмитровича Голуба обрано в жовтні 1995 р.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул.Гагаріна,6.

Телефони: 2-19-48, 2-13-71.

Рис. 24.

Заснована 26 березня 1992 р. Починалося все з невеличкого цеху по виробництву лінолеуму в ПМК-22. Швидко підсобний об'єкт перетворився у цілком самостійне підприємство з широко розгорнутим виробництвом. Тут зараз виробляють лінолеум будь-яких кольорів, наличники, плитуси з полімерних матеріалів, кольоровий шифер, плоский та хвильовий,

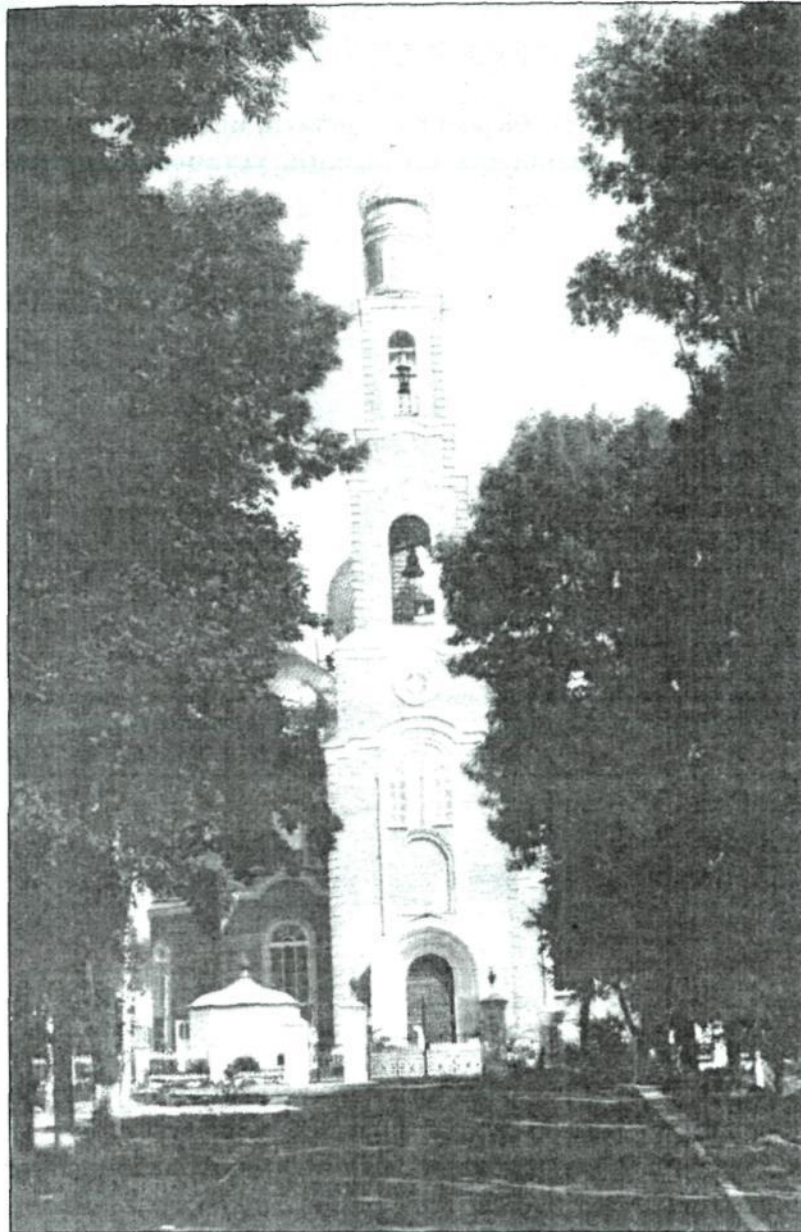
поліетиленові труби діаметром від 25 до 110 мм, муфти, кутники, трійники, розтруби таких же діаметрів для з'єднання труб, перемичок, прості й зручні поїлки. ВНФ «Полімерсервіс» проводить водогони своїми силами, матеріалами, технікою. Продукція фірми користується чималим попитом у районі, області і далеко за їх межами. Керує фірмою В.Ю.Соломко.

Адреса: Вінницька обл., смт Чечельник, вул. Леніна,45.

Телефони: 2-19-37, 2-16-48.

Примітка: короткі історії розвитку освіти, медицини, підприємств створені на підставі архівів цих організацій, установ, підприємств.

Храми Чечельника
Свято - Михайлівський

До заснування цього храму в Чечельнику було дві невеличких церкви: Покровська і Михайлівська. Фельдмаршал Іван Васильович Гудович заклав нову цегляну церкву, яка об'єднала колишні церкви і стала іменуватися Покрово-Михайлівською.

Мала церква три престоли. На честь засновника храму Івана Гудовича головний престол носив ім'я Іоанна Златоустого. Два бокових називались Покровський і Михайлівський.

Вже графський син Андрій замовив для храму новий головний дзвін. Напис на ньому гласив: «Отлит усердием действительного тайного советника графа Андрея Ивановича Гудовича и дочери его Анны Андреевны Трубецкой и Екатерины Николаевны Орловой в Чечельницкую церковь 1860 года июня 27 дня, весу 107 пудов 18 фунтов», більше 1,7 тонни.

Новий храм був одним з найкрасивіших храмів Поділля, а можливо і всієї України тих часів. Революційні більшовицькі вихори змели усталені віками закони, мораль, звичаї. Комуністи проголосили релігію опіумом для народу. Не обминула руйнівна комуністична хвиля і Чечельниччини.

З церкви почали скидати дзвони. Головний дзвін, упавши з дзвіниці, так вгруз у землю, що його довелось підкопувати. Але не лопнув. Стали вантажити той дзвін. Коли таки зтягли на кузов, машина зразу ж аж до ободів коліс просіла на скатах від непомірного для неї тягара і ледве зрушила з місця.

Церква залишилася без дзвонів. Та люди продовжували іти до свого храму. І власті надумали остаточно прикрити його.

Викликали церковного старосту. Ним тоді служив Василь Павлович Оцабрика. У нього зажадали ключі від церкви. Він відмовився їх видати. Хтось шепнув атеїстам, що ключі забрала з собою одна з активісток церковної двадцятки Євдокія Нанарова. Та бабка відверто заявила непроханим гостям:

- Так, ключі від храму у мене, але вам, у ваші нечистиві руки я їх не дам. Хоч бийте, хоч ріжте мене, а нічого не доб'єтесь.

- Проти влади йдете? На Соловки закортіло? - стали їй атеїсти грозити. А у відповідь почули спокійне:

- Христос муки терпів і нам велів.

- Слухай-но, Євдокіє, - заговорив нарешті й староста. - Мо' й не треба лаятися з ними? Вони ж власть. А он і в святому писанні сказано, що всякая власть єсть від Бога і перечити волі властителів гріх. То ж треба і нам скоритися, коли Бог послав нам таку владу за гріхи наші.

Церкву відкрили, винесли з неї молитовні атрибути, а саме приміщення передали місцевому колгоспу ім.Леніна під склад! Через деякий час в Чечельнику коло церкви почали будувати школу. Цегли не вистачало, і дефіцит її надумали компенсувати з церковних стін.

Влітку 1937 року в Чечельник з Колимського гарнізону була викликана група саперів. Чечельничан, які жили неподалік від церкви, попередили, щоб вони заклеїли вікна паперовими смужками. До приреченої споруди заздалегідь почали збиратися люди. Вони просили не руйнувати храму, а зберегти, як історичну пам'ятку, як витвір архітектури. Та слів їхніх ніхто не слухав. Військові, міліція тіснили юрбу від споруди. Нарешті солдати теж відійшли від споруди подальше.

Округу струснув потужний вибух. Та храм витримав перший удар. Тільки тріщини зазмійлись по стінах у різні боки. Вже потім сапери визнавали, що такої міцної споруди підривати їм ще не доводилося. Знову солдати взялись начиняти вибухівкою фундамент. Заклали її в самому приміщенні. Заряди підсилили в декілька разів.

Здавалося, небо і земля розкололися навпіл. В багатьох навколишніх хатах, аж до спиртового заводу, повилітали шибки, повідкривалися двері. З-під стін храму блиснуло гримотливе полум'я. Густі клуби диму збугрилися навколо будівлі. З усіх вікон жбухнуло червоним цегляним пилом. За словами очевидців, храм весь ніби піднявся вгору на кілька метрів, завис на якусь мить над землею, ніби змагаючись з невідвратною долею. Потім враз осів у димове клубовисько і з жахливим тріском, гуркотом розвалився.

Невдовзі найняті люди почали розбирати руїни. Та розбирати залишки старої будівлі виявилось нелегко. Залиті старовинним розчином цеглини швидше лопались на цілому, ніж там, де їх єднав загуслий розчин. Відібрана цегла пішла на спорудження школи, а рештою мостили тротуари, засипали рівчаки та бордюри...

Зараз люди повертаються до віри своїх предків. І зруйнований храм тепер відроджується з руїн і попелу в усій своїй величі й красі. Розпочалась відбудова Свято-Михайлівського храму в 1996 -му, перед Великоднем. Очолив її С.С.Галічян, який на той час займав посаду головного інженера Тростянецької ПМК-18. Отець Петро повів мову з керівниками підприємств, установ, чи не змогли б вони посприяти у спорудженні літньої часовні. Жоден з керівників району не залишився байдужим до прохання. Але питання при цьому поставили ширше - відбудувати зруйнований храм. Віднайшлась фотографія храму Господнього

багаторічної давності. Таких споруд на той час було всього дві на Україні - у Чечельнику і Білій Церкві. Отець Петро, староста І.Л. Поліщук і С.С.Галічян побували там. Вцілілий храм здивував своєю величчю, красою.

Але те, що неможливе людині, можливе Богові. З благословіння єпископа Тульчинського і Брацлавського Інокентія почалась відроджуватись святиня. Знайшлись Христолюбиві люди, які сприяли відродженню храму Господнього. Небагатий економічно район проявив величезний ентузіазм в пожертвуванні, безкорисливості і доброті.

Старий фундамент зберігся під шаром землі від 30 до 90 см. На його добуванні працювало щодня до 180 чоловік. Підприємства виділили екскаватор, механізми, техніку. Коли добули фундамент, то побачили обриси храму у вигляді овального хреста - символу спасіння людей. Ширина фундаменту складала 1 м 40 см, а глибина - 2 м 50 см. Незважаючи на заряд великої вибухової сили, закладений при руйнуванні, фундамент зберігся не пошкодженим.

З початку будівництва точного обсягу робіт не знали. Але допомагали всі. Колишній директор місцевого спиртзаводу В.Ю.Процько посприяв у виділенні аж 60 тонн цементу. 70 тис. штук будівельно-облицювальної цегли обміняли на дві ємкості, які пожертвували рідні брати-фермери Григорій і Михайло Демченки. Про активність людей на відбудові говорять такі дані: у 1996 р. було відпрацьовано 123 робочих дні, у 1997-му - 133, 1998-му -197,1999 р. -199,2000 -135. Робота була сезонною, тривала по 12 годин на добу.

На Дніпропетровському металургійному заводі за спеціальним замовленням відлито для церкви 9 нових дзвонів. Найголовніший з них має 1,2 тонни.

І піднявся знову храм Божий. Ще вищий, величніший, ніж був колись. На 52 метри зметнулася в небо над Чечельником його дзвіниця. Далеко видно його сяючі на сонці сліпучо білі куполи. Прийшов той день, коли відроджена з попелу святиня відкрила перед віруючими двері свої і покликала людей до слова Божого. В день 12 липня, в свято перших верховних апостолів Петра і Павла, цей Собор освячено. А відродження святинь - це майбутнє народу, його духовність, мораль і саме жигтя...

Зовнішній вигляд храму відрізняється від звичайних будівель: над ним височить купол, що зображує Небо, зверху закінчується главою, де височить хрест на славу глави церкви Ісуса Христа. Над входом -звонарня. Хрест - наше спасіння, купол - символ вічності. Має він 5

куполів, що за ідеєю православ'я символізує Ісуса Христа і чотирьох його святих Апостолів-євангелістів, авторів Нового Завіту. Покриття куполів виконане у вигляді об'ємної «луски» із довговічної високоякісної нержавіючої криці, як на храмі Василя Блаженного, що у Москві. Відбудований Собор цим і відрізняється від колишнього, бо замість одного - п'ять куполів. Легкі сучасні матеріали, складні конструкції і покриття не вплинули на легкість куполів. Більш сміливіше вирішено форму арок, як віконних у самому Соборі, так і на дзвіниці.

Із 52-метрової дзвіниці далеко за межі Чечельника буде чути Благовіст - дзвін в один дзвін, котрим церква закликає віруючих на богослужіння.

Інтер'єр Собору оброблений деревом, яке має «живе тепло». Центральний іконостас має чотири яруси. Ікони писані у стилі 16 ст., святого Андрія Рубльова. Північний - начесть священномученика іпполіта, південний - перших верховних Апостолів Петра і Павла, центр - Архистратига Михаїла.

Собор іконостасом розділено на дві частини: суто олтар, де священник здійснює богослужіння. Найсвятіше місце у всьому Соборі - святий престол, де здійснюється таїнство Святого Причастя. Олтар стоїть на підвищенні (на своєму історичному місці). Саме слово означає «підвищений жертovníк». Олтарна частина має три престоли: свящ. муч. Іпполіта, Петра і Павла та Архистратига Михаїла. У іконостасі (одне ціле із трьох частин) є троє дверей (або троє врат). Середні (самі великі) - це Царські врата, адже через них Сам Господь Ісус Христос, Цар Слави незримо проходить у Святих Дарах. Сюди має право входу лише один священник. Бічні двері, вгору та праворуч Царських врат, іменуються дияконськими.

Центральний іконостас буде чотиріповерховим (ярусним). Перший представляє місцеві, тобто соборні ікони, другий - ікони Апостолів та ікону «Цар Слави», третій - ікони дванадесятих свят, четвертий - ікони Пророків, а зверху стоїть Хрест. Іконостасні ікони пишуться однією із ведучих художниць, викладачем іконописної школи Сергієва Пасада (центру Православ'я і монашества) у стилі Андрія Рубльова. Ікони написані на спеціальних полотнах, привезених із священного Афону, оформлені орнаментом чеканки «Басма» і листами сусального золота.

В центрі купола обладнано місце для пані-кадила (наше буде п'ятиярусним), яке (за древньою традицією) запалюється при урочистих богослужіннях чистими восковими свічками.

Дещо про акустику Собору. Завдяки чітким виразним формам склепінь,

куполів, підняття рівня підлоги від землі на 70-150 см, подвійного даху кожний звук та пісні на хорах набирають особливого ефекту.

В Соборі передбачено троє клиросів: два нижніх - для рядових і служіння в піст і один верхній - для святкових богослужінь. По милості Божій у нашому Соборі присутнє особливе звучання голосу і хору

Варто зупинитися на конструкції підлоги, виконаної із звичайних дубових дощок, квадратами 1,5 м х 1,5 м, у шахматному порядку, розділеними сосновими планками і покритими лаком. Природність кольору, натуральність дошки, білосніжність стін, колон і склепіння, об'ємність вікон - все це надає внутрішньому вигляду Собора легкість, чистоту, відчувається особлива Благодать, святковість.

За звичай, такі об'ємні Собори не опалюються. Але опалення буде здійснюватись через калорифер, який подаватиме тепле повітря через решітки знизу, витісняючи холодне. Служба проводитиметься від Пасхи до зимнього Михаїла, тобто до листопада.

При вході у Собор обладнано нішу для соборної ікони Архистратига Михаїла, прилавки для свічок, книжна лавка і вхід на дзвіницю, де є пшшішення для недільної школи, певчих, гостей.

Костьол

Однією з найдавніших пам'яток старовини в нашому районі є Чечельницький костьол Опіки Святого Йосипа. Святий Йосип у римо-католиків вважається опікуном Дитятка Ісуса і пресвятої Діви Марії. Він визнаний покровителем Церкви, чернечого життя, сімей, а також умираючих. Тому не випадково йому присвячено немало подільських храмів, в тому числі і згаданий.

Як свідчать історичні джерела, Чечельницький костьол засновано в 1752 р. коштом воєводи Київського та Краківського, князя Любомирського. Був він побудований в класичному стилі завдовжки 30 і завширшки 12 метрів. Мав 3 вівтарі і був дуже багатий. Головний вівтар з Чудотворною іконою Божої Матері Чечельницької закривався іконою Христа Ісуса і був оточений сотнями вот. Лівий вівтар - св. Йосипа, покровителя костьолу, правий - Антонія з Падви. На стінах храму знаходились 14 стоянь Хресної Дороги, зроблених з каміння. Підлога була також кам'яною. Мав костьол два дубових конфесіонали, дерев'яний амвон, 8-регістровий орган. На дзвіниці було 4 дзвони. За мурами костьолу Любомирський побудував плебаню (дім священника).

Чечельницький костьол Опіки Святого Йосипа упродовж історії справді відчував захист свого могутнього покровителя. Є історичні згадки ю те, що в 1768 р. Чечельник було спалено козацьким військом, але костьол уцілів.

У 1912 р. під час ремонту даху в костьолі виникла пожежа. Але особливої шкоди вона не завдала. Парафія розросталась. В ній раховувалось на той час вже 4000 вірних, і молитвенний храм був для них затісний. Зважаючи на цю обставину, цар Олександр дав дозвіл на будову храму. Вона тривала в 1913-1917 р.р. Після добудови він став вдовжки 46 м. І набув форми римського хреста.

Чи не найдорожчою річчю серед начиння костьолу була згадувана вже Чудотворна ікона Божої матері, завдяки якій

Чечельник став знаним як святе місце. А історія її така. У 1747 невідомий художник, мешканець Чечельника, мандруючи до Ченстохови (головний санктуаріум Польщі), затримався по дорозі в Ігнатія Мрочковського, писаря в Погребищі. Там він був дуже добре прийнятий і, прагнучи віддячити за це, обіцяв, що на пам'ятку привезе з Ченстохови копію ікони. Наступного 1748 р. він так і зробив: скопіював і подарував Мрочковському. Незабаром Ігнатій став економом князя Любомирського, переїхав до Чечельника і жив у його палаці. З собою він прихопив й ікону. Перших *три* роки вона зберігалася у простій хаті, і Мрочковський не приділяв їй особливої уваги. Аж ось у 1750 р. захворів його син. Ні найкращі ліки, ні молитви до Бога не допомагали, Лікарський консилиум був одностайним: немає жодної надії на життя. Але один з них, ніби між

Чудотворна ікона Божої матері в Чечельницькому костьолі.

іншим, промовив: «Тут хіба тільки матір Божа Ченстоховська може уздоровити».

Почувши ці слова, мати хворого хлопчика пригадала, що десь у домі знаходиться ікона Ченстоховської Богоматері. Кинулась її шукати, в

знайшовши, кинулась перед нею на коліна, волаючи з великою силою та довір'ям: «Мати Божа, Царице Неба, попроси свого наймилішого Сина, щоб змилосердився над моїм сином і уздоровив з важкої недуги». І дивна річ! Через півгодини хворий встав з ліжка, почав, шукати свою маму і попросив у неї їсти. А дізнавшись про видиму благодать Пресвятої Діви, стає разом з нею на коліна і спільно дякують за отримане здоров'я. Про це чудо швидко дізналися усі довколишні. Після спільної ради ікону перенесли до місцевого костьолу, де її урочисто вміщено в головному вівтарі. В цій урочистості брало участь багато вірних.

Більше 160 років ікона була предметом великого культу. Чечельник став місцем паломництва. Віруючі стікалися сюди звідусюди, нерідко за 150 верст і часто пішки, аби лише висповідатись у цьому святому місці, щоб потім просити потрібної благодаті у Марії. Місцевий священник був неспроможний обслужити паломників, тому на допомогу йому приходили ще два священники - єзуїти. А багато хто приходив, щоб сердечно подякувати Пресвятій Богородиці за видужання з різних важких хвороб, коли земні лікарі уже були безсилі допомогти.

Однак подальша історія парафії може створити враження, ніби опіка Святого Йосипа над костьолом припинилася. Бо за часів комуністичного правління і сталінського свавілля костьол, як і більшість храмів, закрили, зруйнували вежі, всередині все перебудували на новий лад, оскільки його використовували то як склад, то як майстерню, то як кінотеатр. Сукню і корону з Чудотворної ікони було вкрадено, а саму ікону віруючі зуміли переховати по хатах.

Але, як Авраам складав іспит віри, мандруючи до землі Ханаанської, як Йосип з Дитятком і Марією втікав до Єгипту, так і парафія мала пройти свій шлях випробувань. Дякуючи Божому Провидінню, у 1956 р. власті дозволили відправляти Богослужіння у каплиці на кладовищі (родинне поховання Собанських). Та надія на повернення костьолу не покидає віруючих ні на хвилину. Вони активізуються, посилюють боротьбу. Особливого піднесення вона сягла за час настоятельства отця Мартиняна Дажичького (1959-1990 р.р.) - людини, яка все життя пресвятила служінню Богові і в 1946 р. поплатилася за це, відбувши 9 років ув'язнення на Колимі. Вірні щотижня ходили до виконкому, слали гінців до Вінниці, Києва та Москви. Написали понад 200 листів. Упродовж двох років щотижня молилися перед дверима зачиненого храму, незважаючи на міліцію, штрафи та інші покарання, аж поки 1 липня 1990 р. їм таки було повернуто костьол.

А 28 липня відбулося урочисте посвячення костьолу у зв'язку з його поверненням. Подякувати Богові за опіку святого Йосипа над парафією звідусіль зійшлись вірні на врочисту Літургію у день свого храмового свята. Напередодні відпусту в парафії відбулися великопісні реколекції, які провів О.Йоан Дуклян Павлюк, давній Чечельницький настоятель, який стояв біля початків повернення і відбудови костьолу.

За часів комунізму Чечельницька парафія була своєрідним «муром католицизму», оскільки далі на південь (аж до Одеси) костьолів не було. Але тепер саме з Чечельника католицизм наново «прищеплено» багатьом іншим парафіям: уБершаді, Теплику Вінницької області, Балті - Одеської, Гайвороні - Кіровоградської, Кривому Озері - Миколаївської, Умані і Тальному - Черкаській.

Відбудовується і храм в Чечельнику, набуваючи дещо нового вигляду. Зараз завершується опорядження двох веж, у спорудженні яких допомогли спеціалісти з Житомира. На дзвіницях поставлено два дзвони, відлитих у 1993 р. на спецзамовлення у Воронежі: великий - вагою 362 кг і малий -184 кг.

У внутрішньому інтер'єрі зайняла своє почесне місце відновлена у тому ж 1993 р. Чудотворна ікона Матері Божої Чечельницької, яка 20 жовтня 1993 р. була завезена до Риму і представлена Святому Отцю Йоану Павлові ІІ.

Ознайомившись з історією переслідуваної і надзвичайно шановної колись ікони, папа римський сердечно її благословив, бажаючи, щоб Матір Божа через свою Чудотворну ікону причинилася до духовного відродження України і щоб Чечельник знову відновив своє давнє значення святого місця.

До завершення відбудови Чечельницького римо-католицького костьолу і духовного відродження парафіян багато праці докладає зараз отець, настоятель цього храму Августин Сіцинський, 1959 р.н., який народився і провів дитинство у Львові, отроцтво і юність в Житомирі, де закінчив середню школу, а в 1995 р. - Краківську папську богословську академію.

Окрім роботи в Чечельницькому костьолі проводить він щонеділі службу Божу в Балті, Стратіївці, Бершаді, 1 раз на місяць - у Гайвороні, а також в Ольгополі та Білому Камені (у пристосованих хатах).

Каплиця - родинний склеп Собанських. Збереглася у незмінному вигляді і до сьогодні.

Джерела та література

1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno - starożytnym. - T.XI. -Ziemia Ruska. Ukraina (Kijow-Braclaw). - dział III opr. Jablonowski A1 //Zrodla dziejowe - т. XXII-736 s. - Warszawa, 1897.
2. Люта Т. Україна на старожитніх мапах // Пам'ятки України: історія та культура. -1996. - №2. - С.51-65.
3. Панашенко В.В. Агресія кримського ханства і султанської Туреччини на Україну в кінці XV - першій половині XVI ст. // Феодалізм на Україні: 36. наук. пр. - К., 1990. - С 114-132.
4. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. - Львів, 1991. - Т. 2. -3,92 с
5. Przewdziecki O. Podole, Wołyn, Ukraina: obrazy miejsc i czasów. - Wilno, 1841. -Т.2. - 151 s.
6. Косаківський В.А. З історії подільських сіл Вербка та Чечельник // Тези доповідей і повідомлень V Всеукр. наук. конф. з історії краєзн. -Кам.-Под., 1991. - С 643-645.
7. Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy. -Brody, 1911.-Т.1.-264 s.
8. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. - Warszawa, 1880. -Т.1.-970 s.
9. Baliński M, Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. - Warszawa, 1844. - Т.Н. - 1431 s.
10. Дашкевич Я.Р. Східне Поділля на картах XVI ст. Флора, анотації та іконографія (джерелознавче значення) // Історико-географічні дослідження на Україні. - К., 1992. - С 13-21.
11. Семенов П. Географическо-статистический словарь Российской империи. - СПб., 1875. - Т.5. - С.100.
12. Гульдман В.К. Справочная книга Подольской губернии. - Кам.-Под., 1888.-654с.
13. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Кам.-Под., 1895. - Вып.7. - 611 с.
14. Спогади жителя Чечельника Гальчинського Григорія Олександровича (запис Косаківського В.А. від 29 листопада 1989 р.).
15. Спогади жителя Чечельника Буцацького Віктора Петровича (запис автора від 10 лютого 2000 р.).
16. Дашкевич Я.Р. Проблема дослідження степового кордону Поділля (кінець XV-XVI ст.) // Тези доп. другої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. -Вінниця, 1984.-С.7-8.

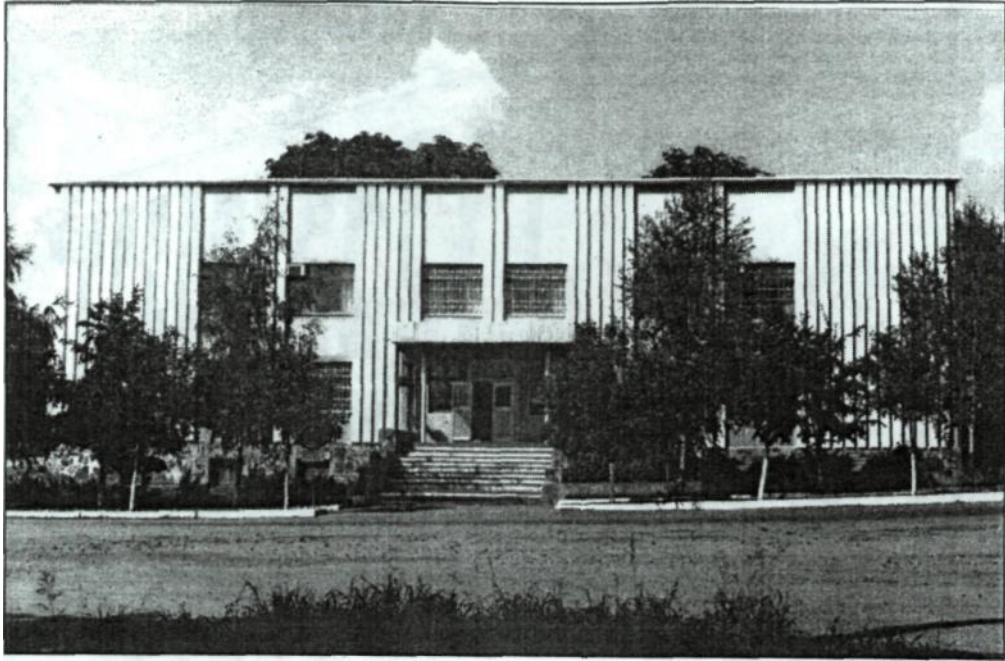
17. Сергійчук В.І. Барський староста Б.І.Претвич // УІЖ -1990. - №3. -С.124-131.
18. Боплан Г.-Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. - Київ-Кембрідж, 1990 - 256 с
19. Грушевський М. Історія України - Руси. - К., 1995. - Т.VI. - 667 с.
20. Михайлина П.В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569-1654 р.р.). - К., 1975. - 260 с.
21. Балабушевич Т.А. Територіальні межі Правобережних козацьких полків (друга половина XVI-початок XVIII ст.) // Проблеми історичної географії України. 36.наук. пр. - К., 1991. - С 23-32.
22. Реєстр війська Запорізького 1649 р. - К., 1995. - 592 с
23. Полухін Л. М.Кривоніс, Д.Нечай, І.Богун - народні герої Визвольної війни 1648-1654 р.р. - К., 1954. - 40 с.
24. Памятники, изданные временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. - К., 1848. - Т.1. - Ч. 3. - 473 с.
25. Дашкевич Я.Р. Подільські полки (середина XVII-XVIII ст.) // Тези доп. шостої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1998. - С. 18-19.
26. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трех томах. - М, 1953. - Т.3. - 648 с.
27. Краснопольский А.Л., Роботько Ф.М. Чечельник // Історія міст і сіл УРСР. Вінницька обл. - К., 1972. - С. 679-687.
28. Мицик Ю.А. Нові дані про діяльність І.Сірка на Вінниччині (за матеріалами архівосховищ ПНР) // Тези доп. шостої Вінниц. обл. іст.-краєзн. конф. - Вінниця, 1988. - С 17-18.
29. Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV-XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. - К., 1993. -186 с.
30. Заруба В.Н. Украинское казацкое войско в борьбе с турецко-татарской агрессией (последняя четверть XVII в.). - Харьков, 1993. - 168 с.
31. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. - Львів, 1992. - Т.3 -456 с.
32. Маркина В.А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII в. - К., 1961. - 236.
33. ВОДА - ф. - 468. - Оп. 1 - Спр. 552. - Арк. 113-114.

34. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Кам.-Под., 1901. - Вып. 9 - 1064 - 134 с.
35. Гальчинський М. Відроджена святиня // Чечельницький висник. -1999.-27 липня.
36. Геровська Х. Ліквідація останніх греко-католицьких осередків за часів Російської імперії // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. -36. наук. пр. за матеріалами міжнародної наук. конф. (23-24 червня 1999 р.). - Хмельницький, 1999. - С 177-180.
37. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. 36. документів. - К., 1970.-660 с.
38. АЮЗР - К., 1890. - 4.5. - Т.П. - Вып.2. - 1046 с.
39. АЮЗР-Ч.6.-Т.П.-С.217.
40. Городские поселения в Российской империи. Т. 4. - СПб., 1864. - С. 61.
41. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 1. - К., 1908. - С. 352-364.
42. Шапович И. О границах бывшей Брацлавщины, исторической жизни в ней и отношении Брацлавщины к Подолии. - Винница, 1914. - С. 21.
43. Бонтиш-Каменский Д. Н. Биографии российских генералисимусов и генерал-фельдмаршалов. Ч. 3. - Пушкино, 1990. - С. 10 -24.
44. Отечественная история. История России с древнейших времен до 1917 года. Энциклопедия. Т. 1. - М., 1994. - С. 655.
45. Проценко Л. А. Історія Київського некрополя. - К., 1995. - С. 76.
46. Венгржановский С. Описание и название г. Ольгополя/ЛСиевская старина. Т. 39. - 1892. - С. 471 - 472.
47. Савчук Ю. Міська геральдика Поділля. - Вінниця, 1995. - 144 с.
48. ВОДА. - Ф. 468. - Оп. 1. - Спр. 675. - Арк. 9 зв.
49. ВОДА. - Ф. 468. Оп. 1. - Спр. 1855.
50. Сецинский Е. Исторические местности Подолии и их достопримечательности. - К. - П., 1911. - С. 14.
51. Михиевич Н. Этнографические и статистические сведения об Ольгопольском уезде Камянец-Подольской губернии// Вестник Российского географического общества.- Ч. 6, кн. 1.-1852. -С. 28.
52. Kraszewski J.I. Wspomnienia Odessy, Jedyssanu i Budzaku. Dziennik przejazdu w roku 1843 od czerwca do 11 września. - Wilno, 1845. - Т. 1. - 296 s.
53. ВОДА. - Ф. 468. - Оп. 1. - Спр. 551 -1062 с.
54. ВОДА. - ф. 648. - Оп. 1 - Спр. 2323.

55. Русский биографический словарь/Под ред. А.А.Половцова. - СПб., 1905.-С. 330.
56. Киевлянин. Литературная и политическая газета юго-западного края. - №63. 19 марта 1885 г.
57. Барвінський І. Історія Чечельниччини з найдавніших часів до кінця ХХст.-Одеса, 1998.-64с.
58. Спогади жителя Чечельника Лилика Павла Митрофановича (Запис Косаківського В.А. від 27 вересня 1989 р.)
59. Кам'янець-Подільський міський державний архів.- Ф. 228.- Оп. 1.-Спр. 5788.-Арк. 10-16.
60. Дувича М. Г. Краткие статистико-экономические очерки современного состояния Подольской губернии// Сборник сведений о Подольской губернии.- Вып. II. - Камянец-Подольск, 1882. - С. 64.
61. Свеклосахарное и винокуренное производство в Подольской губернии// Сборник сведений о Подольской губернии. - Вып. III. - Камянец-Подольск, 1884.-С. 22.
62. Весь Юго-западный край. Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. - К., 1913. - С. 66.
63. Гульдман В. К. Поместное землевладение в Подольской губернии. Настольно-справочная книжка для землевладельцев и арендаторов.- Изд. , 2. исправ. и доп. - К.- П., 1903. - С. 498-544.
64. Крылов А. Населенные места Подольской губернии. - К.-П., 1905.-С.331.
65. Статистика землевладения 1905 г.- Вып. 9. Подольская губерния.-СПб., 1906. - С. 10.
66. Некоторые данные по вопросу о заработках населения Подольской губернии на землях частновладельческих и в сельскохозяйственных промышленных предприятиях. - К., 1907. - С. 70-78.
67. Наукові записки Вінницького педінституту.- Вип.3.- К., 1954.- Ст. 6-24.
68. Подолія.-1912.- 3 лютого.
69. Журн. пост 4-го очередного Ольгоп. уездн. земск. собр. Доклады и отч. упр. Ольг.- 1914.-С.82.
70. Поділля в роки громадянської війни.- Ст. 19-20.
71. Гражданская война на Украине.- Т.1.- Кн.1.- С. 413.
72. ВОДА.- Ф. 395. - Спр. 1.- Ст. 123.
73. Грушевський М. На порозі Нової України: Гадки і мрії. - К., 1918.-С. 36-37.

74. ВОДА. - Ф. 254. - Оп.1. - Спр. 166. - Арк.7,7 зв., 9.
75. ВОДА.- Ф.Р-3737.- Оп. 1.- 36. 1.- Арк. 65.
76. ВОДА. - ф. 568. - Оп. 1. - Спр. 74. - Арк. 8.
77. Спогади жителя Чечельника Ящишина Олексія Федоровича (Запис Косаківського В.А. від 27 вересня 1989 р.).
- 78 33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал /Упоряд.: Л.Б.Коваленко, В.А. Маняк/. -К., 1991.-584с.
79. Бенін Г.С. Основные показатели сахарных заводов СССР.-М.,1958.-С.315.
80. Васильев В.Ю., Калитко С.Л., Кравченко П.М., Подкур Р.Ю. Політичні репресії на Поділлі (20-30-ті р.р. ХХ ст.). - Вінниця, 1999. - 248 с.
81. Книга пам'яті України. Вінницька область (Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський, Ямпільський райони). - К., 1995. - Т.7. -988с.
82. Колгоспник. - 1945.-13 березня.
83. Що буде з районом через 50 років// Чечельницький вісник. - 2000. -29 січня.
84. Підсумки Всесоюзного голосування (референдуму) по району // Слово правди. -1991.-19 березня.
85. Бути Україні незалежною // Чечельницький вісник. -1991. - 3 грудня.
- 86Беседа Т. Розвитку підприємництва - постійну увагу // Чечельницький вісник. - 2000. - 2 вересня.

**МОВОЮ
ФОТОДОКУМЕНТІВ**

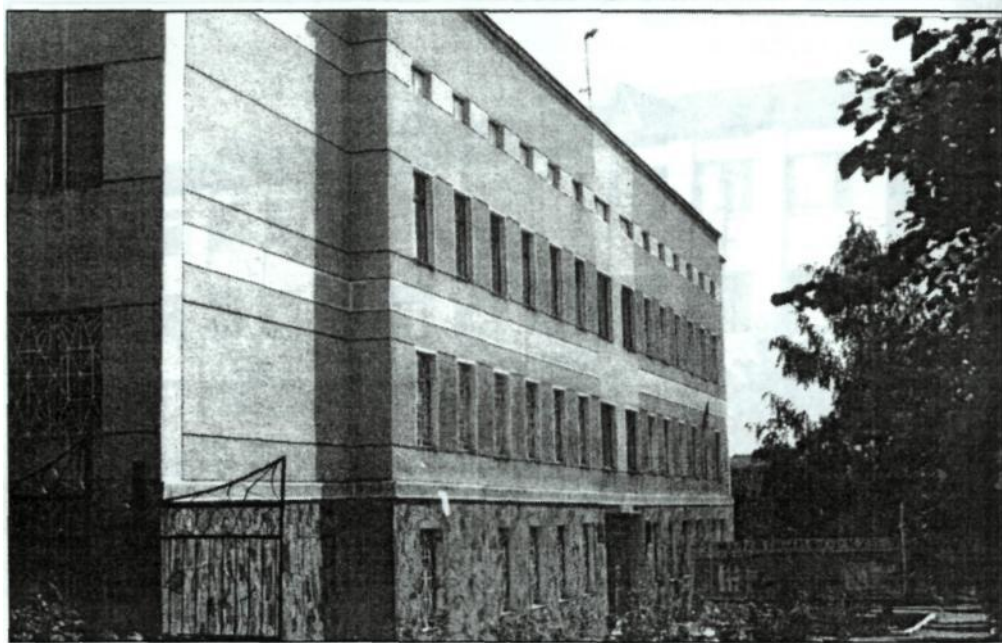
Приміщення Чечельницького відділення АПБ «Україна».

Адмінкорпус райуправління АПК.

Вузол зв'язку.

Приміщення РВ УМВС України у Вінницькій області

Музична школа

Селищна рада

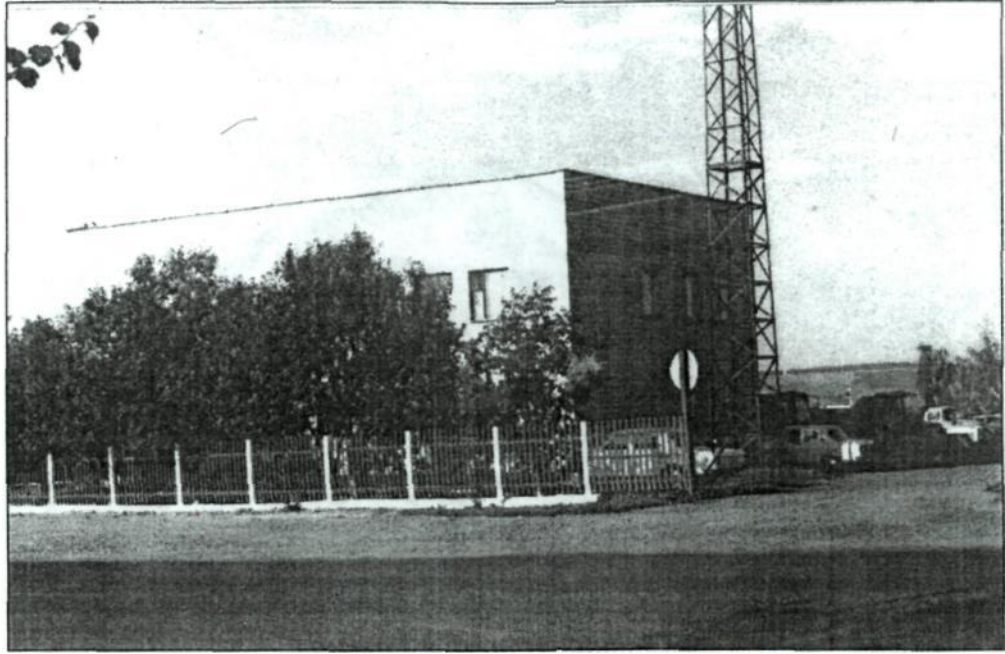

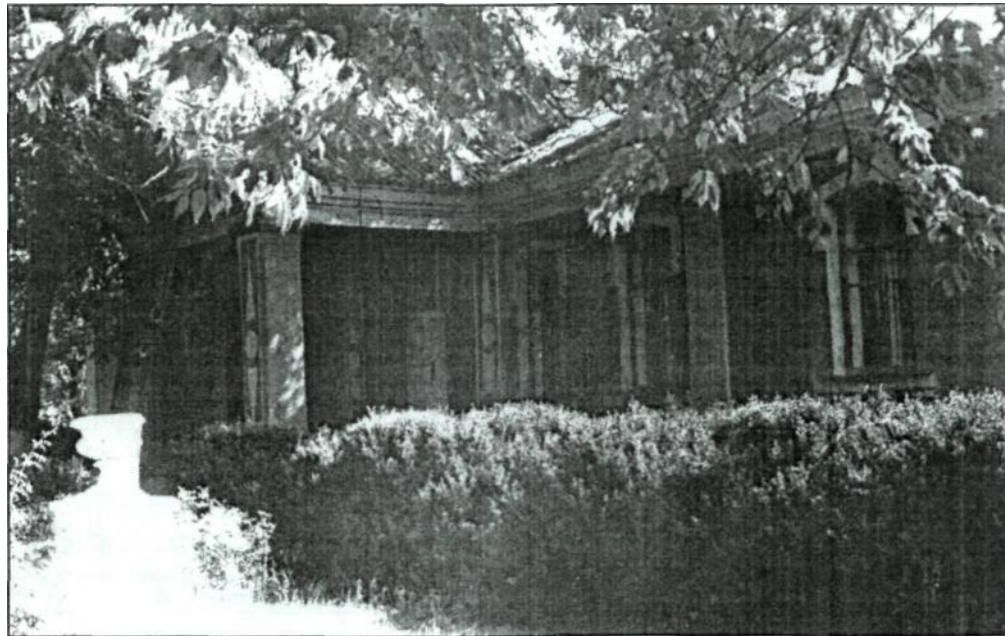
Автастанція

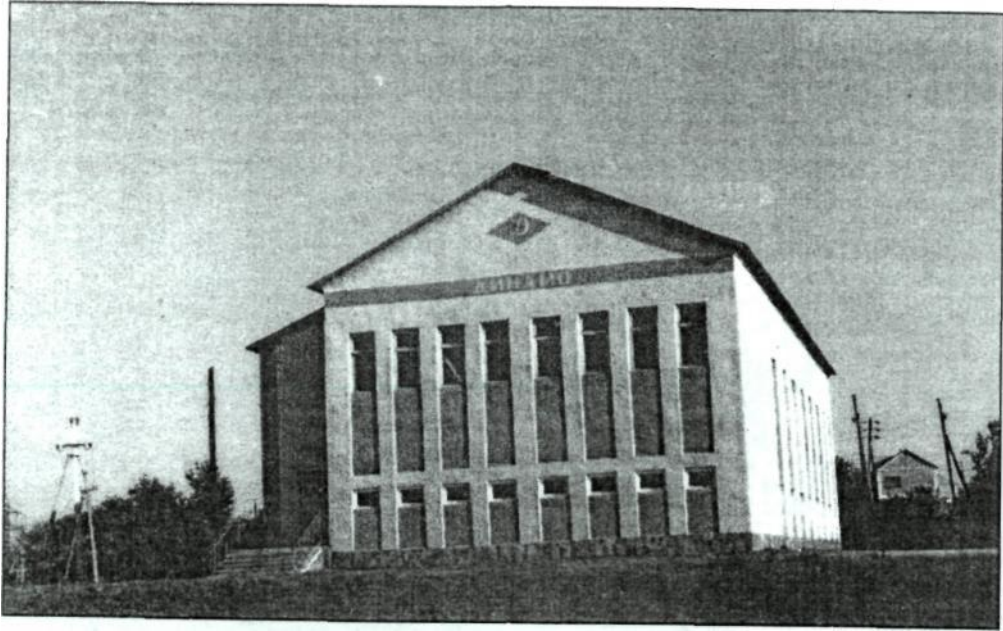
Хлібоприймальне підприємство

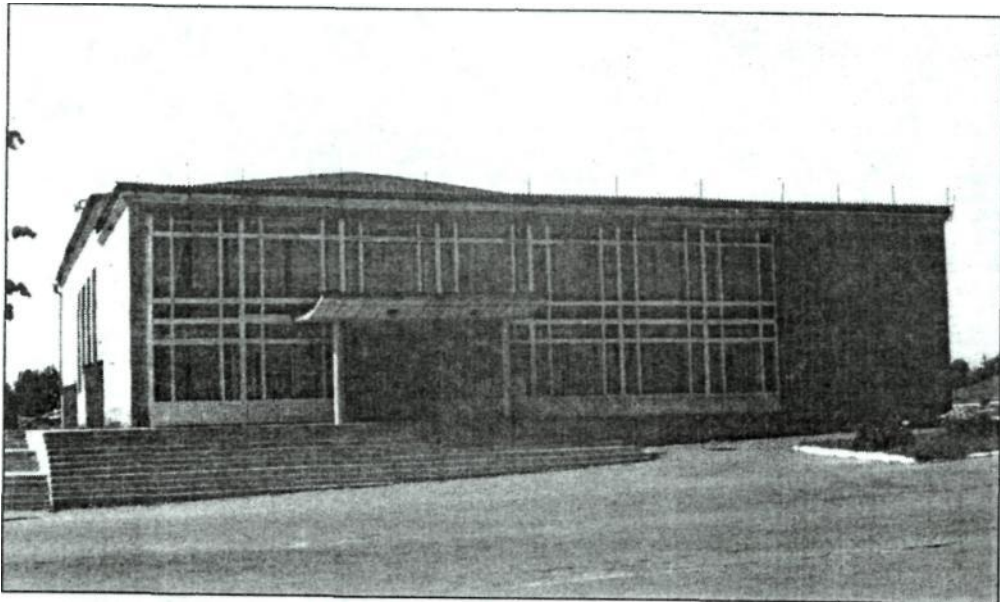
Рембудшляхдільниця

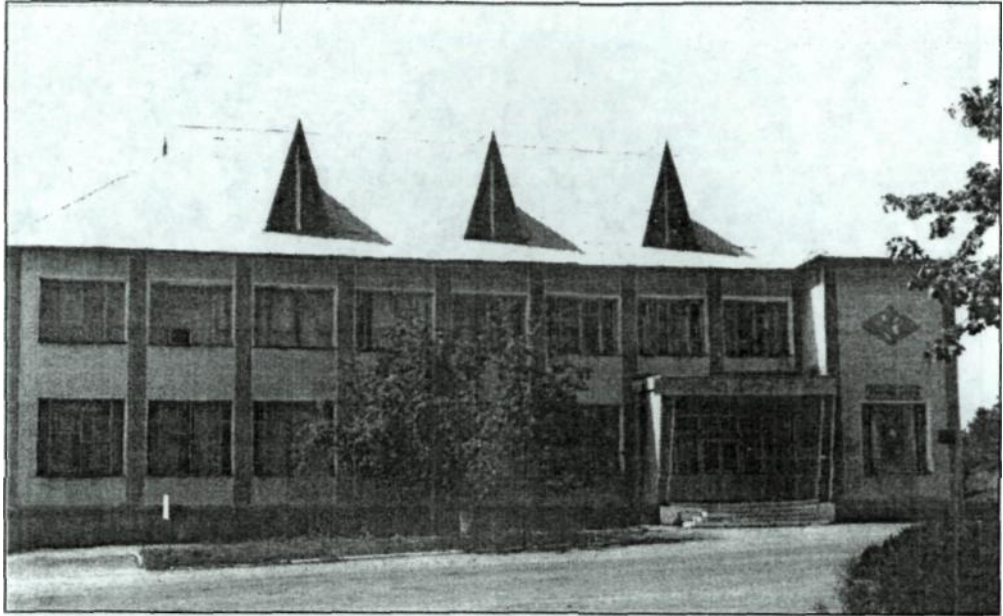
Районна друкарня

Спорткомплекс «Динамо»

Районный будинок культуры

Центральний гастроном

Дитсадок цукрозаводу «Калинонька»

Пам'ятник невідомому солдату

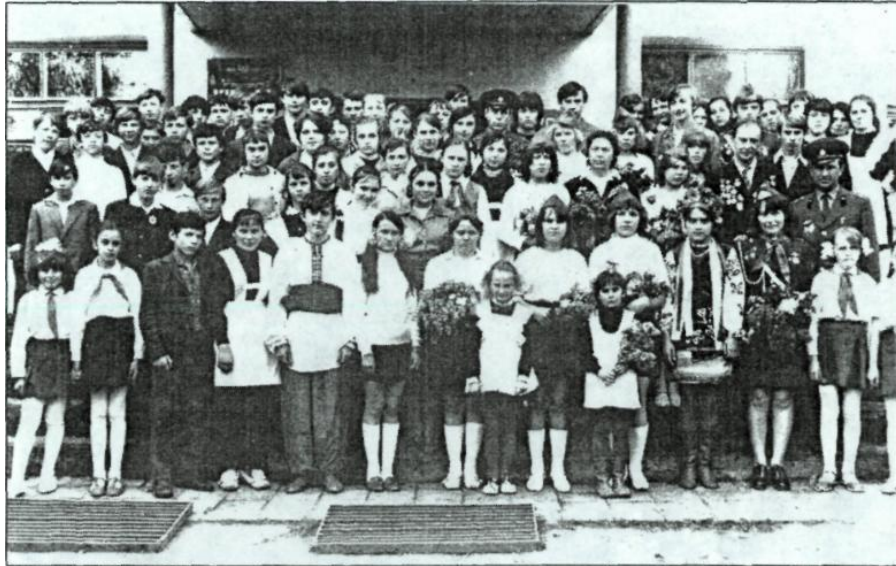

Кінець 60-р.р. Керівники району В.Н.Корнійчук і В.Ф.Темний зустрічають делегацію з Польщі.

19.07.74р. Відкриття РБК

*1975р. Зустріч краєзнавців Чечельницької
школи №1 з друзями з
м. Сиктивкара.*

Зустріч з визволителями.

17.03.89 р. 45-річчя визволення району.

Алея бойової слави в парку.

Вшанування нам 'яті полеглих в роки ВВв.

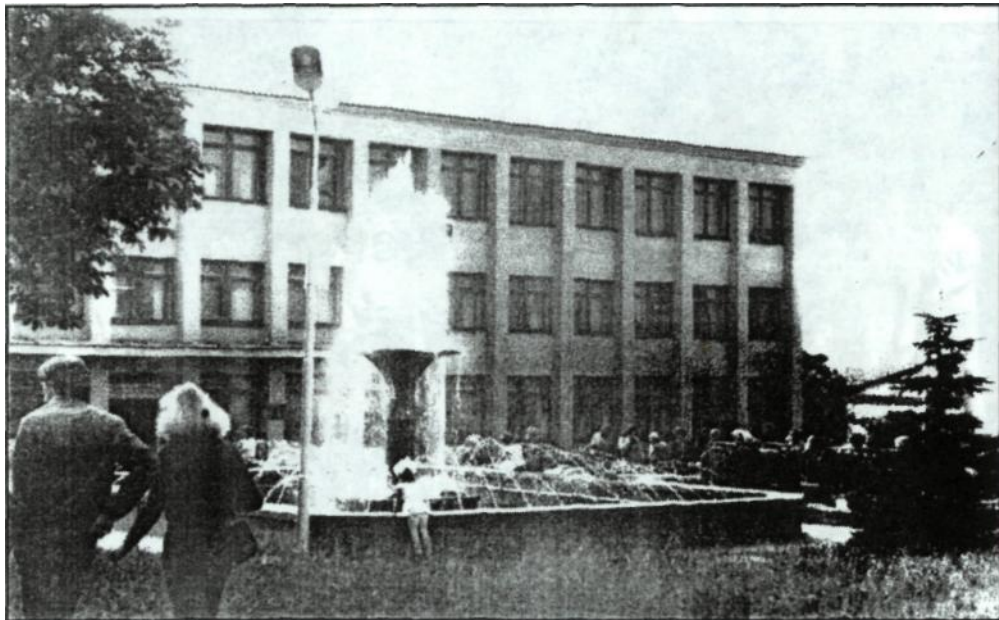
8.08.82 р. Святкування Дня будівельника.

24.07.82 р. Районне свято тваринників. Делегація радгоспу цукрокомбінату з працівниками райвузла зв'язку.

*Делегація тваринників радгоспу цукрокомбінату на
святі
тваринників.*

Фонтан в центрі Чечельника.

1991 р. М.М.Логвинюк та П.М.Лилик на 60-річному ювілеї райгазети «Чечельницький вісник» (тоді «Колгоспник»),

*Редакція райгазети «Чечельницький вісник»
приймає новорічні
вітання.*

*Сім фрагментів районного свята проведів зими і
зустрічі весни.*

Висновки

Кожній людині, яка хоче зрозуміти себе, час, в якому живе, своїх батьків, Україну, її душу і менталітет, необхідно вивчати історію держави, свого краю. Побут і культура наших прадідів ввійшли в наше повсякденне життя, хоча ми цього іноді й не помічаємо. Нам, українцям, потрібно добре осмислити свою героїчну минувшину. А декому просто необхідно позбутися почуття меншовартності. Бо ми з вами - діти великого й самобутнього народу.

Якщо в масштабах держави останнім часом історична наука дала нам багато чудових творів про наше минуле, то цього не скажеш про місцеві дослідження.

І «Нариси з історії Чечельника» - перша скромна спроба в цьому напрямку. Життя селища різних історичних періодів тісно пов'язане з історією держави, до складу якої воно входило як частина Брацлавщини.

Науковці серйозно вивчають багатства рідкісного рослинного світу Чечельника й Чечельниччини. І порятунок цих багатств насамперед в тому, що ми зрозуміємо, чим володіємо. Невелика за об'ємом книга не може всьому навчити і про все розповісти. Але вона може спонукати нас до дії, практичних кроків по вивченню історії району, збереженню рослин, занесених до Червоної книги. А як може людина жити без знання історії своєї родини, підприємства, організації, установи, де працює, навчається?! Ніхто ж не розпочинає життя з чистого аркуша: перед нами були вже ті, хто взяв естафету від своїх попередників, і передав її нам. А прийде і наша черга звітувати за зроблене перед своїми дітьми. І що ми скажемо?

Ми вже втратили багато цінних археологічних пам'яток нашої місцевості. Збір фольклорно-етнографічних матеріалів дозволить кожному пізнати суто народне життя, отримати живе спілкування з Людиною, її багатим духовним світом. Але ж цьому потрібно вчитися, цього потрібно бажати!

Особливе зацікавлення у кожного викликає власне історія селища. Основні її моменти ми намагалися викласти у відповідних розділах у матеріалах про виникнення містечка, походження його назви, непростий розвиток протягом століть. Практично нелегко дати повний виклад історичних подій сторіччя. А що говорити вже за 500 років! Тому підкреслюємо: викладений матеріал не претендує на вичерпність. Його згруповано в окремі нариси, які кожен може сам доповнювати, досліджуючи історичні періоди життя селища. Знайдуться і незадоволені,

і критикани. Ми й самі знаємо, скільки цікавого матеріалу залишилося за межами книги через брак площі. Тому сподіваємося на продовження розпочатої справи, об'єднання зусиль тих, хто вміє займатися пошуковою діяльністю і тих, хто може краєзнавців суттєво матеріально підтримати. Бо ж Бог кожного веде в житті своєю дорогою. А разом ми робимо таку потрібну для прийдешніх поколінь справу.

ЗМІСТ

<i>Слово до земляків</i>	5
<i>Від авторів</i>	8
Розділ I	9
Фізико-географічні та природничі умови розташування смт Чечельник	9
<i>Населення Чечельника</i>	9
<i>Топоніміка</i>	12
<i>Геологічна будова</i>	14
<i>Корисні копалини</i>	15
<i>Рельєф</i>	15
<i>Клімат</i>	15
<i>Гідрографія</i>	19
<i>Ґрунти</i>	24
<i>Рослинний світ</i>	24
<i>Терещукив яр</i>	28
<i>Кручогори</i>	30
<i>Тваринний світ</i>	32
<i>Пам'ятки археології на території Чечельника та його околицях</i>	32
<i>Джерела та література</i>	36
Розділ II	38
<i>З історії Чечельника з найдавніших часів до наших днів</i>	38
<i>Звідки пішла і єсть ти, о земле Чечельницька?</i>	38
<i>Містечко Чечельник під владою Російської імперії</i>	52
<i>Чечельник в ХХ сторіччі</i>	77
<i>Ордени задарма не даються</i>	124
<i>Навіки двадцятирічний</i>	127
<i>Нелегкі випробування на шляху самостійного розвитку</i>	130
<i>З історії розвитку медицини, освіти, підприємств Чечельника</i>	133
<i>Медицина</i>	133
<i>Освіта</i>	138

<i>ВАТ «Чечельницьке РП «Агромаш»</i>	<i>142</i>
<i>Чечельницький держлісгосп</i>	<i>146</i>
<i>ВАТ «Чечельницький цукровий завод»</i>	<i>149</i>
<i>САТ «Чечельницьке»</i>	<i>152</i>
<i>ЗАТ «Райагробуд»</i>	<i>155</i>
<i>Фабрика «Україна»</i>	<i>157</i>
<i>Чечельницькі електромережі</i>	<i>160</i>
<i>Комбінат комунальних підприємств</i>	<i>162</i>
<i>Чечельницький спиртзавод</i>	<i>164</i>
<i>ЗАТ «Чечельницький молочний завод»</i>	<i>166</i>
<i>Управління газового господарства</i>	<i>168</i>
<i>ВА Т МТСЗ « Чечельникрайагротехсервіс»</i>	<i>169</i>
<i>ВА Т «Райагрохім»</i>	<i>171</i>
<i>Виробничо-наукова фірма «Полімерсервіс»</i>	<i>172</i>
<i>Храми Чечельника</i>	<i>174</i>
<i>Свято-Михайлівський</i>	<i>174</i>
<i>Костьол</i>	<i>180</i>
<i>Джерела та література</i>	<i>185</i>
<i>Мовою фотодокументів</i>	<i>190</i>
<i>Висновки</i>	<i>210</i>